

SINIR TANIMAYAN DÜŞLERE PAMUK İPLİĞİYLE
BAĞLANMAK

FİGEN KARABULUT
103611025

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOÇ. DR. FERHAT KENTEL
2008

Sınır Tanımayan Düşlere Pamuk İpliğiyle Bağlanmak
Clinging to the Cross-Border Dreams By A Cotton Thread

Figen Karabulut
103611025

Doç. Dr. Ferhat Kentel : .....

Doç. Dr. Ayhan Kaya : .....

Yrd. Doç. Dr. Pınar Uyan : .....

Tezin Onaylandığı Tarih : 25.07.2008

Toplam Sayfa Sayısı : 156

Anahtar Kelimeler

- 1) Yeni Yoksulluk
- 2) Çocuk İşçiliği
- 3) Mevsimlik Gezici Tarım İşi
- 4) Gelecek Algısı

Key Words

- 1) New Poverty
- 2) Child Labour
- 3) Seasonal Mobile
Agricultural Work
- 4) Future Expectation

ÖZ

SINIR TANIMAYAN DÜŞLERE PAMUK İPLİĞİYLE BAĞLANMAK

Karabulut, Figen

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel İncelemeler Bölümü

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ferhat Kentel

Mayıs 2008, 156 sayfa

Bu çalışmada, insanlık tarihi boyunca var olan yoksulluğun dinamik bir süreç olduğu ve küresel dinamiklerin etkileriyle dönüşüm geçirdiği vurgulanmaktadır. Bu sürecin yarattığı bir olgu olarak “Yeni Yoksulluk”, kronik, baş edilemez ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir yoksulluk biçimidir. Çalışmanın ana tartışma konusu, Yeni Yoksulluk ile mevsimlik tarım işinde çalışan çocuklar arasındaki ilişki ile ilgilidir.

Mevsimlik, gezici tarım işi yüzyıllardır var olan bir çalışma alanıdır. Ancak geçmiş yıllarda, toprak sahibi olan çiftçiler için sadece bir ek gelir kaynağı olan mevsimlik tarım işi gerek sanayileşme sürecinin doğurduğu olumsuz koşullar, 1990’lardan itibaren uygulamaya konan neoliberal politikalar ve gerekse yerel faktörlerin etkisiyle aileler için tek geçim kaynağı haline gelmiştir.

Bu dönüşüm süreciyle, önceden mevsimlik olarak gerçekleştirilen göç, hayat boyu göç’e dönüşmüştür. Bu durumdan en çok etkilenenler ise sürekli göç halinde olan dolayısıyla ya hiç eğitim görmeyen ya da eğitimine devam edemeyen ve gelecek umutlarını yitiren çocuklardır. Bu çocuklar, bu yaşam biçimini kendileriyle birlikte nesilden nesile aktaracak olan Yeni Yoksullardır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Yoksulluk, Çocuk İşçiliği, Mevsimlik Gezici Tarım İş, Gelecek Algısı

ABSTRACT

CLINGING TO THE CROSS-BORDER DREAMS BY A COTTON THREAD

Karabulut, Figen

Institute of Social Sciences, Department of Cultural Studies

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ferhat Kentel

May 2008, 156 pages

This study aims to emphasize that poverty exists throughout the history of humanity is a dynamic process and it is transformed by the effects of global dynamics. “New Poverty” as a fact created by this process, is a chronic, impassable form of poverty which is transferred from one generation to other. The main discussion of the study is about the connection between seasonal agricultural child workers and the concept of “New Poverty”.

Seasonal mobile agricultural works are the work fields exist for centuries. However, in prior years seasonal agricultural works which were just an additional income for binders who had their own farms became only mean of subsistence because of both cynical conditions grew out of industrialization period, neoliberal policies applied beginning from 1990s and effects of local factors.

In this process of transformation, the migration that was seasonal before was transformed a lifelong migration. Children are foremost affected with this issue of fact, because either they have no chance for schooling or they have to stop education and lose all their hope for the future in the course of lifelong migration. These children are the “New Poor” who will transfer this life model to the next generations.

Keywords: New Poverty, Child Labour, Seasonal Mobile Agricultural Work, Future Expectation

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın her evresinde bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım ve özellikle saha bölgelerini tespit etmemde, ulaşımında, görüşmelerin gerçekleştirilmesi sürecinde sağladıkları katkılardan ötürü Karataş Sosyal Destek Merkezinde görevli proje uzmanları Kazım İlkan Kertmen ve Remziye Kozan'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam sırasında sıkça başvurduğum Uluslararası Çalışma Örgütü kaynaklarını edinmemi sağlayan ve saha çalışmam ile ilgili yönlendirmelerinden dolayı Serdar Kesler'e teşekkür ederim.

Çalışmalarım süresince beni yüreklendiren Doç. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör'e Őükranlarımı sunar, Karataş'ta gerçekleőtirmiő oldukları çalışmaları benimle paylaşan Ayőegöl Özbek ve Ertan Karabıyık'a ilgi ve desteklerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Ferhat Kentel'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
TABLoların LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	X

BÖLÜM

I. GİRİŞ, METODOLOJİ.....	1
1.1 Giriş.....	1
1.2 Metodoloji.....	8
II.YENİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞGÜCÜ.....	11
2.1 Yoksulluk.....	11
2.1.1 Eski Yoksulluk-Yeni Yoksulluk	15
2.2 Yeni Yoksulluk.....	18
2.2.1 Yeni Yoksulluğun Temel Bileşenleri.....	24
2.2.1.1 Eşitsizlik.....	24
2.2.1.2 Sosyal Dışlanma.....	26
2.2.2 Yeni Yoksulluğun Sebepleri.....	33
2.2.2.1 Küreselleşme.....	34
2.2.2.2 Neoliberal Politikalar	39
2.3 Yeni Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü.....	49
2.3.1 Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İşgücü.....	50
2.3.2 Türkiye'de Çocuk İşgücü Kullanımının Nedenleri.....	59
2.3.2.1 Küreselleşme ve Neoliberal Politikalar.....	60
2.3.2.2 Göç ve buna bağlı nedenler.....	63
2.3.2.3 Eğitimle ilgili nedenler.....	68

2.3.2.4 Aile Yapısı, Gelenekler.....	70
--------------------------------------	----

III. ADANA-KARATAŞ'TA, MEVSİMLİK TARIM İŞİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERE DAİR BULGULAR.....72

3.1 Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği	72
3.1.1 Türkiye’de Tarım Sektörü.....	76
3.1.2 Türkiye’de Tarım Sektöründe Çocuk İşgücü Kullanımı.....	77
3.1.3 Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tarım Aracıları.....	77
3.2 Adana-Karataş’ta, Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Çocuk İşçilere Dair Bulgular	79
3.2.1 Çocukların Aile Yapıları.....	83
3.2.2 Çocukların Barınma Koşulları.....	86
3.2.2.1 Çadırda Yaşam.....	88
3.2.2.2 Alt yapı olanakları	89
3.2.3 Çocukların Çalışma Koşulları.....	91
3.2.4 Çocukların Sağlık Durumları.....	93
3.2.4.1 Çocukların Beslenme ve Uyku Koşulları.....	93
3.2.4.2 Çocukların Karşılaştığı Sağlık Riskleri.....	95
3.2.5 Çocukların Eğitim Durumları.....	96
3.2.6 Yeni Yoksulların Yok Olan Gelecekleri.....	102

IV. SONUÇ.....110

BİBLİYOGRAFYA.....119

EKLER.....126

- A. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO), 182 NOLU KÖTÜ ŞARTLARDAKİ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN YASAKLANMASI VE

ORTADAN KALDIRILMASINA İLİŞKİN ACİL ÖNLEMLER SÖZLEŞMESİ.....	126
B. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO), İSTİHDAMA KABULDE ASGARİ YAŞA İLİŞKİN SÖZLEŞME, 138 NOLU SÖZLEŞME.....	132
C. İŞGÜCÜ HAREKETLİLİĞİNE İLİŞKİN HARİTALAR.....	139
D. FOTOĞRAFLAR.....	146

TABLolarIN LİSTESİ

Tablo 2.1 Yaşa Göre Çalışan Çocukların Farklı Kategorilerine İlişkin Tahminler, 2004.....	52
Tablo 2.2 Çocukların Ekonomik Faaliyetinde Bölgelere Göre Küresel Eğilimler, 2004 (5-14 Yaş Grubu).....	54
Tablo 2.3 Türkiye'de Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, Ekim- Kasım-Aralık 2006.....	57
Tablo 3.1 Mevsimlik Tarım İşçilerinin Aylara Göre Gittikleri Yörelere (2005)	74-75
Tablo 3.2 Mevsimlik Tarım İşçisi Hanehalkı Reislerinin Eğitim Düzeyi, 2003.....	86
Tablo 3.3 Mevsimlik, Gezici Tarım İşlerinde Çalışan Çocukların Eğitim Düzeylerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (%), 2003.....	98

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 2.1: Çalışan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı, 2004.....55

Şekil 2.2: Türkiye’de Çalışan Çocukların Sektörlere Göre 58
Dağılımı, 2006

BÖLÜM I

GİRİŞ, ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

1.1 GİRİŞ

“Küreselleşen dünyaya ayak uydurma”, “Küresel piyasalardaki dalgalanmalar”, “Küresel kriz uyarıları”... Çoğumuzun gündeminde sadece bu kadar yer edinen küreselleşme bunlardan mı ibaret? Teknolojik devrim, bilginin sınırsız dolaşımı, yeni pazarlar, fırsatlar çağı olarak beyinlerimize kazınan ve öylece kanıksadığımız küreselleşme, yaklaşık 3 milyar insanın hayatında sadece “Küresel yoksulluk” olarak vücut buluyor.

1990’lardan itibaren uygulamaya konulan neoliberal küresel politikalar, sermayenin serbest dolaşımı, özel mülkiyet haklarının yaygınlaşması, özelleştirmelerin hızlanması yoluyla herkesi kapsayan adil bir refah düzeni vaat ediyordu. Bu uygulamalar sonucu ortaya çıkan vahim tabloda ise hedeflenenlerin aksine, gelir dağılımında adaletsizlik, gittikçe derinleşen bir yoksulluk ve yok olan hayatlar göze çarpıyor. Günümüzde, her yıl 18 milyon insan yoksulluğa bağlı sebeplerle çok erken yaşlarda ölüyor ve bu rakam, bir yıldaki toplam insan ölümlerinin üçte birine tekabül ediyor. Her gün 34 bini beş yaş altı çocuklar olmak üzere, 50 bin insan yoksulluğa bağlı sebeplerden hayatını kaybediyor (Pogge, 2002).

Gittikçe büyüyen küresel yoksulluğun en ciddi sonuçlarından biri çocuk işgücüne duyulan ihtiyacın artmasıdır. ILO'nun 2004 yılı tahminlerine göre günümüzde 5-14 yaş arası, 191 milyon çocuk ekonomik faaliyetlerde çalıştırılmakta, bu çocukların 74 milyonu “tehlikeli işler”de çalışarak işgücü piyasasına katılmaktadır. Çalışan çocukların en çok istihdam edildiği sektör ise %69'luk bir oranla tarım sektörüdür (ILO, 2006).

Örgütlü olmayan ve büyük ölçüde enformel yapısıyla tarım sektörü, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, çocuk çalıştırmanın en yaygın olduğu sektördür. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de 392 bin çocuk tarım sektöründe istihdam edilmektedir ki bu oran ekonomik faaliyette bulunan çocukların %41’ini oluşturmaktadır. Fakat tarım sektöründe yoğun bir biçimde başvurulan kayıt dışı işçi çalıştırma biçimi göz önüne alındığında açıklanan bu rakamların yükseleceği açıktır.

Çocuk işçiliği yeni ortaya çıkmış bir kavram değildir. İçinde buldukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşullara göre çalışmaya başlama yaşı ve çalışma biçimi anlamında farklılıklar görülse de çocuğun çalıştırılması yüzyıllardır dünyanın her yerinde var olan bir durumdur. Geçmişte de, ev işlerinde, ailelerine ait tarım işletmelerinde çalıştırılan çocukların, ekonomik bir değer olarak algılanması söz konusuydu. Ancak sanayileşme ile başlayan süreçte, tarımda makineleşme, tarım arazilerinin küçülmesi vb. sebeplerle, ucuz ve esnek işgücüne duyulan ihtiyacın artması sonucunda yoğun bir biçimde başvurulan çocuk emeği, neoliberal uygulamalarla yükselen rekabet ortamında vazgeçilmez olmuştur. Yaşanan değişimlerle, çocuklar için nispeten daha

korunaklı olan aile işçiliğinden çok, günümüzde başkalarının tarım işletmelerinde gerçekleştirilen ve hem fizyolojik hem de psikolojik olarak zorlayıcı koşullar barındıran bir çocuk işçiliği söz konusudur.

ILO, tarımda, uzun saatler boyunca açık havada gerçekleştirilen, güneş ışınlarına maruz kalma, akrep-yılan-böcek sokması, ağır yük kaldırma, tarım ilaçlarından kaynaklanan kimyasal zehirlenmeler gibi risk faktörü barındıran çalışma biçimlerini “en kötü biçimde çocuk işçiliği” kapsamında değerlendirmektedir. ILO, Türkiye özelinde mevsimlik-gezici geçici tarım işlerinde çocuk işçiliğini, bu risk faktörlerini barındıran bir çalışma biçimi olarak “en kötü biçimde çocuk işçiliği” olarak belirlemiştir (ILO, 2004).

Bu çalışmanın konusu, bahsedilen tüm olumsuz koşulları fazlasıyla içeren bir çalışma biçimi olan mevsimlik, gezici tarım işinde çalışan çocuklardır. Pamuk toplama döneminde, mevsimlik tarım işinde çalışan çocuk işçiler, sabah saat 4:00-5:00 civarı uyanıp 6:00’da pamuk toplama işine başlamaktadır. Pamuğun dikenli bir bitki olması ve işçilere eldiven dağıtılmamasından dolayı çıplak elle toplanması, çocukların ellerinde ve genelde terliklerle çalıştıkları için ayaklarında yaralanmalara sebep olmaktadır. Saatlerce güneş altında çalışan çocukların çoğu güneş çarpmasından kaynaklanan mide bulantısı, baş ağrısı ve baş dönmesi sorunları yaşamaktadır. Çalışma alanlarında çocukları en çok korkutan şey hızlı bir tempoyla çalışırken pamukların arasında fark edemedikleri yılan, fare, akreplerdir. Çocuklar, pamuk toplamada kilo başına para kazandıkları için daha hızlı çalışmalarını konusunda gerek anne-babaları ve gerekse tarım araçları (elciler) tarafından uygulanan

sözlü ve fiili şiddete maruz kalmaktadır. Çocukları çalışırken en çok yoran şeylerden biri pamuk yüklü çuvalları tarla koşullarında araçlara kadar taşımaktır. 6-7 yaşlarından itibaren bu ağır yükleri kaldırmaya başlayan çocuklarda en fazla görülen rahatsızlıklardan biri de bel ağrısıdır. Yaklaşık 12 saat süren çalışmanın ardından, çocuklar, akşam saat 18:00 civarında çadır alanlarına dönmektedir. Kız çocukları çadırın temizliği, su taşıma, bulaşık, çamaşır, yemek hazırlama gibi işlerde çalışmaya devam etmektedir. Çadır alanlarında elektrik ve dolayısıyla yiyeceklerin korunması için buzdolabı olmadığı için çocuklar çoğunlukla pirinç, bulgur, nohut gibi bozulmayacak kuru gıda maddelerinden yapılan yemeklerle beslenmektedir. Çadır alanlarında temiz içme suyu yoktur. Suyun getirildiği tankerlerin içi paslıdır ve hem çocuklar hem de yetişkinler bu tankerlerin içinde böcek, balık ve hatta kurbağa gördüklerini ifade etmiştir. Tankerlerle su getirilmeyen çadır bölgelerinde ise içi böcek, sinek ve kurt dolu olan kuyulardan su alınmaktadır. Çocuklarda en sık görülen rahatsızlıklardan biri de böbrek hastalığıdır. Çadırlar genellikle tek odalıdır ve ortalama 6-7 kişi bir odada uyumaktadır. Çocukların en çok şikâyet ettiği konulardan bir diğeri kalabalık bir şekilde uyumak zorunda olmaları ve çoğunlukla sivrisineklerden dolayı uyuyamamalarıdır.

Mevsimlik gezici-geçici tarım işçiliği, 2004 yılında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve ILO ortak görüşü ile “Türkiye’de tarımda en kötü biçimde çocuk işçiliği” olarak belirlenmiş ve Türkiye’nin de taraf olduğu, ILO 182 Nolu “Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan

Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi” kapsamında değerlendirilerek acil ve etkin önlemler alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

TÜİK 2006 yılı verilerine göre tarım sektöründe çalışan çocuk sayısında yıllar içerisinde bir azalma olduğu görülmektedir (TİSK, 2007). Bu çalışmada, tarımda kayıtlı çalışan çocuk işgücünde tüm dünyada bir azalma etkisi yaratan neoliberal paradigmanın, mevsimlik tarım işinde çocuk işgücüne duyulan ihtiyacı nasıl arttırdığı sorgulanmaktadır. Çalışma’da ayrıca, Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işlerinde, çocuk çalıştırma yoğunluğunun fazla oluşunun ardındaki yerel sebeplerle birlikte bu çalışma biçiminin yarattığı ve yaratacağı olumsuz sonuçlar değerlendirilmektedir. Bu olumsuz sonuçlardan biri, çalışma ve yaşam koşullarının zorluğunun yanı sıra gezici tarım işlerinde çalışan çocukların eğitim olanaklarından mahrum kalmasıdır.

Mevsimlik tarım işinde faaliyet gösteren çocukların temel çalışma sebebi yoksulluktur. Yoksulluk, çocuk işçiliği ve eğitim eksikliği, yeni var olan sorunlar değildir. Ancak günümüzde, eğitim temelli, bilgi ve uzmanlık gerektiren işler önem kazanmaktadır. Bu durumda, vasıfsız işgücü olarak işgücü piyasasına katılan ve eğitim görme imkanı olmayan mevsimlik tarım işçisi çocukların farklı bir gelecek yaşama şansları olmamaktadır. Bu çocukların içinde bulunduğu yoksulluk, artık klasik yoksulluk anlayışını yansıtan, aşılabilir, formel ve enformel yardım mekanizmaları sayesinde kurtulmanın mümkün olduğu bir yoksulluk türü değildir.

Günümüzde, özellikle 1990’lardan itibaren, küreselleşme ve neoliberal politikaların biçimlendirdiği yeni bir yoksulluk biçiminin yaşanmakta olduğu

kabul edilmektedir. “Yeni Yoksulluk” olarak adlandırılan bu yoksulluk formu kalıcı ve sürekli olmasının yanı sıra fiziksel yoksunluklarla beraber sosyal dışlanma, eşitsizlik ve ayrımcılığa da vurgu yapmaktadır. Bu çalışmanın temel sorularından biri, mevsimlik, gezici tarım işlerinde çalışan çocukların Yeni Yoksulluk sürecinden nasıl etkilendikleridir.

Bu tezin kuramsal bölümünde öncelikle, genel bir bakış açısıyla yoksulluğun farklı coğrafyalarda ve Türkiye’deki tarihsel sürecine değinilmektedir. Bu bölümde, yoksulluğun özellikle 1990’ların başından itibaren tüm dünyada genel bir artış eğilimi içerisine girdiği ve bunun sebepleri olarak küresel ve neoliberal paradigmalardan olumsuz etkileri vurgulanmaktadır. Yoksulluğun tüm dünyadaki yükselişiyle beraber yeni bir formunun oluştuğu belirtilmekte ve Yeni Yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu olabilen iki boyutu üzerinde durulmaktadır. Formel ve enformel dayanışma mekanizmalarının dışına itilerek kalıcı bir yoksulluk yaşayan bireylerin maruz kaldığı sosyal dışlanma ve eşitsizlik, Yeni Yoksulluğun temel bileşenleri olarak açıklanmaktadır. Ardından, çocuk işgücü, Yeni Yoksulluk bağlamında değerlendirilmekte ve uluslararası faktörlerin yanı sıra Türkiye özelinde çocuk işçiliğinin sebepleri anlatılmaktadır. Bu bölümde sanayileşme sonrası, bölgeler arası eşitsizliğin hızla tırmandığı bir sürecin sonucu olarak ekonomik kökenli doğal göçler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1990’lardan itibaren, PKK ve güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalardan kaynaklanan zorunlu göçler açıklanmaktadır. Bu göçler sonucu, gidilen yerlerde karşılaşılan işsizlik ve buna bağlı nedenlerden dolayı çocuğun ekonomik katkısına duyulan

ihtiyacın artması çocuk işçiliğinin bir başka nedenidir. Bunun yanı sıra, bu bölümde, çocuk işçiliğinin Türkiye'ye özgü sebepleri arasında, çocuğun aile ekonomisine küçük yaşlardan itibaren katılmasının doğal karşılandığı aile yapısı ve geleneklerin çocuğun çalıştırılması yönündeki etkileri tartışılmaktadır. Bu bölümde ayrıca, eğitime duyulan güvensizlik, yoksulluk ve kendilerinin de eğitim görmemesi gibi sebeplerle ailelerin çocuklarının eğitimini önemsememesi gibi faktörlerin çocuğun çalıştırılmaya başlanması üzerindeki etkileri irdelenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde üzerinde durulan temel teorik saptamalar aynı zamanda saha bulguları ile desteklenmektedir.

Üçüncü bölümde, öncelikle Türkiye'de tarım işçiliğinin genel bir değerlendirilmesi yapılmakta, mevsimlik tarım işçiliğine dair tanımlamalar, mevsimlik gezici işçilerin tahmini sayıları, yıl içerisinde gittikleri yöreler ve buralarda kalış sürelerine dair bilgiler verilmekte ve mevsimlik gezici tarım işçiliğinde önemli bir rolü olan tarım araçları ekseninde işçi-tarım aracısı-işveren ilişkileri değerlendirilmektedir. Bunun ardından çalışmanın temel konusu olan mevsimlik gezici-geçici tarım işinde çalışan çocuklara dair elde edilen saha bulguları yorumlanmaktadır. Bu bölümde, mevsimlik gezici tarım işinde çalışan çocukların aile yapıları, çalışma ve barınma koşulları, sağlık ve eğitim durumlarına dair edinilen saha bilgileri değerlendirilmektedir. Burada özellikle vurgulanan, mevsimlik gezici tarım işinde çalışan çocukların sağlıksız, tehlikelerle dolu yaşam koşulları ve ağır çalışma koşulları içerisinde bulduklarıdır. Devamlı bir göç halinde oldukları, eğitim süresinin büyük bir bölümünü farklı şehirlerde ve okulların bulunduğu yerleşim alanlarına uzak

yerlerde çalışarak geçirdikleri için pek çok konuda dezavantajlı konumda olan bu çocukların sosyal hareketlilik anlamında da herhangi bir açılım yaratma imkanı olmamaktadır. Bu bölüm, gezici tarım işlerinde çalışan çocukların, kronik, baş edilemez ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir yoksulluk içinde buldukları saptaması ve Yeni Yoksullar olarak geleceğe dair umutsuzluklarının değerlendirilmesi ile son bulmaktadır.

1.2 METODOLOJİ

Bu çalışmanın alan araştırması mevsimlik gezici işçiliğin yaygın olduğu Adana-Karataş'ta gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması için bu bölgenin seçilme sebebi, Karataş'ın mevsimlik tarım işleri anlamında tipik bir örnek olmasıdır. ILO tarafından gerçekleştirilen, "Mevsimlik Gezici ve Geçici Tarım İşlerindeki En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Eğitim Yoluyla Sona Erdirilmesi Projesi" için de pilot bölge olarak seçilen Karataş, yoğun pamuk üretiminin yapıldığı ilçelerden biridir. Mevsimlik gezici ve geçici işçiler için Karataş'ta pamuk işi, hem yörede kalış süresinin uzunluğu hem de en ilkel yöntemlerle gerçekleştirilmesi anlamında en zahmetli işlerden biridir. Mevsimlik tarım işinde çalışan işçiler, iki defa el çapası, sulama, seyrekleme, toplama vb. işlerde çalışmak üzere toplam 7 aya kadar varabilen sürelerle bu bölgede kalmaktadır.

Bu çalışmada, gerek kuramsal çerçevenin sağlam temeller üzerine kurulması ve gerekse saha verilerinin sağlıklı bir biçimde analiz edilmesi için

kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kütüphanesinden temin edinilen kaynaklara sıkça başvurulmuştur.

Alan araştırması bölümünde, görüşülen kişilerin çocuk oluşu ve konuşulan konuların kişisel ve hassas konular olduğu göz önünde bulundurularak, çocukların kendilerini özgürce ifade edebilmesi ve gerçek hislerini ortaya koyabilmesi için derinlemesine görüşme yöntemine başvurulmuştur. Görüşmelerde yaş, kardeş sayısı, sürekli yaşanılan yer gibi genel bilgilere dair verilere ulaşılmış, yaşam koşulları, çalışma ortamları, eğitim koşulları, sağlık durumu, gelecek beklentileri, istekleri ile yakın ve uzak gelecek algılarına dair bilgiler edinilmiştir. Çocukların gizlilik ve mahremiyet haklarının korunması amacıyla bu çalışmada görüşülen çocukların kişisel bilgileri saklı tutularak takma isimler kullanılmıştır.

ILO'nun tanımlamasına göre 6-17 yaş grubunda çalışan çocuklar “çocuk işçi” olarak adlandırılmaktadır. Ancak, bütünlük ve tutarlılık anlamında daha sağlıklı veriler elde edebilmek amacıyla bu çalışmada 10-16 yaş grubunda bulunan çocuklarla görüşülmüştür. 27 kız çocuğu ve 23 erkek çocuğu olmak üzere 50 çocuk, Karataş Sosyal Destek Merkezi'nde mevsimlik gezici ve geçici çocuk işçilerle ilgili çalışmalar yürütmekte olan 2 proje uzmanı, 2 anne, 2 baba, olmak üzere toplam 56 kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anne ve babalarla yapılan görüşmelerde mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlama nedenleri, sürekli yaşadıkları yerlerdeki hayat koşulları, yaşadıkları sorunlar, çocuklarının çalışmasına, eğitim sorunlarına ve geleceğine ilişkin

düşünceleri öğrenilmiştir. Proje uzmanları ile yapılan görüşmelerle mevcut durum, yaşanan sorunlar, elci-işçi-işveren ilişkileri, çocukların yaşam ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için yapılabilecekler ve eğitim sorunları ile ilgili alınabilecek önlemler hakkında bilgi edinilmiştir.

Derinlemesine görüşmelerin yanı sıra, saha çalışmasına başlamadan önce ve saha çalışması boyunca, günün farklı saatlerinde, 4 farklı çadır bölgesine gerçekleştirilen ziyaretler ve burada yapılan gözlem ve görüşmeler, güvenilir ve genelleme yapmaya uygun veriler elde edebilmek anlamında çok faydalı olmuştur. Bu ziyaretlerde, hem görüşülen çocukların yaşam şekilleri, aile ve arkadaşlarıyla ilişkileri doğal ortamında izlenerek derinlemesine görüşmelerde ifade edilenlerin ilişki bağlantıları içinde anlaşılması sağlanmış hem de örneklem dışında olan 10 yaş altı çocuklarla görüşme olanağı yakalanmıştır. Saha çalışması 15 gün sürmüştür.

SINIR TANIMAYAN DÜŞLERE PAMUK İPLİĞİYLE BAĞLANMAK

BÖLÜM II

YENİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞGÜCÜ

2.1 YOKSULLUK

Yoksulluk tüm dünyada yüzyıllardır varolan karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Değişen koşullarla birlikte yoksulluk da form değiştirmiş ve günümüzde yoksulluk, toplumsal birlikteliği ve bütünlüğü tehdit edecek bir boyutta, hızla büyüyen ve aşılması gittikçe güçleşen ciddi bir problem haline dönüşmüştür.

Yoksulluk, Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından dünyadaki en önemli 12 genel sorundan biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler, 1996 yılını “Uluslararası Yoksulluğun Yok Edilmesi Yılı” (International Year of Eradication of Poverty) ilan etmiştir. Başta Birleşmiş Milletler örgütü olmak üzere ILO ve birçok uluslararası örgüt bu yönde çalışmalar yapmaktadır (Dansuk, 1997).

Bütün dünyayı saran, neoliberal ekonomi politikaları dalgası, hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki hem de bu ülkelerin kendi içindeki gelir farklılıklarının şimdiye kadar görülmemiş ölçüde açıldığı ciddi bir yoksullaşma dönemini beraberinde getirmiştir. 1980'lerden itibaren az gelişmiş ülkelerde yaşanan finansal krizler, istikrar ve uyum programları ile aşılmaya çalışılmış, bunun neticesinde önemli toplumsal sonuçları olan mali kısıtlamalar getirilmiştir. Az gelişmiş ekonomiler, finansal krizleri döviz girdisiyle aşmaya çalışırken neoliberal politikaların uygulanma sürecinde gerçekleştirilen yeni düzenlemelerle beraber toplumun işçi ve memurlardan oluşan sabit gelirli kesimleri, tarımsal küçük üreticiler ve enformel sektörde çalışanlar ciddi gelir kayıpları yaşamış ve büyüyen bir yoksullaşma sürecine girmişlerdir.

Fakat yoksulluk, sadece az gelişmişliğin bir sonucu değildir, bu sorun gelişmiş ülkelerde de yüzyıllardır gündemde olan bir konudur. Yoksulluğun dünyadaki tarihsel gelişimine bakıldığında, bu durumun uzun vadede de çözülemeyecek ve geleceğe taşınacak gibi görünen bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

Batı Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun süren bir refah dönemi yaşamıştır. Hızlı bir büyüme ile beraber, refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar, yoksulluğun ciddi bir sorun haline dönüşmemesinde etkili olmuştur. Fakat yoksulluk, 1980'li ve 1990'lı yıllarda önemli bir artış göstererek Avrupa'nın "sosyal birlikteliğini" tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Avrupa Komisyonu, 1980 yılında, toplam

yoksul insan sayısını 30 milyon, 1987 yılında 44 milyon ve 1990 yılında 52 milyon olarak belirlemiştir. Yayınlanmış en son toplu veriler, OECD ülkelerinde, 130 milyon insanın gelir bazında yoksul, 34 milyon insanın işsiz olduğunu göstermektedir (Şenses, 2001).

ABD için yoksulluk, Avrupa'dan daha da önce, 1960'lı yılların ortalarında önemli bir sosyal sorun olarak, kapsamlı biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Resmi veriler, 1980'li yılların sonunda 40 milyon kişinin yoksul, 25 milyon kişinin de yoksulluğun eşiğinde, 100.000 genç ve çocuğun evsiz, 100.000-300.000 arası ergenin ise evsiz ve yetişkin denetiminden yoksun olduğunu göstermekte ve bunun sonucunda yetersiz beslenme ve sağlık sorunlarının yanı sıra sosyal tecrit ve duygusal gerginlik ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır (Şenses, 2001).

Sovyetler Birliği'nin dağılma ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yoksulluk önemli derecede artmış ve geçiş ekonomilerinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Şenses'e göre, 1990-91 döneminde ilk Sovyet "milyonerleri ve dilencileri" sahneye çıkmaya başlamıştır. Rusya'da yoksulluk, 1990'lı yılların başlarından itibaren hızla artarak 1994 yılında %30.9'a çıkmıştır (Şenses, 2001).

Türkiye'nin uluslararası işbölüşümüne katılım çabaları 1800'lere dayanmakta ise de Cumhuriyet ile bu süreç yeni bir boyut kazanmıştır. 1940'lara kadar olan dönemde üretimin, devlet öncülüğünde toplumsal bir ittifak ile arttırılmasına dönük politikalar uygulanmıştır. 1940'lar, Türkiye'nin bütün tarihi üzerinde belirleyici olacak bir sürecin başlangıcı olmuş,

uluslararası ekonomiye katılım çabaları Marshall yardımları ile çok farklı bir düzeye taşınmıştır. Bu süreçte Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi hammadde ve yiyecek ihracında uzmanlaşmış, sanayileşme ile beraber ülke içi tüketim artmaya başlamıştır. Sermaye birikiminin yetersizliği sonucunda dış borçlar, kalkınma sürecinde ekonomide yapısal bir unsura dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak, ekonomiyi dışarıdan ikame eden dış borç ne zaman kesilse veya azalsa ya da ödemeler dengesi bozulsa ekonominin krize girdiği, bu krizin politik karmaşalar yarattığı görülmüştür. İthal ikameci büyüme modeli, sermaye ve çalışan sınıfların birlikteliği üzerine kurulmuştur. Gelir dağılımı açısından bunun anlamı gelir eşitsizliğinin kısmen giderilmesine yönelik politikaların uygulanmış olduğudur. Ancak 1950'lerde sanayi sermayesinin büyümeye başlaması, bu dönem ekonomisinin temelini oluşturan küçük köylü ve tüccar ile büyük toprak sahibi arasındaki ittifakın bozulmasına neden olacaktır. Gelir dağılımı açısından, ithal ikameci dönem gelir dağılımı eşitsizliğinin kısmen iyileştiği bir dönemdir. Fakat bu dönemde gelir dağılımı bağlamında birçok unsurun değiştiği görülmektedir. Örneğin, ücretlilerin tarımsal yapıdan kaynaklı ağırlığı, sanayi ve hizmetlere dayalı ücretlilere geçmekte ve kâr toprağa dayalı sermaye yerine sanayiye dayalı sermayeden üretilmeye başlanmaktadır (Dansuk, 1997).

Bu dönüşümün gelir dağılımına etkisi, ücret-maaş paylarının ve tarım payının gelir dağılımı içinde sürekli düşmesi olmuştur. Gelir dağılımı eşitsizliğinin 1970'lerdeki görece iyi hali, ithal ikameci dönemden gelen kazanımlar nedeniyle 1980'lerin sonuna kadar devam etmiş, yeni büyüme

modelinin gelir dağılımına olumsuz etkileri 1990’larda açığa çıkmaya başlamıştır (Dansuk, 1997).

1980 ve 1990’lı yıllar önceki döneme göre oldukça farklı gelişmelerin yaşandığı, ithal ikameci politikaların terkedildiği, ulusal ve uluslararası ekonomik değerlerin eşitlenmeye çalışıldığı, ekonominin dışa açıldığı ve ihracata dayalı bir büyüme modeline geçildiği dönemdir. Ekonominin dışa açılması ise öncelikle ücretler ve politik yapılar üzerinde günümüze kadar sürecek olan bir baskı ve sınırlama oluşumunu beraberinde getirmiştir (Dansuk, 1997).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından, 2006 yılında kamuoyuna açıklanan Yoksulluk Araştırması’na göre gıda ve gıda dışı yoksulluk ölçütü bağlamında, Türkiye geneli için yoksulluk oranı % 17.81 iken, bu oran kırsal yerleşim yerleri için % 31,98, kentsel yerleşim yerleri için ise % 9,31 olarak tahmin edilmiştir. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de 2006 yılı itibariyle yaklaşık 539 bin kişi açlık sınırı, 12 milyon 930 bin kişi de yoksulluk sınırının altında yaşıyor (www.tuik.gov.tr).

2.1.1 Eski Yoksulluk-Yeni Yoksulluk

Yoksulluk, değişen koşullarla birlikte dönem dönem yeniden tanımlanması gereken bir olgudur. Eski yoksulluk tanımlamalarında daha çok doğal felaketler, doğal kaynakların belirli bir kesimin elinde olması, yerel ekonomik krizler gibi iç faktörler esas alınmakla birlikte yeni yoksulluk

tartışmalarında yaşanan yoksulluğun boyutları açısından tüm bu etkenlerin yanı sıra küresel ve uluslararası dinamiklerin etkileri belirleyici rol oynamaktadır

Yoksulluğun uluslararasılaşması ile uluslararası dinamiklerin yoksulluğun artması ya da azalması yönünde daha fazla etkili olması, sosyo-ekonomik ve politik açılardan farklı geçmişlere sahip ülkelerde yoksulluğun benzer formları ve yansımalarının görülmesine sebep olmuştur. Yoksulluğun yeni formunda, geleneksel sorunların yanı sıra gittikçe artan global bir etki görülmektedir. Yeni yoksulluk, artık mevcut fırsatlara ulaşma yoksunluğundan ziyade fırsat ve kaynak yoksunluğu olarak kendini göstermektedir.

Eski yoksulluk tanımlamalarında, yetersiz gelir düzeyi ya da gelir sahibi olamama sebebiyle hayat standartları ve alım gücünün olması gerekenin altında kalması, yoksulluk tanımlarının odak noktası olmuştur. Daha sonraki çalışmalarda ise mutlak ve görel yoksulluk olmak üzere iki çeşit yoksulluk görülmektedir. Mutlak yoksulluk sadece bireyin yeme, içme, sağlık hizmetleri, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanabilirliğini kriter olarak almaktadır. Görel yoksulluk kavramıyla beraber bireyin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayabilmesinin yanı sıra toplumun bir bireyi olarak sosyal hayata entegre olabilmesi için gerekli kriterlerin de göz önüne alınması gerektiği görüşü savunulmaya başlandı. Görel yoksulluk, bireylerin sadece hayatta kalabilmesi için ihtiyaç duyduklarına ulaşabilmeleri değil toplum tarafından kabul görebilmeleri için gerekli olan hayat standardına sahip olup olmadıkları ile de ilgilenir çünkü insan sosyal bir varlıktır. Görel yoksullukta sosyal standartlar

gözetilirken mutlak yoksulluk tanımlamalarında yoksulluk sınırı, gelir düzeyi bazında belirlenmektedir (Özbek, 2007).

Ancak yoksulluğu sadece gelir yetersizliğine dayandırarak tanımlamak doğru değildir. Yoksulluk, sadece gelir ve kaynaklardan değil, fırsatlardan da mahrum olmaktır. Yoksulluğu ölçmek için kullanılan “yoksulluk sınırı” sadece gelir ya da tüketim düzeyi ile değil sosyal servislere ulaşılabilirlik düzeyi ve ülkenin kendi sosyal normları ile de ilişkilidir.

Yoksulluk, ilk bakışta ekonomik bir kavram ve gelir seviyesi ile ilgili bir problem olarak algılansa da yerel ve global paradigmalarda, yaş, ırk, etnisite, cinsiyet gibi faktörlere bağlı olarak oluşan sosyal değerlerle yakından ilgilidir. Araştırmalar, yoksul grup içerisinde en fazla risk altındaki grubun çocuklar ve yaşlılar olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, dezavantajlı ırk/etnik gruba mensup olan bireyler yoksulluk sorunuyla daha fazla karşılaşmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı, kadın ve erkeğin gelir farklılığına sebep olabilmekte ve bu durum yoksulluğun bir başka boyutu olarak ortaya çıkabilmektedir (Özbek, 2007).

Klasik yoksulluk çalışmalarında görülen gelir ve tüketime dayalı yoksulluk ölçümü, yoksulluğu statik bir duruma dönüştürmekte ve yoksullaşmanın ilişkisel, zamana ve mekana göre değişim gösteren dinamik boyutunu ihmal etmektedir.

Yoksulluk, önceki dönemlerde ekonomik, sosyal, çevresel ve politik temellerde açıklanmıştır. Genellikle yoksulluk olarak algılanan yoksulluk esasen çok boyutlu bir kavramdır ve ekonomik yönünün yanı sıra sosyal ve psikolojik etkileriyle birarada değerlendirilerek tanımlanması gerekir. Benzer

şekilde, yoksunluğun ölçütü, asgari ihtiyaçların sabit ve mutlak bir değeri üzerinden değil, zaman ve mekana bağlı olarak normal ve ortalama yaşam standartlarının değişebileceği göz önüne alınarak oluşturulmalıdır (Dikici-Bilgin, 2006).

Daha önce belirtildiği gibi yoksulluk dinamik bir süreçtir ve değişen koşullara göre boyut değiştirmektedir. Yeni Yoksulluk, düşük gelire sahip olmanın yanı sıra ekonomik gelişmişlik düzeyi anlamında zengin ülkelerde dahi giderek derinleşen ve kalıcı bir hale bürünen, kronik bir yoksulluk biçimidir. Bu yeni şekliyle yoksulluk, gelir düşüklüğü, açlık, sağlık problemleri, eğitim sorunları gibi temel hizmetlerden yoksun kalmayı ve aynı zamanda konutsuzluk, güvenli bir çevrede yaşayamama, eşitsizlik, sosyal dışlanma, güçsüzlük, katılım eksikliği ve ayrımcılığı beraberinde getirmektedir.

2.2 YENİ YOKSULLUK

19. yüzyıldan refah devleti oluşumuna kadar geçen sürede Batı ülkelerinde oluşan yoksulluk, büyük ölçüde sistem içerisinde kabul edilen ve sistemin çalışması için hayati rol oynayan sistem içi bir yoksulluktur. Sistem içi yoksulluk konusunda en önemli kuramsal bakışlardan birisini geliştirmeyi başarmış olan Marksizm, yoksulluğu sınıfsal bir çerçeveye ve sömürü ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. Sistem kendisini yeniden üretebilmek için düşük ücretlerle çalışacak belli bir işçi sınıfına ihtiyaç duymaktadır. Bu sistemin dışında kalanlar için Marx'ın kullandığı terim, üretim gücü olmayan,

bu nedenle pek sempati duyulmayıp dikkate alınmayan ve dolayısıyla marjinal olarak değerlendirilen lümpen proletaryadır (Işık-Pınarcıoğlu, 2001).

Marksizmin bu bakışı, refah devletinin oluşumuna kadar endüstrileşen ülkelerde yaşanan yoksulluğun genel yapısının, çoğunlukla çalışan dolayısıyla sistem içinde yer alan ve gelir yetersizliği, geçici işsizlik, hastalık, ölüm gibi nedenlerden dolayı yoksul olan kesimlerden oluştuğunu göstermektedir.

Kalkınma ekonomisti Gunnar Myrdal'ın 1960'larda Amerika üzerine yaptığı çalışmalarda, sistemden ihraç edilenlerin ciddi bir yoksulluk içinde bulunduğu ve toplum içerisinde bir ayrımın oluştuğu vurgulanmaktadır. Bu kesim, 19. yüzyılın proleter yoksulları değil, Myrdal'ın ilk defa kullandığı terimle, sınıf bile olmayan, "sınıfaltı yoksullar"dır. Sınıfaltı, sadece uyuşturucu müptelası, çalışmak istemeyen lümpen proletaryayı içermemekte, ondan daha da geniş bir kitleyi, yani işsizlik girdabına girmeye başlayanları da kapsamaktadır. Çalışanları olduğu kadar, bir şekilde çalışmayan ve sistem dışında kalan bireyleri korumak için ortaya çıkan Refah Devleti ise mevcut sorunun çözümünde yetersiz kalmış; yeni yeni oluşmaya başlayan sınıfaltı, gelişmiş ülkelerde, 1970'lerde ciddi boyutlara ulaşmıştır (Işık-Pınarcıoğlu, 2001).

Refah Devleti'nin çöküşü, sanayileşme sonrası üretimin makineleşmesi ve mevcut üretimin ucuz iş gücü bulunan gelişmekte olan ülkelere kayması sonucu yetenek ve eğitim gerektiren uzmanlık alanlarına ihtiyaç artarken, bilgi ve beceri gerektirmeyen alanlarda çalışan kesimler, süreklilik arz eden bir işsizlikle karşı karşıya kalmıştır. Sürekli işsizlik

girdabına giren bu kesim, sadece ekonomik olarak değil, her tür sosyal grubun dışına itilerek sosyal dışlanmaya ve aynı zamanda tüm haklarından mahrum olup siyasal bir dışlanmaya maruz kalan Yeni Yoksulları oluşturmuştur. Yoksulluk artık bir sistem problemi değildir çünkü sistemin yoksula ihtiyacı yoktur, sanayi toplumlarında ihtiyaç duyulan emek gereksinimi ise teknolojik devrimle ortadan kalkmıştır. Fakat bu sorunun sistemi etkileyen boyutu, yoksulluğun kronikleşmesiyle beraber suç oranının artması ve yoksulların yaşam biçimlerinde görülen farklılığın sistem içindekileri rahatsız etmeye başlamasıdır. Bu rahatsızlık, formel yardımlaşmadan mahrum olan Yeni Yoksulların bir de toplum dışına itilerek, enformel dayanışmadan uzaklaştırılmaları ve çaresizlikleriyle baş başa bırakılmalarının temel nedenlerinden biri olacaktır.

Yeni yoksulluk, gelir düzeyi ya da tüketim miktarı gibi yoksulluğun statik yönüne vurgu yapan ölçütlerle değil mevcut fırsatlardan ve sosyal servislerden faydalanabilme imkanı ve gelecekte oluşacak fırsatlara ulaşabilme kabiliyeti gibi “yapabilirliğe” dair etmenlerle ölçülmektedir (Işık-Pınarcıoğlu, 2001).

Yeni yoksullar sadece gelir düşüklüğü, açlık, yetersiz beslenme, hastalıklar ya da eğitim ve diğer sosyal imkanlardan mahrum olmakla kalmayıp aynı zamanda barınacak yeri olmayan, güvenli bir çevrede yaşama imkanı bulunmayan, sosyal dışlanmışlık ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmış bireylerdir (Dikici-Bilgin, 2006). Gelir dağılımından minimum paya sahip olan yani ekonomik olarak dışlanan yeni yoksullar, sosyal, kültürel ve politik olarak da

dışlanmaktadır. Sosyal dışlanma, mesleği, geliri, eğitim olanağı olmayan ve aynı zamanda sosyal ve toplumsal ağlardan uzak kalan bireylerin toplum dışına atılmalarıdır. Sosyal dışlanma, bireylerin kendilerini güçsüz ve yetersiz hissetmelerine, karar mekanizmalarından uzak olmaları sebebiyle hayatlarını etkileyen konularda söz sahibi olamamalarına neden olmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006).

Ekonomik dışlanma, kısa ve uzun süreli işsizlik ile yetersiz beslenme, kötü sağlık koşulları, barınma sorunları, eğitim fırsatlarına ulaşmada güçlükler ve dolayısıyla ilerleyen yaşlarda da kötü yaşam koşullarını beraberinde getirmekte ve bu durum sürekli bir hale bürünmektedir. Ekonomik dışlanmanın bir sonucu olarak hayattan dışlanma, bireyin ruhsal ve fiziksel kapasitesinin hasar görmesi sonucu kalıcı hale gelebilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006).

Kronik işsizlikle karşı karşıya kalan, ekonomik, sosyal ve siyasi olarak dışlanan, yoksulluğuyla baş etmek için de hiçbir ümidi olmayan yeni yoksullar, refah devletinin büyük bir çoğunluk için yasal ve meşru kıldığı, gelecek tasavvurunun çizilebildiği bir kurumsallaşmadan da mahrum kalmıştır. Eski yoksulluk bağlamında içinde bulunulan güçlükler enformel ve formel yollarla aşılabilmekte, bu dönemlerde ya cemaat ilişkileri ya da bir yandan çalışırken bir yandan da işsizlik ve ev yardımlarından yararlanma gibi yollara başvurulabilmektedir. Hemşehrilik, dini ve etnik ortaklıklar temelinde bir araya gelen cemaatler birbirlerine ucuz iş gücü sağlayarak dayanışmacı bir tutum geliştirebilmektedir (Işık-Pınarcıoğlu, 2001).

Cemaat ve hemşehrilik ilişkilerinin yanı sıra toplumumuzda geniş aile dayanışması da çok önemlidir. Aile bireyleri zor duruma düştüklerinde diğer aile fertleri ile bu durumun aşılması için hep birlikte hareket edilebilmektedir. Fakat bu kriz dönemi geçici olmayıp, süreklilik arz eden bir duruma dönüştüğünde, aile mekanizmaları ve bahsedilen enformel cemaat ilişkileri yetersiz olmaktadır. Sonuç itibariyle, yeni yoksullar içinde buldukları güç durumdan kurtulmak için gereksinim duydukları tüm olanaklardan ve tüm dayanışma mekanizmalarından uzak bir kısır döngü içine girmektedirler.

Böylelikle yoksulluk, baş edilebilir, devredilebilir, kurallı yoksulluk olmaktan çıkmakta, yaygın, her tür dayanışma mekanizmasından uzak ve kalıcı olduğu için kuşaktan kuşağa aktarılan Yeni Yoksulluğa dönüşmektedir. Toplumda bu durumdan en çok etkilenenler ise diğer kesimlere göre daha korunmasız olan çocuklardır.

Karataş'ta çalışan mevsimlik pamuk işçisi çocuklardan bazıları, içinde buldukları kalıcı yoksulluğa dair farkındalıklarını ve yaşadıkları umutsuzluğu şu sözlerle dile getirmektedirler.

“Burada çadırda bir odada yedi kişi yaşıyoruz. Çadırda su, tuvalet, elektrik yok. Yağmur yağdığına çamur içinde kalıyoruz. Bu iş ömrümüzü götürüyor. Ben polis olmak istiyorum ama burada okuluma devam edemiyorum. Okula devam edemezsem hayatım çok kötü olacak, yoksulluk çekmeye devam edeceğim. Her sene buraya geliyorum, hergün çalışıyorum. Bir daha buraya hiç gelmek istemiyorum. Ama buradan kurtulabileceğime inanmıyorum. Güzel bir hayat yaşayacağıma inanmıyorum” (15 yaşındaki Osman).

Çalışmak zorunda olduğu için okula devam edemeyen 15 yaşındaki

Ayşe:

“Gelecekte öğretmen olmak, Urfa’da bir dairede yaşamak isterim. Ama bunlar imkansız. Bence hayatım hep daha kötüye gidecek.”

Borçlarından dolayı çalışmak zorunda olduğunu ve okula devam edemediğini ifade eden 13 yaşındaki Hatice:

“Böbrek hastasıyım. Okula devam edersem gelecekte evim, arabam olur, sağlıklı olurum. Devam edemezsem sürekli tarım işinde çalışırım, sürünürüm yani. İlerde, uzman doktor olmak isterim. Güzel, sağlıklı bir ortamda yaşamak isterim. Bence bunlar olmayacak. Bir daha buraya gelmek istemiyorum. Daha doğrusu kimsenin buraya gelmesini istemiyorum.”

2.2.1 Yeni Yoksulluğun Temel Bileşenleri

Gelir dağılımındaki eşitsizlik yani ekonomik eşitsizlik, sosyal, siyasal, hukuki eşitsizliği de beraberinde getirebilmekte ve sosyal dışlanmanın sebeplerinden biri olabilmektedir. Eşitsizlik ve sosyal dışlanma karşılıklı etkileşim içinde olan ve yeni yoksulluk tartışmalarında iç içe geçmiş iki kavramdır.

2.2.1.1 Eşitsizlik

Eşitsizlik, gelir seviyesi ve tüketim miktarının, toplumsal kesimler arasında adaletsiz dağılımını ve bölüşüm dengesizliğini ifade etmektedir. Günümüzde, dünyanın her yerinde, gelir ve tüketim eşitsizliğini tetikleyen bir fırsat eşitsizliği yaşanmaktadır. Fırsat eşitsizliği, gelir sahibi olmak için gerekli olan iş fırsatlarına ulaşma güçlüğü de içermektedir. Fırsat eşitsizliği aynı zamanda istihdam, sağlık, eğitim fırsatlarına ulaşma güçlüğüdür. Bu sorunun oluşumunda belirleyici olan etkenler bölgelerarası eşitsizlik ile etnisite, cinsiyet vb. sosyal farklılıklar olabilmektedir. Türkiye’de, bölgelerarası gelir dağılımında ciddi bir eşitsizlik yaşanmaktadır. Terör, doğal kaynaklara ulaşma güçlüğü, istihdam olanaklarının azlığı gibi sebeplerden dolayı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gelir dağılımında diğer bölgelerle eşit paya sahip olamamaktadır. Bunun bir yansıması olarak, Karataş’ta mevsimlik pamuk işçisi olarak çalışan çocukların çok büyük bir kısmı Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelmektedir. Çocukların aileleri, toprak ve hayvan varlığına ya da

sürekli bir işe sahip olmadığı için, ailece gezici tarım işinde çalışmak zorundadırlar. Gezici pamuk işçileri, çok düşük ücretlerle, güvencesiz ve kayıt dışı olarak çalıştırılmakta, dolayısıyla yaşadıkları sorunlar karşısında savunmasız bırakılmaktadır. Bunun sonucu olarak Karataş'ta mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar, başta eğitim ve sağlık alanında olmak üzere fırsat eşitsizliğini tüm boyutlarıyla yaşamaktadırlar.

“Çalışmak zorunda olduğum için hiç okula gidemedim. Okusaydım, çocuk doktoru olmayı çok isterdim. Diğer çocuklar gibi okulda, sırada oturabilmeyi çok istiyordum. Abimlerin kitaplarına, defterlerine bakıp ağlıyordum. 2 ay ‘Haydi Kızlar Okula’ kampanyasına katıldım. Okulu çok sevdim, tebeşirle tahtaya yazı yazmak çok güzeldi” (16 yaşındaki Ayşe).

Gezici tarım işçiliğinde rastlanılan bir başka eşitsizlik örneği de gezici işçilere verilen ücretlerle ilgilidir. Fındık tarımının yoğun olduğu Ordu ve Giresun illerinde, ücretlerin, hem çalışanların kadın ya da çocuk oluşuna hem de işçilerin geldikleri bölgeye göre değişebildiği tespit edilmiştir. Burada Ordu ve Giresun'dan gelen işçiler, Doğu ve Güneydoğu'dan gelenlere göre günlük %15 - %20 daha fazla ücret alabilmektedir. Buna gerekçe olarak, yerel işçilerin daha iyi, daha firesiz fındık toplamaları gösterilmiştir. Aynı şekilde, Rize'de çay kesiminde çalışan Rize ili kökenli işçilerin diğer illerden gelenlere göre neredeyse 2 kat daha fazla ücret alabildiği belirlenmiştir (Yıldırak, 2003).

2.2.1.2 Sosyal Dışlanma

Dayanışma, benzer koşullarda yaşayan, aralarında çıkar birliği bulunan kişiler ile topluluklar arasında var olan ilişki, sorumluluk duygusu ve toplumun ortak eylem birliğini ve sürekliliğini sağlamak için ortak bir tutum sergilemesidir. Günümüzde, “formel” ve “enformel” olmak üzere iki tür dayanışma mevcuttur. Enformel dayanışma, daha çok az gelişmiş topluluklara özgü, genellikle ortak bir kaderi paylaşma, kan bağıyla bağlılık ya da kişisel olarak tanışıklık temelinde varolan bir dayanışmadır. Daha çok geleneksel aile, akrabalık, hemşehrilik gibi ilişkilerin iç içe geçtiği bir dayanışma biçimidir. Formel dayanışma ise, genellikle modern toplumlarda başvurulan, formel hukuk kuralları yardımıyla, rasyonel bürokratik süreçler içinde ve eşit yurttaşlık ile hak ve sorumluluklar temelinde düzenlenmiş, devlet müdahalesinin olduğu, kurumsallaşmış bir dayanışma türüdür. Formel dayanışmada, bireyler sadece kan bağı, tanışıklık, ortak kader gibi bağlarla kendilerine benzeyen kimselere değil, aynı zamanda yabancılara da güvendikleri bir toplumsal yapı içerisinde yer alırlar. Bu yapı içerisinde devlet, birey ve toplum arasındaki sosyal bağı korumak ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmek açısından önemli bir role sahiptir.

Devlet'in var olma sebebi ve asli görevi, hem bireyleri topluma karşı, hem de toplumu bireylere karşı korumaktır. Sosyal dışlanma, daha çok toplumsal bütünleşmeyi ve kaynaşmayı sağlayacak olan formel mekanizmaların zayıflaması ve bu çerçevede güven ilişkilerinin sarsılması gibi süreçlerde ortaya çıkmaktadır.

Karataş'ta mevsimlik tarım işçisi olan bir baba çocukları ile ilgili kaygılarını, maruz kaldıkları sosyal dışlanmayı ve devlet desteğinden mahrum kalmanın sıkıntılarını şöyle ifade etmiştir:

“Bu çocukların güzel bir geleceğinin olması imkansız. Güzel bir gelecek bizim için hayaldir, rüyadır. Ben aslında çocuklarımla arkadaş gibiyim. Sorunlarını dinlerim, ilgilenirim. Ama bunlar çare değil. Ben iyi bir baba olmak isterdim. Bu zorluklarla büyük oğluma liseyi bitirttim, çok başarılıydı. Ama dershaneye gönderemedim. Ben Urfa'da iş bulamıyorum. Aslında Urfa tam pamuk yeri. Ama Urfa'daki çiftçilerin imkanı yok. Bu yüzden buraya geliyoruz. Burada da sadece günün ihtiyaçlarını çıkarıyoruz. Günü böyle kurtarıyoruz. Burada hastamız ölüyor, arabaya binip şehre gidemiyoruz. 5 aydır paramızı alamıyoruz. Burada çiftçi işçinin sırtından geçiniyor. Toplu para alamıyoruz. Arada 20-30 milyon harçlık alıyoruz. Biz burada konacak yer için bile mücadele ediyoruz. Kimse bize yer vermek istemiyor. Burada bu kadar sıkıntıyı biz yaşıyoruz ama yer sahibi izin verse muhtar sorun çıkartıyor. Sıkıntımızı kime anlatalım? Yaşım 40, birçok hükümet gördüm. Gelen gideni aratıyor. Elimizdeki yeşil kartı bile almaya çalışıyorlar. Sosyal güvencemin olmasını isterim. Geçen sene burada bindiğimiz traktördeki 40 kişiyle birlikte ailece kanala devrildik. Çocuğumun bir gözü kör oldu. Ameliyat olması gerekiyor. Tedavi ettiremiyorum. Bir hastahane varsa bizim için vardır. Devlet insan için vardır. Biz insanız, hayvan değiliz. Bizim yetkililerden birine ulaşmamız da mümkün değil. Bizi kapılarına bile yanaştırmazlar. Biz bunları

sadece içimize gömüyoruz. İçimize attıkça ne olacak? Ya bir terörist çıkacak, ya başka bir kötülük olacak. Ne zaman birine zarar gelse diyecekler ki 'Doğuluların hepsi teröristtir.' Yani siz hakkınızı ararsınız ama bizim gibiler arayamaz."

Sosyal açıdan dışlanmış gruplar, sistem dışına itilmiş, sürekli bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan ve hem formel hem de enformel dayanışma mekanizmalarının kapsamı dışında kalan bir kesimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sosyal dışlanma, bireyin sosyal ilişkilerinin, sosyal etkileşimlerinin ve sosyal bağlarının tamamen ortadan kalkmasını anlamına gelmektedir (Işık, Pınarcıoğlu, 2001).

Sosyal dışlanma, en temel ihtiyaçlara ve haklara erişememe sonucu oluşan ve bireyin dışında yapısal bir takım faktörlerle ifade edilen bir kavramdır. "Yaşama Verilen Değerin Bileşik Göstergesi Modeli" olarak adlandırılan modele göre insan yaşamının gereksinimlerinin karşılanması ile ilgili olarak altı değişken bulunmaktadır.

Sağlık

Gelir düzeyi

Aydınlanma ve Bilme Hakkı (Eğitim)

Çalışma hakkı ve işsizliğin önlenmesi

Güvence Hakkı (İş güvencesi ve sosyal güvence)

Hak arama özgürlüğü ve örgütlenme hakkı (www.isguvenligi.net).

Bu kriterler, bireyin topluma entegre olmasını sağlayan bir bütündür ve bunlardan herhangi birinin karşılanmaması sosyal dışlanmanın oluşumuna sebep olabilir.

Sosyal dışlanma, içinde yaşanılan toplum, toplumsal ilişkiler, kültürel öğeler ve yaşam koşulları ile birlikte değerlendirilmesi gereken dinamik bir kavramdır. Çünkü toplumdan topluma farklılık gösterebilen dezavantajlı gruplar vardır. Sosyal dışlanmanın, mekan, cinsiyet ve yaş boyutu vardır. Bu anlamda, çocukların, gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik ve yoksulluk sonucunda, çocukluk ve eğitim yaşamlarından koparılarak, erken yaşta çalışma hayatına itilmeleri sebebiyle en fazla risk altındaki grubu oluşturdukları söylenebilir. Sosyal güvence anlamında dezavantajlı konumda olan aileler ve çalıştırdıkları çocukları için söz konusu durum, seçimin ötesinde bir zorunluluktur. Çalışan çocuk olgusu, ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla, ileride de kendini üretecek olan bir dışlanma sürecine neden olmaktadır.

Adana Karataş'ta, mevsimlik gezici işçi olarak çalışan çocukların yoksulluk sonucu maruz kaldığı sosyal dışlanma, tüm bu anlatılanları kapsayan tipik bir örnektir. Çocuklar, yaşanılan ciddi yoksulluğun zorunlu bir sonucu olarak, 6-7 yaşlarından itibaren, yılın büyük bir bölümünde, günde yaklaşık 12 saat, son derece sağlıksız ortamlarda ve her tür güvenceden yoksun bir şekilde çalıştırılmaktadır. Çocuklar, eğitim öğretim yılının yaklaşık 7 ayını çalışarak

geçirdikleri için temel eğitim hakkından mahrumdur. Bu çocuklardan, okula kesintili bir biçimde de olsa devam edebilenler ise diğer öğrenciler tarafından dışlanabilmektedir. Görüntüleri, giyim kuşamları, konuşmaları ve bilgi seviyeleri ile diğer öğrencilerden oldukça farklı olan tarım işçisi çocuklar, etnik kimlikleri dolayısıyla da dışlandıklarının farkındadır. Yerleşik halkın gözünde bu çocuklar, çadırda yaşayan Kürt veya Arap ırgatlardır. Kürt çocuklar, Kürtçe konuştuklarında bölgenin çocukları tarafından “Siz bize küfür ediyorsunuz, ırgat çocukları!” şeklinde azarlandığını, Arap çocuklar ise bölge halkı tarafından Kürtlere göre daha az temiz olduğu düşünüldüğü için sık sık “Pis Araplar!” şeklinde aşağılandıklarını ifade etmiştir.

Çocuklar, kıyafetleri, yaşam alanları ve etnik kimlikleri ile ötekileştirilmiş ve toplum dışına itilmiştir. İşçi çocuklar, bu aşağılanmanın bilincinde olduğu için diğer çocuklarla iletişim kurmayı tercih etmemekte hatta okul onlar için itici bir kurum haline gelebilmektedir. Bu yüzden çocuklar, iş dışındaki tüm zamanlarını yaşam alanları olan ve yerleşim alanlarına oldukça uzak yerlere kurulan çadır bölgesinde geçirmeyi tercih etmekte, adeta tecrit bir yaşama mahkum edilmektedir.

Tarım-İş’in, gezici-geçici kadın tarım işçilerine dönük olarak gerçekleştirdiği bir çalışma, burada yaşanan sosyal dışlanma ile ilgili birtakım gerçekleri ortaya koymaktadır. Gezici tarım işçileri, su kaynaklarına yakın ve düz alanlara yerleşmeyi tercih etmektedir. Fakat yerleşik halk, gezici tarım işçilerinin yerleşim yerlerinin, kendilerine uzak yerlere kurulmasını istemektedir. Bu durum, zaten yeterince zorluk yaşayan işçiler için başta su

sorunu olmak üzere büyük sorunlar yaratabilmektedir. Bahsedilen çalışmada, yerleşik halk ve işçiler arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla 54 tarım aracısına “Yerleşik halkla aranızda herhangi bir sorun yaşanır mı?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Görüşülen kişilerin %27.8’i bu soruyu “evet, bizi hor görüyorlar”; %24.1’i “evet, bize Çingene muamelesi yapıyorlar”; %14.8’i “evet, etnik ayrımcılık yapıyorlar”; %13.0’ı ise “güvenlik güçlerine asılsız şikâyetlerde bulunarak bizi rahatsız ediyorlar” şeklinde yanıtlamıştır. Aracıların %20.3’ü herhangi bir sorun yaşanmadığını belirtmiştir (Yıldırak-Gülçubuk, 2003).

Bu anlatılanlar ışığında, gezici tarım işçisi çocukların, buldukları bölgede çadır alanı dışındaki tüm sosyal katılım ve sosyal bütünleşme imkanlarından mahrum bırakıldığı söylenebilir. Bunun sonucunda, çocuklar kapalı hayatlarının dışına çıkmaya çekinmekte, yaşam alanlarında aileleriyle ve birbirleriyle sürekli Kürtçe ya da Arapça konuşurken Türkçe’yi öğrenmekte zorlanmakta, ama bir taraftan eğitim dili Türkçe olan okullarda başarılı olup pamuk tarlalarından kurtulmayı hayal etmektedirler.

Dışlanmaya ve aşağılanmaya maruz kalan çocuklar, bu süreçte çatışma ve öfke yaşamaktadır. Yapılan görüşmelerde, çocukların tamamı, Karataş’ı hiç sevmediğini, tarlalardan ve çadırlardan kurtulmak istediklerini ifade etmiş, memleketlerine geri dönmek istediklerini, oradaki arkadaşlarını çok özlediklerini belirtmiştir.

“Yeni yoksulluk” tam da Karataş’ta çalışan mevsimlik çocuk işçilerin içinde bulunduğu, sistem dışına itilen, sosyal dışlanmaya maruz kalan, kenarda

kalan, ekonomik ve sosyal ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi neredeyse imkansız görünen bir tabakaya ve dolayısıyla kuşaktan kuşağa aktarılacak kronik bir yoksulluğa işaret etmektedir.

Çocuklar, pamuk tarlası ve çadır bölgesi arasında geçen hayatlarından hoşnut değildir ve görüşülen çocukların neredeyse tamamı hem çalışma ve yaşam koşullarının güçlüğü hem de kendilerini rahatlıkla ifade edebilme ve güvende hissetme ihtiyaçları nedeniyle memleketlerine geri dönmek istemektedirler.

14 yaşındaki Emine bu isteğini şöyle ifade etmektedir:

“ 7 yaşından beri çalışıyorum. Bu işi hiç sevmiyorum. Çok yorucu bir iş. Birde burada kimsenin akrabası yok. Akrabalarımı, komşularımızı, arkadaşlarımı, okulumu çok özledim. En çok da arkadaşlarımla oyun oynamayı özledim.”

14 yaşındaki Zehra, Urfa'ya geri dönmek istemektedir:

“Burada ihtiyaçlarımızı gideremiyoruz. Zorluk çekiyoruz. Memleketimi çok özliyorum. İnsanın memleketi gibisi yok.”

Mevsimlik işçiler çalıştıkları yörelerin pek çoğunda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Manisa ili Saruhanlı ilçesinde, üzüm tarımında gezici olarak çalışan işçiler, yerleşim alanları açısından etnik ayrımcılığa maruz kalmaktadır. İşverenler, Balıkesir'den gelen gezici işçilerin, kendi evlerinde ya da depolarında kalmalarına izin verirken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden gelenler ilçe ve köy yerleşim yerlerinin dışında kurdukları çadırlarda konaklamak zorundadır. Ankara-Polatlı ilçesine, şekerpancarı tarımı

için Afyon'dan gelen işçilerin, köylerin içine veya konutların bahçesine ya da üst katına yerleşmelerine izin verilirken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelenlere yerleşim için köyden uzak yerler gösterilmektedir (Yıldırak, 2003).

2.2.2 Yeni Yoksulluğun Sebepleri

Yeni Yoksulluk, klasik yoksullukta belirleyici olan gelir düşüklüğü, ekonomik ve politik krizler, doğal felaketler gibi geleneksel sebeplere ek olarak yaşadığımız döneme özgü yeni risk faktörleri ile şekillenmektedir. 1980 sonrası, global düzeydeki sermayenin yeniden yapılanma süreci ve neoliberal gelişmelerin hem gelişmiş hem de azgelişmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapılarında oluşturduğu derin eşitsizlikler bu faktörlerdendir. Yeni Yoksulluk, uluslararası faktörlerin çok daha belirleyici olduğu ve birbirinden çok farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip ülkelerde çok benzer şekillerde deneyimlenen bir durumu ifade etmektedir.

2.2.2.1 Küreselleşme

İçinde bulunduğumuz dönemde, dünya nüfusunun %40'ına denk gelen 2 milyar 700 milyondan fazla insan, günlük 2 dolarlık uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Yoksulların toplam geliri, küresel hasılanın sadece %0.9'u ya da yüksek gelir ekonomilerinin toplam toplumsal hasıllarının %1.1'ini oluşturmaktadır. Görülmekte olan aşırı eşitsizlik, bu insanların en temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları, sağlıklı beslenememeleri ve yaşam koşullarından dolayı daha fazla hastalık riski yaşamalarıyla beraber sağlık hizmetlerinden faydalanamamaları, eğitim olanaklarından mahrum olmaları ve yasal zeminlerde haklarını arayamamaları demektir (Pogge, 2002).

Küreselleşmeyle beraber mal ve hizmet akışı uluslararası düzeyde önemli bir hareketlilik kazanmış, teknolojik yeniliklerle beraber yeni iş ve yatırım alanları oluşmuştur. Uluslararası ilişkiler yoğunlaşmış, farklı toplumların kültür ve yaşam biçimleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olma imkanı oluşmuştur ancak küreselleşmenin görülmek istenmeyen öbür yüzünde ciddi bir yoksulluk, kaygı ve güvensizlik vardır.

Yüksek gelire sahip ülkelerde ortalama gelir düzeyi, küresel yoksullara oranla satın alma gücü bakımından yaklaşık 50 kat ve piyasa değişim oranları bakımından da 200 kat daha fazladır. “Yüksek-gelir ekonomileri”nden 903 milyon insan toplam dünya gelirinin %79.7'sini elinde bulundururken, küresel yoksullar grubundan 2 milyar 800 milyon insan bunun ancak %1.2'sine erişebilmektedir. Küresel gelirin yalnızca %1'i, yani yılda 312

milyar dolar, dünya genelinde yaşanan ağır ölçekteki yoksulluğun ortadan kalkması için yeterli olabilmektedir (Pogge, 2002).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, teknolojik gelişmelerin ve ekonomik büyümenin görülmemiş bir hızla ilerlediği bir dönem oldu. Son yirmi yılda ise, gelişmiş ülkelerde sosyal refah devleti gerilerken, önce az gelişmiş ülkeler ve daha sonra da geçiş ekonomileri olarak adlandırılan Orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkeler, çoğu kez IMF ve Dünya Bankası güdümünde uyguladıkları istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla, dışa açık piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşadılar. Bu süreç, aynı zamanda giderek yaygınlaşan etkili bir küreselleşme söylemiyle beraber neoliberal politikaların tüm dünyaya hakim olması yönünde gelişmeleri beraberinde getirdi. Bu hakimiyet, gelir eşitsizliği ve yoksulluğun, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere, birçok ülkede sosyal ve siyasal açılardan da kaygı verici boyutlara ulaşmasının en önemli sebeplerinden biri oldu (Şenses, 2001).

Günümüzde, devletlerin sınırlarının küçülmesi ile beraber şirketlerin egemenliğine dayanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan bir küreselleşme baskısı söz konusudur. Askeri ve ekonomik güç anlamında olduğu kadar teknolojik ilerlemeler açısından da rakipsiz olan ve aynı zamanda özellikle az gelişmiş ülkelerin tüm dengelerini elinde tutan, uluslararası kuruluşlar üzerindeki etkinliğiyle ABD şu an tüm dünyada tek güç konumundadır.

Kazgan'a göre, bu güç İngiltere'nin sanayi kapitalizmi öncesi keşfedilmemiş topraklara yerleşip, sömürgelerinde edindiği ucuz iş gücü ve hammadde sayesinde yakaladığı zenginlik ve güçten çok da farklı değildir.

İngiltere'nin gücünü sınırlayan etki, İngiltere'nin dayattığı yayılma sisteminin tehlikelerini fark edip serbest ticarete direnen Alman Prensliği ve ABD olmuştur (Kazgan, 2005).

ABD, 20. yüzyılın başında pervaneli uçakların yapımı, telefon, radyo, sinema ve otomobil gibi kitlesel tüketime dönük teknolojik gelişmelere önem vermektedir. İkinci Dünya Savaşından en az zararlı çıkan ABD, Avrupa'daki faşist rejimlerden kaçan Musevi bilim adamlarının buluşlarıyla önemli açılımlar yakalama fırsatı edindi. Birleşmiş Milletler, IMF gibi pek çok uluslararası örgütün temelleri de bu dönemde atılmıştı. Savaştan önce bağımsız davranabilen İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, SSCB ve İtalya gibi ülkeler iyice güçsüzleşmiş, ABD tek güç merkezi olmuştur. Fakat ABD'nin, serbest piyasa ekonomisini, İngiltere'nin yaptığı gibi kendi koşullarıyla uygulamasının önünde birtakım engeller vardı. 1950'li yıllarda Soğuk Savaş ve komünizm tehdidi dünyayı ikiye bölmüştü. Avrupa'da başta Fransa ve İtalya'da olmak üzere komünist partiler güçlenmişti. Tüm bunların etkisiyle, yüksek oranlı işsizlik ve yoksulluğun yayılmasıyla başlayan "sosyal devlet" anlayışı 1970'lerde iyice gelişmeye başladı (Kazgan, 2005).

Doğu Bloğu ile SSCB'nin dağılması ve komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla, ABD rakipsiz tek güç olarak serbest piyasa hareketlerinin tüm kontrolünü ele geçirdi. Sermayenin serbest dolaşımı, güçlü olanın lehine işleyen yeni bir yapılanma sürecini beraberinde getirdi. Bu süreç, gelişmekte olan ülkelerde merkezi devletin zayıflamasına, kamu harcamalarının azalmasına ve sosyal refah devletinin güç kaybetmesine yol açmıştır.

IMF ve Dünya Bankası güdümünde uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programları ise hemen her yerde ortak amaçlarla hareket etmiştir. Piyasa yanlısı dışa açık modelin bir gereği olarak ithalat liberasyonu, reel ücretler üzerinde denetim, finansal liberasyon, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve genel olarak devletin küçültülmesi yanında daraltıcı para ve maliye politikaları ile sosyal harcamaların kısılması bu hedeflerden bazılarıdır (Şenses, 2001).

Bu politikalar, özellikle işsizlik riskiyle en çok karşı karşıya kalan toplumun en güçsüz kesimlerini, kurtulması güç bir yoksulluk durumuna itmiştir. Sağlık ve eğitim gibi en temel servisler dahi özelleştirilmiş, dar gelirli kesim sosyal güvenceden mahrum bırakılmıştır.

Küreselleşme ile beraber bilgi ve enformasyon teknolojileri önem kazanmış, bu sektörlere dair becerileri olanlar yeni iş olanaklarıyla tanışırken üretim sektöründe çalışan vasıfsız işçiler, hem sendikal olanakları hem de iş güvencelerini kaybetmeye başlamıştır. Kuralları uluslararası sermayenin belirlediği küresel ekonomide, ekonomik büyüme tek hedef olurken sosyal gelişme ve sosyal adalet göz ardı edilmiş, yeni yoksulluğun temelini oluşturan eşitsizlik ve dışlanma gibi sorunlar da uluslararası bir boyut kazanmıştır. Yaşanan işsizlik, artık geçici ve aşılabılır bir durum değildir. Çünkü birtakım bilgi ve becerilere sahip olmadıkça zorlu piyasa ortamında tutunmak çok güçtür. Emeğe duyulan gereksinim azalmıştır ve geride kalan milyonlarca işsizle yeri kolaylıkla doldurulabilecek bir çalışan kesim vardır. Bu kesim, çalıştığı halde ciddi bir yoksullaşma dönemine girmiştir. Çünkü gelirleri ile

sağlık harcamaları, eğitim gibi en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadırlar. Bu sıkıntılarla beraber, küresel ekonominin ihtiyaç duyduğu bilgi ve beceriyi edinme şansları olmadığından sürekli hale gelen, çalışmak zorunda kalan çocuklarla nesilden nesile aktarılan kronik bir yoksullaşma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu bireyler artık, yeni dünya düzeninin yeni yoksullarıdır.

Küreselleşmenin en ağır bedellerini yine çocuklar ödemektedir. Ekonomik büyüme, düşük ücretlerle çalıştırılan çocuk emeğini daha karlı bir yol olarak meşrulaştırmakta, işsizlik kaygısı yaşayan aileler çocuklarının çalışmasına göz yummaktadır. Öte yandan küresel ekonomi, çocukların çalışmasından edindiği yararın yanı sıra çocukların tüketim alışkanlıklarını da şekillendirerek yine çocuklar üzerinden yeni kar alanları yaratmaktadır. Televizyon ya da internet kanalıyla çocukları cezbedecek yiyecek, içecek ve oyunların tüm dünyada yaygınlaşması, çocukların kazandığı parayı yine bu yönde harcamak istemesine yol açmaktadır. Örneğin, Karataş'ta, bölgenin en ücra köşelerine kurulan çadırlarda yaşayan; sebze, meyve, et tüketimi neredeyse hiç olmayan işçi çocukların sofralarına zaman zaman "Coca-Cola" girebilmektedir. Özellikle erkek çocukların en büyük hobisi bölgeye yakın olan internet kafelerde "Play Station" oynamaktır. Çocukların neredeyse tamamı cep telefonu markalarını bilmekte ve kazandıkları parayla ailelerinin kendilerine cep telefonu almasını istemektedirler. Yaşı biraz büyük olan erkek çocukların bir kısmının cep telefonu vardır. Erkek çocuklar, internet ve oyun imkanlarından yararlanmak için bilgisayarlarının olmasını istemektedir.

Tüm dünyayı etkisi altına küresel tüketim alışkanlıkları, elektrik ve temiz içme suyunun dahi olmadığı, insanlık dışı bir yaşamın hüküm sürdüğü çadır ortamında dahi önemli bir yer edinebilmektedir. Böylelikle küresel güç, çocukların çalışmasından edinilen yararın yanı sıra oyun ve onunla bağlantılı nesnelerin çekiciliğini kullanarak kazancın tüm biçimleriyle kendisine yöneldiği bir döngü yaratmaktadır.

2.2.2.2 Neoliberal Politikalar

Temelleri çok eskilere dayanmakta ise de, günümüzde yaşanmakta olan küreselleşme, büyük ölçüde 1970'lerde yaşanan petrol krizlerinin ardından uygulamaya konulan neoliberal politikalarla şekillenmiştir. Kapitalizm, ekonomik ve sosyal krizler sistemidir. 1970'lerde yaşanan krizlerin sonucu ise devletin piyasaya dönük sınırlama ve düzenlemeler yapabildiği Keynesyen politikaların terkedilmesi suretiyle bütün bu kısıtlamaların ve düzenlemelerin kaldırılması ve tüm dengeleri piyasanın şekillendirdiği neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıdır. Piyasa ekonomisinin yanı sıra teknolojik gelişmeler, iletişim ve bilişim alanındaki ilerlemelerle dünyanın her yerinde hayata geçirilebilecek üretim ve ticaret fırsatlarının oluşması, içe dönük gelişme politikalarının değişime uğramasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak ulus-devletler güç kaybetmiş özellikle ulus-üstü örgütler tüm dünya ekonomisini şekillendirmeye başlamıştır ki zaten sermayenin serbestçe dolaşımının önündeki en büyük engel böylelikle ortadan kalkmıştır.

Neoliberal ideoloji, piyasanın devletten, özel mülkiyetin kamu mülkiyeti ve toplumsal mülkiyetten üstünlüğü ilkesiyle kamu mülkiyetindeki varlıkların özel sektöre satılmasını amaçlamaktadır. Özelleştirmelerle hedeflenen, kâr amaçlı üretim dışında kalan alanların sermaye birikimine hizmet edecek şekilde konumlandırılmasıdır. Böylelikle, kamuya ait imalat sanayileri, demir-çelik, otomobil fabrikaları, petrol rafinerilerinin ardından eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerde kâr alanı haline dönüştürülmektedir (Kozanoğlu, 2008).

Neoliberalizm aslında özel mülkiyet haklarının yaygınlaşması, özelleştirmelerin hızlanması yoluyla hızlı büyüme, azalan yoksulluk ve adil bir gelir dağılımı vaat etmekteydi. Ancak 1960-1978 arasını kapsayan “yönetilen kapitalizm” dönemiyle, 1979-2000 arasındaki “küreselleşme” dönemi karşılaştırıldığında, dünya büyüme oranının %2.7’den %1.5’e gerilediği gözlenmektedir. Dünyadaki servetin yarısından fazlasının nüfusun %2’sini oluşturan çok küçük bir azınlığın elinde birikmiş olduğu, dünya nüfusunun yarısını bulan yoksulların ise, küresel servetten sadece %1’lik bir pay aldığı gerçeği ise gelir dağılımındaki adaletsizliği gözler önüne sermektedir. Dünyanın en zengin %1’lik kesiminin %37’sinin ABD’de, %27’sinin Japonya’da, %23’ünün Avrupa’da, %13’ünün ise tüm diğer coğrafyalarda yaşıyor olması, hızlı büyümenin belirli coğrafyalarda gerçekleştiğini göstermektedir. Yeni iş imkanlarının yaratılması ise işsizlik sorununa bir çözüm olmamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) en son verilerine göre,

dünyada 195 milyon işsiz bulunmaktadır ki bu rakam, 2006 yılında en yüksek tarihsel işsizlik rakamıdır (Kozanoğlu, 2008).

ILO Genel Direktörü Juan Somavia tarafından 23 Ocak 2008’de gerçekleştirilen “Küresel İstihdam Eğilimleri 2008” konulu basın duyurusunda neoliberal politikaların olumsuz sonuçları değerlendirilmektedir:

“.....Bu yılki istihdam tablosu ise eskisine göre zıtlıklar ve belirsizliklerle doludur. Küresel büyüme her yıl milyonlarca yeni iş yaratırken işsizlik kabul edilemez ölçüde yüksek düzeyde kalmaktadır ve üstelik bunun daha önce görülmeyen düzeylere ulaşması olasılığı da vardır. Dahası, işi olan insan sayısı her zamankinden daha çok olmakla birlikte, yapılan işlerin insana yakışır işler olduklarını söylemek güçtür. İşsiz olmasalar bile, çok sayıda insan, işini her an kaybedebilecek veya şevki kırılmış ‘çalışan yoksullar’ saflarında kalmaktadır” (www.ilo.org).

Günümüzde, belirli bir bilgi ve beceri birikimi olan ve içinde bulunduğumuz çağın iş gereksinimlerine uygun uzmanlık alanlarında görev alan doktorlar, öğretmenler, akademisyenler dahi yoksullaşmaktayken bu birikimden yoksun kitleler için kalıcı bir yoksulluğun yaşanması ve yeni yoksulların hızla artması kaçınılmaz olabilmektedir.

Neoliberal politikaların bir başka önemli sonucu, devletin küçültülmesi ve yerelleşmedir. Böylelikle, uluslararası sermayenin dolaşımı önemli ölçüde kolaylaşacaktır. Fakat bu uygulama, bölgelerarası eşitsizliğe ve toplumun değişik kesimlerinde gelir dağılımı adaletsizliğinin gittikçe büyümesine ve dolayısıyla sosyal bütünleşmenin gerçekleşmemesine kaynaklık

etmektedir. Çünkü büyük sermaye çoğunlukla metropollerde yer edinmektedir. Devletin az gelişmiş bölgelere dönük gerçekleştirebileceği müdahalelerin azalması ve kamu harcamalarının kısılmasıyla birlikte bu bölgeler adeta kaderine terk edilmektedir. Devlet müdahalesi yerine, yerel birimlere daha fazla yetki verilmesi olarak açıklanan “yerelleşme” modelinin başarılı olup olmadığı konusu ise bu birimlere ayrılan kaynakların sınırlı olması nedeniyle tartışmalıdır. Merkezi devletin güç kaybetmesi ve yerelleşme, ülkenin tüm kesimlerinin dengeli bir biçimde büyümesini öngörse de bu model yerel halkın sorunlarının çözülmesi bir tarafa bu insanların merkezi fırsatlardan da tamamen kopmalarına sebep olmaktadır.

Neoliberal politikalarla hızlanan bölgelerarası eşitsizlik, reel ücretlerdeki azalma ve işsizlik, yeni yoksulluk ve çocuk işçiliğinin temel nedenlerindedir. ILO tarafından “Türkiye’de tarım’da en kötü biçimde tarım işçiliği” olarak kabul edilen Karataş’ta pamuk işçiliğinin tercih edilme sebebi, neoliberal politikaların bir sonucu olarak bölgelerarası eşitsizlik, göç ve bunun sonucunda ilk karşılaşılan problem olarak konutsuzluktur.

Karataş’a gelen mevsimlik işçiler genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenlidir. İşçilerin çalışmak için bu bölgeye gelmelerinin nedeni, doğup büyüdüğü yerde iş olanağı yakalayamamış olmaları, çalışanların ise gelirlerinin yetersiz olmasından dolayı sürekli borçlanmalarındır. Bölgelerarası eşitsizliğin bir sonucu olarak, bu işçiler sürekli ikamet ettikleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kent merkezlerinde de ciddi bir yoksulluk yaşamaktadırlar. Nüfus artışı, ellerindeki sınırlı varlıkların geçimlerini

sağlayamaması, yoksulluk, sosyal servislere erişme güçlüğü, terör vb. nedenlerle zaten köyden kent'e göç etmiş olan yeni yoksullar geldikleri yerlerde de işsizlik sorunuyla karşılaşmışlardır. Kira, sağlık, gıda, düğün vb. harcamaları dolayısıyla tarım aracılara sürekli borçlanan mevsimlik işçiler faiziyle birlikte sürekli artan bu borçları ödeyebilmek için aracılardan kendilerine buldukları mevsimlik tarım işinde çalışmak zorunda kalmaktadır.

13 yaşındaki Hatice gibi pek çok pamuk işçisi çocuk çalışmak zorunda olmalarının nedeninin kira borcu olduğunu ifade etmiştir.

“Kira borçlarımız olduğu için çalışıyorum. Çalıştığım için okula devam edemiyorum. Bu işi hiç sevmiyorum.”

Çocuklar ‘sürekli’ göçlerinin her durağında, yeni ve yeniden yoksuldur. 12 yaşındaki Sevgi, Urfa'daki yaşam koşullarının da çok iyi olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Burada pamuk topluyorum, kazma zamanı kazma vuruyorum, seyrekleme yapıyorum. 2-3 yıl önce Aksaray'da patates topladım. Urfa temiz bir yer, yemekleri güzel. Burada soğuk yemekleri bile yiyoruz. Ama Urfa'daki evimiz bu çadırdan da kötüydü. Kiraydı. Bir evim olmasını isterim. Eğer okula devam edersem, kendime güveniyorum başarılı olurum, ileride doktor olurum, bir evim olur. Okumazsam da buranın içinde sürünüp gideriz.”

15 yaşındaki Leyla sürekli göç halinde olan çocuklardan biridir. Pamuk dışında, Ankara, Konya ve Aksaray'da pancar işinde çalışmaktadır. Leyla'nın 17 yaşındaki ablası, liseye kadar okuyabildiğini, gezici olan işlerinden dolayı okula 20 gün geç gittiğinde okula kabul edilmediğini ve okulu

bırakmak zorunda kaldığını anlatırken 15 yaşında evlenmek zorunda kalan bu çocuğun annesi, çocuğunu evlendirme sebebini şöyle açıklıyor:

“Biz buralara geliyoruz. Bazen Konya’ya, bazen Aksaray’a gidiyoruz. Gezici işte kız taşımak zor oluyor. Bu yüzden kızımı evlendirdim, rahatladık. Şimdi bir oğlu var. Onu büyütüyor. ”

Görüşülen erkek çocukların pek çoğu memleketlerinde de tarım dışı işlerde çalışmaktadır. Bu işlerden bazıları şunlardır: Ali (11) terzi, Hüseyin (15) traktör tamircisi, Ömer (13) fırında işçi, Osman (13) çanak satıcısı, Zeynel (15) turist rehberi, Mehmet (14) kaportacı, Metin (12) çoban, Abdullah (13) simit satıcısı, Cemal (14) su tesisatçısı, Hasan (14) mobilya işçisi, Cenap (14) iplik satıcısı, Hamdi (14) tamirci çırağı.

Neoliberalizmin öngördüğü en köklü değişimlerden biri refah devletinin güç yitirmesidir. Sosyal refah devleti, sosyal adaletin sağlanması için devletin ekonomik hayata aktif müdahalesini gerektirmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi, küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların hayata geçirilmesi ile devletin zayıflatılması ve sosyal harcamaların kısılması yoluyla sermayenin akışı üzerindeki engellerin kaldırılması hedefleniyordu.

Sosyal devlet, toplumun tüm bireylerinin temel gereksinimlerinin karşılanması, insan onuruna yakışır bir hayat sürmeleri ve yaşam kalitelerinin artırılmasından sorumludur. T.C. Anayasasının 2. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti anayasal bir sosyal devlettir.

“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir” (www.anayasa.gov.tr).

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ise sosyal devletin yoksullarla ilgili görevlerini şu şekilde özetlemektedir:

"Sosyal Güvenlik, doğumu itibariyle ekonomik yönden güçsüzleri, insanca yaşamak için yeterli geliri olmayanları korumayı amaçlamıştır" (Turan, 2004).

Kuşkusuz neoliberal politikalar, sosyal refah devleti uygulamalarının tam anlamıyla yerleşmemiş olması ya da güç kaybetmesi anlamında da yeni yoksulluğun oluşumunda etkindir. Ancak bu çalışmanın konusu olan Karataş'taki gezici tarım işçileri, geçmişten günümüze kayıtdışı çalıştırılmakta ve kayıtdışı yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu işçiler için özelde sosyal refah devleti kazanımlarından faydalanma olanağı bir tarafa en temel vatandaşlık haklarını kullanma durumu dahi söz konusu olamamaktadır. Bu bağlamda, refah devletinin yükselişi ya da çöküşünün yeni yoksulluk üzerindeki etkileri bu çalışmada ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmeyecektir.

Fakat kayıtdışı çalışma biçiminin ortaya çıkması ve bu durumun görmezden gelinmeye devam edilmesini etkileyen faktörlerden biri yine neoliberal politiklardır. Kayıtdışı ekonominin sebepleri arasında enflasyon, gelir dağılımının dengesizliği, vergi oranlarının yüksek oluşu, yoksulluk vb. etkenler

vardır. OECD ülkeleri arasında istihdam üzerinde vergi yükü en fazla olan ülke Türkiye'dir. Küresel ekonomiye ayak uyduramayan az gelişmiş ülkelerde, neoliberal politikalar kayıtdışılığı arttırmaktadır. Oluşan bütçe açıkları, kamu borçları gibi faktörler ise kayıtdışılığa yönelten ağır vergi yükünün azaltılmasını engellemiştir. Bunun yanı sıra, yasaların caydırıcı ve net olmaması gibi hukuki nedenler de kayıtdışılığa teşvik etmektedir. Örneğin, 1980 sonrası dönemde yüksek gelirlilerden alınan vergilerin kaçırılmasına hiçbir cezai yaptırım uygulanmayarak, bu duruma göz yumulması bu yükün yine dar gelirli kesimin sırtına bindirilmesi ile sonuçlanmıştır. Ağır vergi yükü ve vergilendirme politikasındaki bu tür adaletsizlikler ise kayıtdışı istihdamı arttırmaktadır. Hızlı nüfus artışı, göç gibi sosyal faktörlerin de etkisiyle emek sahipleri işsiz kalma riskine karşı kayıtdışı, sosyal güvenceden mahrum bir çalışma biçimine razı olmaktadır. Kayıtdışılık, emek sahiplerinin oluşan artı değerden daha az pay almaları, yetersiz kamu hizmeti, niteliksiz eğitim, düşük sağlık hizmeti ve tüm bunların sonucunda nesilden nesile aktarılan, sürekli bir gelecek kaygısı ve güvensizlik gibi sonuçlar doğurmaktadır (www.butce.org).

Genellikle devlet hizmetlerinin olması gerektiği ölçüde götürülmediği Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden gelen gezici tarım işçilerinin önemli bir kesiminin nüfus kaydı dahi yoktur. Çünkü bu işçilerin bir kısmının ebeveynlerinin de evlenme ve nüfus kaydı bulunmamaktadır. Bu işçilere dair belirli bir kayıt sistemi bulunmadığı için işçilerin kimliği, sayısı, geldikleri yörelere dair net verilere rastlanmamaktadır. Adnan Gümüş'e göre bu insanlar sayılacak kadar bir saygınlığa dahi sahip değildirler ve hiçbir kuruluş bu işçilerle

ilgili bir kayıt tutmamaktadır. İşçilerin sayısının yaklaşık olarak ne kadar olduğunun hesaplanması ise bitki desenine uygun emek-işçi ihtiyacı üzerinden tahmin edilmektedir (Gümüş, 2005). Nüfus kaydı dahi olmayan bir kesimin sosyal devlet kazanımlarından faydalanmaları zaten söz konusu değildir. Ancak bu sorun bir başka boyutuyla, bu işçilerin temel yurttaşlık haklarından da mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Çünkü sosyal güvenlik hakkı, sosyal devletin bir gereği olmanın yanı sıra aynı zamanda bir yurttaşlık hakkıdır. Ancak bu vatandaşlar, kendi haklarını savunacak bir meşruluğa, bir nüfus kaydına sahip değildir. Ülkemizde anayasa ihlallerinin sıkça tartışıldığı bu günlerde, Karataş'ta kayıtdışı çalışan binlerce 'hayalet' tarım işçisinin korunmasına dönük mevzuatın nasıl ihlal edildiği ise gündeme dahi gelmemektedir. Anayasa'da varolan ve dolaylı olarak tarım işçilerini kapsayan hükümlere bakılırsa, Karataş'ta çalışan gezici mevsimlik tarım işçileri, hak ihlallerini tüm boyutlarıyla yaşamaktadırlar. 15 yaşındaki çocuk işçi Aynur'un, kimliği olmadığı için okula gidememesi, hasta olduğunda ise hastane yerine ancak eczaneye gidebilmesi bu durumun açık bir örneğidir.

Anayasanın 60. maddesine göre devlet, tüm vatandaşlarını toplumsal risklere karşı korumak, insanca yaşamalarını sağlayacak olanaklar yaratmak ve bireylerin geleceğe güven ve umutla bakabilmelerini sağlamakla yükümlüdür.

“Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak önlemler alır ve örgütleri kurar” (www.anayasa.gov.tr).

Anayasanın “Sosyal ve Ekonomik Haklar” bölümü, “Ailenin Korunması” başlıklı 41.maddesi, *“Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve*

çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.” şeklinde düzenlenmiştir (www.anayasa.gov.tr).

Anayasanın “Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” başlıklı 42. maddesi, *“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır”* şeklinde hükme bağlanmıştır (www.anayasa.gov.tr).

Çalışma hayatıyla ilgili olarak getirilen düzenleme Anayasa'nın “Çalışma hakkı ve ödevi” başlıklı 49 ve 50. maddelerinde yer almaktadır. 49. maddede *“Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.”*, 50. madde de ise *“Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.*

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.”

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.” denmektedir (www.anayasa.gov.tr).

“Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması” başlıklı 56.madde’de
“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir” şeklinde düzenlenmiştir (www.anayasa.gov.tr).

Gezici işçilerin, önceki bölümlerde yer alan Karataş’ta çalışma ve yaşam koşullarına dair ifadeleri göz önüne alındığında yukarıda belirtilen anayasal hükümlerin, uygulamadan ne kadar uzak olduğu görülmektedir.

2.3 YENİ YOKSULLUK BAĞLAMINDA ÇOCUK İŞGÜCÜ

UNICEF'in yayınladığı "Dünya Çocuklarının Durumu 2001" raporuna göre, günümüzde 500 milyonun üstünde çocuk yetersiz beslenme, açlık, ölüm, hastalıklar, eğitimden yoksun kalma, erken yaşlarda çalışma hayatına girme gibi sonuçları olan bir yoksulluk içinde yetişmektedir. Raporunda, küresel gelirin sadece yüzde 1'inin, yani toplam gelirden ayrılan yılda 80 milyar doların bu çocukların yoksulluktan kurtulması için yeterli olduğu belirtilirken gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan dördünün aşırı yoksulluk içinde bir ortama geldiği ifade edilmektedir (www.unicef.org). Yaşanan yoksulluk, çocuğun işgücüne katılımını

zorunlu kılmakta, çocuk işçiler üzerinde fizyolojik ve zihinsel hasarlara yol açmaktadır.

2.3.1 Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşgücü

Tarih boyunca özellikle de yoksul ailelerin çocukları bir şekilde çalışma hayatının içinde yer almıştır. Ancak Endüstri Devrimi'yle birlikte çocuk işgücü önemli değişimler geçirmiştir. 18. yüzyılda Britanya'da başlayan Endüstri Devrimi, teknolojinin de gelişmeye başlamasıyla birlikte büyük ve çok işlevli makinelerin üretime katılmasını sağlamıştır. Sanayileşme ve aile temelinde örgütlenmiş olan üretim sistemlerinin çözülmesi, aile temelli üretim döneminde ancak mevsimlik ya da kısıtlı iş olanağı bulabilen kadınlar ve çocuklara da sürekli çalışma koşulları yaratmıştır. Bu gelişmeler, çocuk emeğinin, hane içinden hane dışına çıkmasına neden olmuştur. Emek yoğun üretim sürecinde daha ucuza mal olan, bol bulunabilen, kayıpların her an telafi edilebileceği kadın, çocuk ve genç emeği, pahalı olan yetişkin erkek emeğinden daha fazla tercih edilir olmuştur. Çocuk emeği aynı zamanda düşük maliyetle yoğun üretim yapan fabrikalar karşısında sermaye sahiplerinin kârlılığını arttırmak için kullanılan bir araç olmuştur. Çocuklar, ucuz işgücü olmalarının yanı sıra güçsüz ve itaatkâr olmaları nedeniyle Endüstri Devrimi'nin yarattığı ekonomik ve toplumsal sorunların hızlandırdığı işçi hareketleriyle, fabrikalarda bozulan çalışma disiplininin sağlanması anlamında daha cazip görülmüştür. Bu

nedenlerle özellikle çocuk ve genç işçiliğinde 19. yüzyılın ortalarına kadar bir artış görülmüştür (Bakırcı, 2004).

19. yüzyılda çalışan çocukların haklarının korunmasına dönük önlemler alınmaya başlanmış, 20. yüzyılın sonlarına kadar bu konuda büyük gelişmeler kaydedilmiş ve çocuk işçi talebinde azalmalar görülmüştür (Çolak, 1998). Çocuk hakları konusunda kaydedilen ilerlemelerle çocuk işçiliğinde bir azalma sağlanmasına rağmen günümüzde özellikle az gelişmiş ülkelerde hala oldukça yüksek bir çocuk işçiliği oranı gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin de taraf olduğu ILO, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Nolu Sözleşmesine göre çalışma asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükârda 15 yaşın altında olamaz. Sözleşmede ayrıca tehlikeli işlere dönük olarak, doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaşın 18'in altında olamayacağı belirtilmektedir. Bu hükümlere göre, 15 yaşın altında ve ekonomik faaliyette bulunan çocuklar "çocuk işçi" olarak adlandırılmaktadır (ILO, 2002).

5-17 yaş arası çalışan çocukların 171 milyonu bir başka deyişle ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların neredeyse yarısı zararlı işlerde çalışmaktadır. 8.4 milyon çocuk, 182 sayılı "En Kötü Çocuk Çalışma Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin Acil Eylem Hakkında ILO Sözleşmesi"nde tanımlanan en kötü çocuk çalışma biçimlerinde faaliyet göstermektedir. Çocuk ticaretinde (trafiğinde) 1.2 milyon, zorla çalıştırmada

5.7 milyon, silahlı çatışmalarda 300 bin, fuhuş ve pornografide 1.8 milyon ve yasadışı faaliyetlerde 600 bin çocuk sömürüye maruz kalmaktadır (Bakırcı, 2004).

ILO'nun 2004 yılı tahminlerine göre günümüzde 5-14 yaş arası 190 milyon çocuk ekonomik faaliyetlerde çalıştırılmakta ve bu çocukların 74 milyonu "tehlikeli işler" de çalışarak işgücü piyasasına katılmaktadır.

Tablo	Yaşa Göre Çalışan Çocukların Farklı Kategorilerine İlişkin			
2.1	Tahminler, 2004			
Yaş Grubu	Çocuk Nüfusu (milyon)	Ekonomik Olarak Faal Çocuklar (milyon)	Çocuk İşçiler (milyon)	Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar (milyon)
5-17				
Sayı	1566,3	317,4	217,7	126,3
Oran	100	20,3	13,9	8,1
5-14				
Sayı	1206,5	190,7	165,8	74,4
Oran	100	15,8	13,7	6,2
15-17				
Sayı	359,8	126,7	51,9	51,9
Oran	100	35,2	14,4	14,4

Kaynak: SIMPOC (Statistical Information & Monitoring Programme on Child Labour - ILO)

Çocuk işgücü, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üretim sürecinin önemli bir parçası olarak görülmekte ise de az gelişmiş ülkelerde bu güce daha çok başvurulmaktadır. 5-17 yaş arası ekonomik olarak faal olan çocukların % 48.4'ü Asya'da, % 44.8'i Güney ve Orta Afrika'da, % 35'i Latin Amerika ve Karayipler'de, % 31.8'i Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yer almaktadır. Çocuk işçilerin neredeyse yarısından fazlasının Asya ülkelerinde olması, mutlak rakamlar bazında Asya ülkelerinin, çocuk işgücü istihdamında ilk sırada yer aldığını gösterse de, her üç çocuktan birinin çalıştırıldığı Afrika ülkeleri çocuk istihdamında nispi olarak ağırlık taşımaktadır.

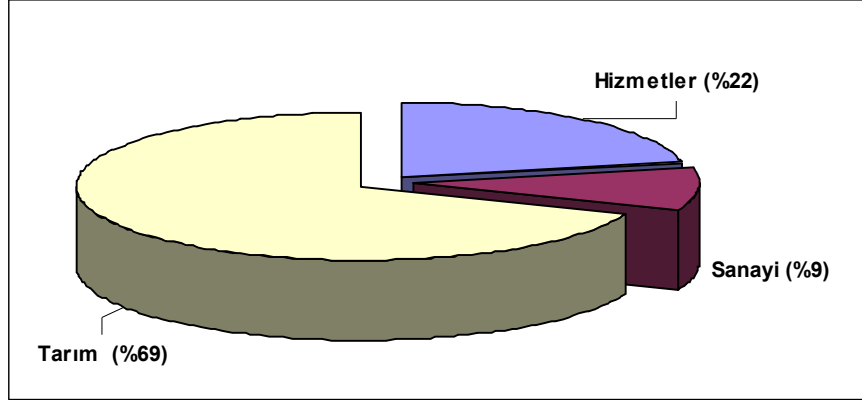
Çocuk işgücü, merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçen Orta Avrupa ülkeleri ve ABD'de hizmet sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. ABD'de yarı zamanlı çalışma statüsünde çalıştırılan çocuklar, üretimde işgücünün esnekleştirilmesi anlamında önemli bir işleve sahiptir (ILO,1996).

Tablo 2.2	Çocukların Ekonomik Faaliyetinde Bölgelere Göre Küresel Eğilimler, 2004 (5-14 Yaş Grubu)		
	Alan	Çocuk Nüfusu (milyon)	Ekonomik Olarak Faal Çocuklar (milyon)
Asya ve Pasifik	650	122,3	18,8
Latin Amerika ve Karayipler	111	5,7	5,1
Sahra Güneyi Afrikası	186,8	49,3	26,4
Öteki Bölgeler	258,8	13,4	5,2
Dünya	1206,6	190,7	15,8

Kaynak: SIMPOC (Statistical Information & Monitoring Programme on Child Labour - ILO)

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işgücü istihdamının ortak noktası, işgücünün kentsel alanlardan çok kırsal alanda kullanılmasıdır. Kırsal alanda çalışan çocukların çok büyük bir kısmı, her on çocuktan dokuzu, tarım sektöründe çalışmaktadır. Bununla beraber, çocuk işgücünün kentte kullanımı da hızla artmaktadır. Bu çocuklar genelde hizmet ve üretim sektöründe çalışmaktadır (ILO,1996).

Şekil 2.1: Çalışan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı, 2004

Kaynak: SIMPOC (Statistical Information & Monitoring Programme on Child Labour - ILO)

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de çocuk işçi kullanımının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Daha önce çoğunlukla kırsal kesimde, aile işletmelerinde çalışan ya da ücretsiz aile işçisi olan çocukların çalışma biçimi sanayileşmeyle birlikte değişime uğramıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye, sanayileşme yönlü iktisat politikalarının uygulanması için ilk adımları atmış ve bu politika ithal ikameci sanayileşme politikası olarak 1980'lere kadar sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu süreçle birlikte hem kırdan kente hem de yurtdışına ciddi bir işgücü aktarımı olmuştur. Göçler, kentlerde artan işsizlik nedeni ile enformel sektörün büyümesi ve kayıtdışı ekonominin güç kazanması yönünde bir değişim yaratmıştır. Kayıtdışı ekonomi ve 1980'lerden itibaren küresel ekonominin yükselişi ile KOBİ'lerin yaygınlaşması, çocukların işgücüne katılımının artmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin boyutlarının büyümesi ile işgücü piyasasının yapısal değişimi ve rekabet koşullarında ucuz işgücünün değer

kazanması ile Türkiye’de çocuk işgücü ivmelenmiş ve ciddi boyutlara ulaşmıştır (Çolak, 1998).

TÜİK 2006 Çocuk İşgücü Araştırması verileri, Türkiye’de çocuk istihdamında gelinen noktayı ortaya koymaktadır.

2006 yılı göstergelerine göre 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 264 bindir ve kurumsal olmayan sivil nüfusun %22,3’ünü oluşturmaktadır. Bu çocukların % 84,7’si bir okula devam ederken, % 15,3’ü okula devam etmemektedir (www.tuik.gov.tr).

6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuğun % 5,9’u ekonomik bir işte çalışmaktadır (958 bin kişi). Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların % 47,7’si kentsel, % 52,4’ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. Çalışan çocukların % 31,5’i bir okula devam ederken, % 68,5’i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların % 2,2’si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların % 26,3’ü çalışmaktadır (www.tuik.gov.tr).

Tablo 2.3 Türkiye'de Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin Kişi)
Ekim- Kasım-Aralık 2006

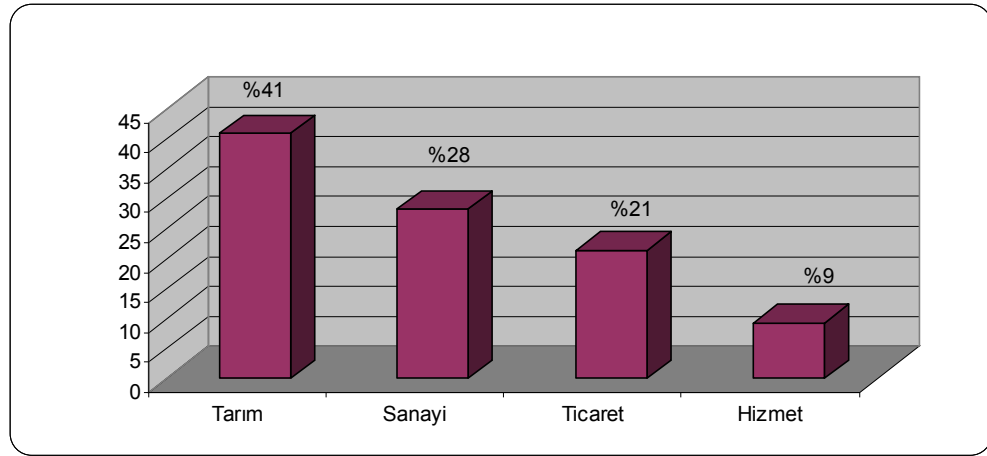
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	72597
0-5 Yaş Grubundaki Nüfus	8479
6-17 Yaş Grubundaki Nüfus	16264
İstihdam (6 ve daha yukarı yaş)	22963
İstihdam (6-17 yaş)	958
İstihdam Oranı (6-17 yaş)	5,9
Kent	457
Kır	502
Erkek	632
Kadın	326
Tarım	392
Tarım Dışı	566
Ücretli Veya Yevmiyeli	513
Kendi Hesabına veya İşveren	26
Ücretsiz Aile İşçisi	420

Kaynak: TÜİK

TÜİK verilerine göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların % 40,9'u tarım (392 bin kişi), % 59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, % 53'ü ücretli veya yevmiyeli, % 2,7'si kendi hesabına veya işveren, % 43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

6-17 yaş grubundaki çocukların % 5,9'u ekonomik işlerde çalışırken, % 43,1'i ev işlerinde çalışmakta, % 51'i ise hiçbir işte çalışmamaktadır.

Şekil 2.2: Türkiye’de Çalışan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı, 2006

Kaynak: TÜİK

Ancak bu veriler, daha çok kendi hanehalkı işletmelerinde çalışan çocuklara dair bulguları yansıtmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklara dair bir kayıt sistemi ve net veriler bulunmamaktadır.

2.3.2 Türkiye'de Çocuk İşgücü Kullanımının Nedenleri

Küreselleşme gibi dışsal faktörlerin yanı sıra çocuk işgücü kullanımının kaynağında, önemli bir bölümü kırsal yörelerde yaşayan, tarımla uğraşan büyük bir nüfus hacmi ile beraber düşük verimlilik, özellikle tarımda ücretsiz aile işçiliği, eğitim sorunları, cinsiyet eşitsizliği, feodal değerler ve geleneksel yapı gibi Türkiye özelinde değerlendirilebilecek etkenler bulunmaktadır (Bulutay, 2005).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, çocukları çalışmaya iten sebeplerin başında yoksulluk gelmektedir. Gelir düzeyi düşük olan aileler, asgari yaşam standartlarına ulaşamamakta, temel gereksinimlerini karşılayabilmek için çocuklarının kazandığı paraya ihtiyaç duymaktadır. Ancak yoksulluk, gelir dağılımındaki bozukluk, işsizlik, göç, kayıt dışı ekonomi, eğitimsizlik gibi faktörlerin her biri birbirinin hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir. Bundan dolayı, bu çalışmada, çocuk işgücünün sebebi olarak yoksulluk, bu faktörlerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin bir arada değerlendirilmesi yoluyla açıklanacaktır.

2.3.2.1 Küreselleşme ve Neoliberal Politikalar

Önceki bölümlerde detaylı bir biçimde anlatıldığı gibi neoliberal politikalar, tüm dünyada yoksulluğu, işsizliği ve gelir dağılımı adaletsizliğini derinleştiren etkiler yaratmış, ucuz işgücünü her zamankinden daha değerli kılmıştır. Neoliberal uygulamaların sonuçları olan özelleştirmeler ve refah devletinin çöküşü ile eğitim, sağlık vb. temel hizmetlerden yararlanma olanağını da kaybeden ve iş hayatına itilen yoksul çocuklar küreselleşmenin bedellerini en ağır biçimde ödeyen kesim olmuştur.

Küresel sarmala giren tüm ülkeler gibi, Türkiye'de işletmeler, artan iç ve dış rekabet baskıları karşısında, sınırlı ölçülerde arttırılabilen verimlilik yerine, ucuz işgücü kullanarak işgücü maliyetlerini azaltmaya yönelmektedirler. Rekabet merkezli küresel ekonomi, büyük, yeniliklere açık, ileri teknoloji kullanan işletmeler karşısında güç kaybeden dolayısıyla sosyal korumaların minimize edildiği ucuz işgücüne başvuran küçük ve orta ölçekli işletmelerin artmasına neden olmuştur. Bu yeni yapılanmada, küçük ve orta ölçekli işletmeler, özellikle enformel ekonomi ve istihdam, ucuz ve kaçak, yerli ve yabancı işgücü, çocuk işçiler, mevsimlik, geçici ucuz işçilerle rekabet yeteneğini arttırmaya çalışmaktadır. Küreselleşen dünyada özellikle de Uzak Doğu'da, her türlü yasal korumadan yoksun, ucuz kadın ve çocuk işçilere dayalı enformel üretim yapıları da uluslararası rekabet baskısının oluşumunu ve Türkiye gibi pek çok ülkede bu tür bir emek piyasasının oluşumunu körüklemektedir (Bakırcı, 2004).

Küresel ekonomiyle entegrasyon sürecinde, dünya ölçeğinde sermaye birikimine en uygun ülkeler ve o ülkelerin en uygun bölgeleri gelişmeden en çok pay alacak yerler olarak belirlenmiş ve yaratılan iş olanakları ile bu bölgeler birer çekim merkezi haline dönüştürülmüştür.

Türkiye’de bu bölgelerin başında toplam nüfusun % 26.6’sını barındırmasına karşılık toplam gelirden %38.6’lık bir pay alan Marmara Bölgesi gelmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi toplam nüfusun %15.7’sini oluşturmakta iken gelirin %10.2’sini alabilmektedir. Bölgelerarası gelir eşitsizliği pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Bunların başında bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen bebek ve çocuk ölümleri gelmektedir. Bebek ölümleri geri kalmış bölgelerde çok daha yüksek bir orandadır. Doğu Anadolu Bölgesi, binde 86’lık bir oranla bebek ölümlerinin en fazla yaşandığı bölgedir. Bu oran, dünyanın en yoksul ülkelerinden olan Tanzanya ve Bangladeş’teki oranlarla aynıdır. İl bazında çarpıcı bir sonuç ise Erzurum’da her 100 bebekten birinin kaybedilmesidir. Bu oran Afrika kıtasında, Senegal’de ölçülen bebek ölüm oranıyla aynıdır (Sönmez, 1998). Bu sonuçlar, açlık ve çocuk ölümleri konusunda tüm dünyanın gündeminde olan Afrika ülkelerinde yaşanan sorunların benzerlerinin ülkemizin doğusunda da yaşandığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Gelişmemiş bölgeler, sağlık personelinin bu bölgeleri tercih etmemesi, sağlık yatırımlarının yapılmaması gibi nedenlerle sağlık hizmetlerinde de en düşük payı almaktadır.

Bölgeler arası gelir farklılığının bir başka yönü eğitim eşitsizliğidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri okuma yazma oranının en düşük olduğu bölgelerdir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenlidir. İşçiler, sürekli yaşadıkları yerde yaşamlarını sürdürebilecekleri bir gelire ya da bunu sağlayacak bir iş imkanına sahip olmadığı için tarımsal işgücü talebi bulunan yörelere, ürün ve iş çeşidine göre farklı dönemlerde göç etmektedirler. Sürekli göç halinde olan bu işçiler, geride bakacak kimse olmadığı için çocuklarını da beraberlerinde getirmekte ve ücretlerin düşük olmasından dolayı çocuklarını çalıştırmaktadır.

Türkiye’de küreselleşme süreçlerinin yarattığı bir başka sorun tarım politikalarındaki değişimlerdir. Sanayileşmeyle birlikte tarımın ulusal gelirdeki payının düşmesi, kırsal yörelerde yaşayan ve geçimini tarımla sağlayan kesimi, yoksulluğa, işsizliğe ve güvencesiz çalışmaya sürüklemiştir.

Özellikle 1990’lı yıllardan sonra izlenen neoliberal politikalar, tarımda dış ticaret serbestliği ve özelleştirme temelinde gerçekleştirilen uygulamalarla, küçük işletmelere sahip olan çiftçileri ve az topraklı ya da topraksız kırsal nüfusu işsizliğe, göç’e ve güvencesiz çalışmaya itmiştir. Tarımsal gelirin giderek azalması, esnek üretim koşullarında güvencesiz bir biçimde, uzun süreyle, daha ucuza çalıştırılan vasıfsız mevsimlik, gezici-geçici işçiliğin, her tür olumsuz koşula rağmen tercih edilmesine sebep olmuştur. Bu işçiler, sürekli olmayan bu çalışma biçimiyle sadece yiyecek gereksinimlerini

dahi karşılamak için ailenin tüm fertleriyle çalışmak zorunda kalmaktadır. Kuşkusuz, bu süreçten en kötü biçimiyle etkilenenler ise daha korunmasız ve güçsüz olan çocuk işçilerdir.

Tarımın neoliberal uygulamalar sonucu ticarileşmesi ile birlikte topraksız kalan köylüler için yeni bir dönem başlamıştır. Çocuklar, bu süreçle birlikte başkalarının küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinde şehirden şehire göç ederek mevsimlik olarak çalışmaya başlamıştır (Osch, 2000).

2.3.2.2 Göç ve buna bağlı nedenler

Türkiye’de kırsal kesimden kente yaşanan göç, pek çok sorunun olduğu gibi çocuk işçiliğinin de temel sebeplerinden biri olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, Türkiye’nin neredeyse tamamı geri kalmış bir durumdadır. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında Ankara’nın başkent olması ile nüfusun ve yatırımların belirli merkezlerde toplandığı, 1950-1960 döneminde ise özel sektör yatırımlarının İstanbul ve Marmara Bölgesi’nde yoğunlaştığı görülmektedir. 1960’dan sonraki dönem “planlı dönem” olarak adlandırılmaktadır. 1963-67 yıllarını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planında, yurt genelinde gelişme bölgeleri tespit edilmiştir. Doğu Marmara’nın sanayi, Çukurova’nın tarım ve sanayi, Antalya Bölgesi’nin tarım ve turizm, Zonguldak bölgesinin ise sanayi ile gelişeceği öngörülmüştür. 1968-72 dönemi, II. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise büyüme merkezleri önerilmiştir. Bu merkezlerin ekonomik ve sosyal gelişmeyi çevrelerine yayacağı kabul edilmiş, kamu

yatırımlarının belirlenen bu merkezlerde yoğunlaştırılması, alt yapının tamamlanmasıyla, özel sektör yatırımlarının da bu yörelere çekilmesi düşünülmüştür. 1985 yılında GAP'ın yasal çerçevesinin oluşturulmasına kadar geçen süre içerisinde en geri kalmış iki bölgeden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne dönük ciddi bir kalkınma planı yapılmamıştır. Türkiye'nin diğer bölgelerine göre en az gelişmiş ve en düşük gelişme hızına sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi'ne dair proje ise ancak VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1999 yılında tartışılmaya başlanmıştır ve her iki proje de halen tamamlanmamıştır (www.dpt.gov.tr).

Bahsedilen kalkınma hedefleri ile “metropol” olarak belirlenen bölgelerde sanayileşme hızlanmış, yeni iş olanakları oluşmuş ve bununla orantılı olarak bu bölgelerde eğitim, sağlık gibi hizmetler yaygınlaştırılmıştır. Geri kalmış bölgelerde yaşayanlar ise içinde buldukları elverişsiz koşullar sebebiyle aslında asgari yaşam standartlarını belirleyen ve tüm vatandaşların hakkı olan bu imkanlara ulaşmak umuduyla, metropollere yönelmiştir. Bunun sonucunda, seçilmiş ve kalkındırılmış bölgelere özellikle 1980'lerde hızlanan yoğun bir göç dalgası başlamıştır.

Göç eden bu ailelerin bir kısmı, kentlerde oluşan hızlı nüfus artışı, yeterli eğitimlerinin ve kente uygun iş becerilerinin olmaması gibi sebeplerle göç ettikleri yerlerde de işsiz kalmış ve çocuklarını çalıştırmaya yönelmiştir.

Ekonomik kaynaklı doğal göçlerin yanı sıra gezici çocuk işçiliğinin sebepleri anlamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan güvenlik nedeniyle gerçekleştirilen zorunlu göçler büyük önem taşımaktadır.

1990'lı yıllarda PKK ve güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmaların yoğunlaşması ile birlikte can ve mal güvenliği olmaması sebebiyle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan hem bölge dışına hem de bölge içindeki il ve ilçe merkezlerine göçler başlamıştır. Çatışma yaşanan bölgelerde birçok aile, güvenlik güçlerinin zorlaması ya da oluşan güvensiz ortam sebebiyle göç etmek zorunda kalmıştır.

Göç sürecini başlatan sebeplerin bazıları şunlardır:

- *Köy yakmaları*
- *Güvenlik sorunu*
- *Geçim sıkıntısı*
- *Hayvan barınaklarının yakılması*
- *Köyden uzaklığı belirli bir mesafenin dışındaki arazilerin işlenmesine izin verilmemesi, PKK'lılara yiyecek verildiği gerekçesiyle hayvanların mera alanlarında, yaylalarda otlatılmasına izin verilmemesi*
- *Köylülerin köy dışından temin ettikleri erzakların, PKK'lılara verildiği gerekçesiyle kısıtlanması ve karneye bağlanması,*
- *Özellikle kış mevsiminde yolların kapalı olması nedeniyle köy dışına sık sık erzak almaya gidilememesinin yarattığı sorunlar,*

- *Koruculuğun dayatılması; köylülerin koruculuğu kabul etme veya köyü terk etme dayatması ile karşı karşıya bırakılması,*
- *Köy korucularının uyguladığı baskı,*
- *Çoğu okulların kapalı olması, çocukların eğitim olanaklarının oldukça sınırlı olması,*
- *Seyahat güvenliğinin olmaması,*
- *PKK ve devlet güçleri arasında kalınması*

(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2006)

Göç öncesi sahip olunan arazi ve hayvan varlığı bu köylüler için hem temel gıda temininde çeşitlilik hem de gelir açısından devamlılık demektir. Ancak göç sürecinde aileler, mevcut varlıklarını yeterince değerlendirme fırsatı yakalayamadan ve gidecekleri yerlerle ilgili hiçbir hazırlık yapmadan göç etmek durumunda bırakılmıştır. Çatışma ortamında değer kaybeden arazilerini satamayan, ürünlerini kaldırmadan tarlada bırakan, hayvanlarını yok pahasına elden çıkartan aileler bu sebeplerle şehirde de büyük maddi güçlükler yaşamışlardır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Merkezi, 2006).

Doğu ve Güneydoğu'daki kent merkezlerine göç eden ailelerin karşılaştığı en büyük problem konut sorunuydu ve hiçbir mal varlığı ve geliri olmayan aileler için kira ödemek önemli bir sorundu.

Zorunlu göçle birlikte, zaten yeterli istihdam alanı olmayan bölge kentleri büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır. İşsizlik iyice büyümüş,

kahvecilik, seyyar satıcılık ve işportacılık en çok başvurulan meslekler olmuştur (Başak Kültür ve Sanat Vakfı, 2004).

Göçten sonraki ilk yıllarda geleneksel yapı korunmaya çalışılmış, erkekler eşlerinin, kızlarının ve küçük çocuklarının çalışmasına izin vermemiştir. Ancak yoksulluk ve açlıkla yüz yüze kalan aileler, yetişkin erkeklerin iş bulma olanağının oldukça sınırlı olması nedeniyle kadın ve çocukların da çalışmasına gereksinim duymaya başlamıştır (Başak Kültür ve Sanat Vakfı, 2004).

Yoksullaşan ailelerin çocukları kent merkezlerinde sakız-kağıt mendil-simit-çerez satıcılığı-boyacılık gibi işlerde, kadınlar ise gündelikçi olarak özellikle temizlik işlerinde çalışmaktadır. Ancak daha güvenli olduğu düşünüldüğü için kadın ve çocukların mevsimlik tarım işçisi olmaları tercih edilmektedir. Çünkü tarım işçiliği yapılan yörelerde aileler çocuklarını çalışma alanlarında daha rahat koruyabilmektedir.

Böylelikle aile içi iş bölüşümü ile erkek emeği tarım dışı işlere yönelirken, kadın ve çocuklar tarım işlerini yürütebilmektedir. Hem çalışılan yerde hem de bir işten diğerine göç sürecinde, çocuklar üzerindeki sosyo-kültürel baskının, kadın ve erkeklere göre daha az olması çocukların hem mevsimlik işçilikte hem de tarım dışı işlerde daha fazla yer almasına neden olmuştur (Ertürk, 1994).

DPT'nin 1993 yılında ortaya koyduğu iç göç verilerine göre, 1970 yılından bugüne nüfus artışı hızla yükselmeye devam ettiği halde göç oranlarında bir gerileme söz konusudur. Günümüzde sürekli göç yavaşlamış,

yurt dışı göçlerde geri dönüş süreci başlamış, bunların yerini mevsimlik geçici göçler almıştır. Göç öncesinde, köyde iş olmadığı dönemlerde başvurulan mevsimlik tarım işçiliği, artık yıl boyunca farklı yörelerde devam etmektedir. Bunun sonucunda, zaten güvenlik nedeniyle yerlerinden edilen aileler için göç ve parçalanmışlık ömür boyu sürecek bir yaşam biçimine dönüşmüştür.

2.3.2.3 Eğitimle ilgili nedenler

Eğitim, çocuk işçiliğini önleyen bir faktör olduğu gibi besleyen bir faktörde olabilmektedir. Eğitim programlarının yetersiz oluşu, iyi bir eğitim sürecinin dahi çocuklara iş güvencesi ve gelecekte daha iyi yaşam koşulları yaratamayabileceği düşüncesi ailelerin eğitime olan güvenini sarsabilmektedir. Bu koşullar, eğitimin hem aileler hem de çocuklar için önemini yitirmesine ve çocukların erken yaşta iş hayatına girmelerine sebep olabilmektedir.

Bununla beraber, özellikle dar gelirli aileler için çocuklarının kitap, üniforma, ulaşım vb. eğitim giderleri önemli bir sorun olabilmekte; bu giderleri karşılayamayan ve karşılayamayacak olan aileler, çocuklarının bir an önce çalışmaya başlamasında sakınca görmemektedirler. ILO tarafından 2005 yılında Karataş'ta yürütülmeye başlanan ve şu an Karataş Halk Eğitim Merkezi'ne devredilen "*Gezici ve geçici tarım işlerinde en kötü biçimdeki çocuk işçiliğinin eğitim yoluyla sona erdirilmesi projesi*" eğitim giderlerinin çocukların çalışması konusunda ne kadar belirleyici olduğunu göstermiştir. Proje kapsamında, Karataş'ta çalışan okul çağındaki çocukların, ulaşım, yiyecek, giyecek,

kırtasiye, kitap gibi eğitim giderleri karşılanmış ve projenin başladığı 2005 yılından bugüne kadar 4800 çocuk tarlalardan alınıp okula kazandırılmıştır. Bu sonuç, korkunç bir yoksullukla karşı karşıya olan bu ailelerin, eğitim giderleri karşılandığında çocuklarının çalışarak sağlayacakları maddi katkıdan vazgeçebildiklerini göstermiştir.

Görüşülen bir anne, gezici bir işçi olarak yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“Devlet çocuklarımızı okutsun başka birşey istemiyoruz. Elimizden geldiğince göndeririz. Hem Kuran’a alışsınlar, hem diğer okumaya. Ben çocuklarımı tarla başına götürüp günde 10 defa azarlıyorum, neden dolayı? İşim düzgün olsun, çocuklarım doğru dürüst evlerine gidip gelsinler istemez miyim? Devlet gelsin bu çocukların halini görsün! Burada yılanla, akreple, sivrisineklerle boğuşuyoruz, pis suları içiyoruz, ekşi yemekleri yiyoruz. Ne için? Burada kazandığımız 1 milyar neye yeter? 300-400 milyon yol parası veriyoruz. Kış geliyor, bu çocukların yemesi, içmesi, bayramlığı var. Siz gelin, bizim yerimize geçin. Çilemiz, derdimiz nasıldır anlayın.”

Çocukların çalışmaya başlamasında etkili olan bir diğer etken yaşanan yerde okul bulunmaması, bulunsa dahi ulaşım imkanlarının yetersiz olmasıdır. Fakat çocuğun okula ulaşması da eğitimin sürekliliğinin garantisi değildir. Çocuk daha baştan, çalışma zorunluluğu ve okula gitme isteği arasında sıkışık kalmıştır. Bu gerilim, çocuklarda her an okulu bırakmalarına neden olabilecek karmaşık bir ruh haline sebep olmaktadır.

Fiziki koşulların yetersiz olması, sınıfların kalabalık olması gibi faktörlerde eğitim kalitesinin düşmesine, başarısızlığa, öğretmenle öğrenci arasında yaşanan problemlerin artmasına ve çocukların okula devam etmek yerine çalışmayı tercih etmesine neden olabilmektedir.

Zorunlu göçün yoğun yaşandığı mahalle okullarında aşırı öğrenci yığılması meydana gelmiş, sınıflardaki öğrenci mevcudu artmıştır. Görüşülen çocuk işçilerin birçoğu sınıfların çok kalabalık olduğunu, bir kısmı da okulda şiddet gördüklerini ifade etmiştir.

14 yaşındaki Hasan okulla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Urfa’da sınıflar çok kalabalık. Öğretmeni duyamıyoruz. Bence okuldaki eğitim yeterli değil. Bu pamuk işi yüzünden de okula geç gidiyorum, sınavları kaçırmış oluyorum.”

Zorunlu göç sonrası, ailelerin göç ettikleri yerde siyasi baskıya maruz kalmamak için herhangi bir devlet kurumu ile ilişkiye geçmek istememesi, çocukların nüfus kağıtlarının olmamasına neden olabilmektedir. Karataş’ta görüşülen çocuk işçilerin bazıları nüfus cüzdanı olmadığını ve bu yüzden okula gidemediğini belirtmiştir

2.3.2.4 Aile Yapısı, Gelenekler

Türk aile yapısında çocuk çalıştırmanın kabulü çok eskilere dayanmakta, toplumumuzda çocuk işgücü yüzyıllardır süregelmektedir. Osmanlı’da erkek çocukları belirli bir yaştan sonra babalarının işinde, kız

çocukları ise aile içinde çalışmaktadır. Köylerde yaşayan çocuklar aile işletmelerinde üretime katılmakta, kent ve kasabalarda devlet erkanının ve varlıklı ailelerin çocukları ise üretime katılmayıp yönetimde görev almak üzere eğitilmektedir. Osmanlı'da ev hizmetlerinde çocukları, ücretsiz olarak, bağlı olarak veya köle olarak çalıştırma uygulaması da uzun bir geleneğe dayanmaktadır. Bu konuda çarpıcı bir örnek, 1857 Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne göç eden 1.5 milyon köle ve kimsesizin 1864 yılında devlet tarafından ailelere çalıştırılmak üzere dağıtılmasıdır. Osmanlı'da "besleme" olarak adlandırılan, ev hizmetlerinde yatılı olarak ücretsiz çalışan çocuklara günümüzde de rastlanmaktadır (Bakırcı, 2004).

Türkiye'de özellikle kırsal kesimde evli kadınların çalışmasına dönük olumsuz yargılardan dolayı ailenin geçimine katkıda bulunma görevi çocuğa düşebilmektedir. Geleceğin garantisi, yaşlılıkta bakıcı, tarlada ve evde yardımcı olduğu düşüncesiyle dünyaya getirilen çocuklar, çok küçük yaşlarda çalışmaya başlayabilmektedir.

Tarım toplumlarında, çocuğun küçük yaşlardan itibaren aile ekonomisine katkıda bulunması olağan karşılanan bir durumdur. Özellikle eğitim olanaklarına ulaşması güç ise, çocuğun aile işletmelerinde çalışması bir sosyalleşme süreci olarak algılanmaktadır (Osch, 2000). Çocuğun çalışmasının fiziksel ve zihinsel pek çok soruna sebep olabileceği ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi gereken sosyal bir sorun olduğu bilinci, günümüzde yeni oluşmaya başlamış bir süreçtir. Bu değişim, zorunlu eğitim süresinin arttırılması ve

eğitime devamlılık konusundaki yaptırımların kuvvetlendirilmesi gibi sonuçlar doğurmuştur (Osch, 2000).

BÖLÜM III

ADANA-KARATAŞ'TA, MEVSİMLİK TARIM İŞİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERE DAİR BULGULAR

3.1 TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

Mevsimlik tarım işçileri, iş piyasasında çalışma olanağı bulunmayan ve kendi tarım işletmelerinden yeterli geliri elde edemediğı için daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere mevsimlik olarak giden işçilerdir. Türkiye tarımında yer alan hanehalklarının önemli bir bölümünün topraksız olması, emeğini satmaktan başka alternatifi olmayan bu işçilerin sayısının oldukça fazla olduğunu düşündürmektedir. Bu insanlar, ya tarım işçiliğı ya da kiracılık/ortaklık yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Ayrıca kentlerde kendilerine yetecek kadar gelir elde edemeyen hanehalkları da geçimlerini sağlayabilmek için daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere mevsimlik tarım işçisi olarak gitmektedirler. Bu işçiler, tarımsal üretimin kendine özgü nitelikleri ve gezici iş koşullarından dolayı fiziksel ve ruhsal açıdan oldukça zorlayıcı ortamlarda çalışmaktadırlar. Mevsimlik işçiler çoğunlukla kayıtdışı çalıştırılmaktadır ve her tür sosyal güvenceden yoksundur. İşverenler için, bu işçiler ucuz, güvencesiz ve değıştirilebilir, esnek işgücüdür.

Mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı belli bir bölgeye gelip, belli bir dönem boyunca burada çalışıp memleketlerine geri dönmekte, diğer bir kesim ise yılın tamamında ürüne göre şehirden şehire göç etmektedir.

Adnan Gümüş (2005), bu işçilere dair “mevsimlik”, “gezici”, “geçici” şeklinde nitelendirmeleri şöyle yorumlamıştır:

Dışarıdan izleyenler açısından “gezici”, Sosyal Güvenlik mevzuatı, resmi makamlar ve muhtarlar açısından “geçici”, toprak sahibi açısından “ucuz” ve “mevsimlik”tirler. İşin sosyal ve ekonomik niteliği açısından “ücretli işçi”, sektörel olarak “tarımda” ve beşeri coğrafya özülüyle “göçmendir”. Urfa’nın, Siirt’in, Batman’ın, Diyarbakır’ın, Mardin’in, Reyhaniye’nin fakir köylüleri için ise nerdeyse tek seçeneklerini oluşturan “geçim kaynağıdır (Gümüş, 2005).

Türkiye’de mevsimlik göç hareketi, genellikle endüstri bitkileri olan pamuk, tütün ve şekerpancarı ekseninde gerçekleşmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden yüz binlerce mevsimlik tarım işçisi, hanehalkıyla birlikte, özellikle pamuk, fındık, tütün, çay, şekerpancarı ve üzüm bitkilerinin çapa, sulama ve hasat zamanlarında Çukurova, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu bölgelerine göç etmektedir. Türkiye’de sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık 1 milyon mevsimlik tarım işçisinin bulunduğu tahmin edilmektedir (Gülçubuk vd. 2003).

Binlerce gezici işçinin göç yollarında uğradığı duraklar şunlardır:

**Tablo 3.1 Mevsimlik Tarım İşçilerinin Aylara Göre Gittikleri Yörelere,
2005**

AYLAR	YAPILAN İŞLER
GÖÇ I. Çukurova	Bostan, Sera, Yer Fıstığı, Pamuk Çapası
Ocak	Tüp doldurma (fide tohumları)
Mart	Karpuz-soğan çapası ve ot alma
Nisan	Çapa, ilaçlama, gübreleme, sulama
Mayıs	Yer fıstığı-pamuk çapası
Haziran-Temmuz	Bostan-soğan hasadı ve 2. ürün yer fıstığı çapası
GÖÇ II. Hatay	Soğan
Mayıs-Haziran	Soğan çapası ve hasadı
GÖÇ III. İç Anadolu Konya, Nevşehir, Ankara (Bala, Polatlı, Haymana)	Kimyon, Pancar, Nohut, Patates Çapası
Mayıs	Ekim ve çapa işleri
Haziran	Çapa, gübreleme ve ilaçlama
GÖÇ IV Karadeniz Kocaeli-Düzce Yöresi ile	Fındık Hasadı

Ordu-Giresun Yöresi	
Ağustos-Eylül	Fındık hasadı
GÖÇ V Çukurova Adana-Hatay	Pamuk Hasadı
Eylül-Ekim	Pamuk hasadı
GÖÇ VI İç Anadolu Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Nevşehir	Patates-Pancar Hasadı
Eylül-Ekim	Patates sökümü
Kasım	Pancar sökümü
GÖÇ VII	Geri Dönüş/ Umutsuz Bekleyiş
Mayıs-Temmuz; Kasım-Aralık	Bir kısmı Çukurova'dan Temmuz ayında geriye dönerken bir kısmı İç Anadolu yönünde göçe devam etmektedir. Bu gruplardan % 20-25'i köye hiç dönmeden yeni mevsime kadar Çukurova bölgesinde (köylerde veya Adana'nın varoşlarında) kalmaktadır.

Kaynak: Gümüş, A. (2005) "Çukurova'nın Ötekileri", *Tiroj*, Mayıs-Haziran

3.1.1 Türkiye'de Tarım Sektörü

Tüm dünyayı etkileyen tarımda yapısal dönüşüm süreci ve sanayileşmeye rağmen, Türkiye’de tarım sektörü halen önemini korumaktadır. TÜİK Ocak 2008 İşgücü İstatistikleri verilerine göre, toplam istihdam içerisinde tarım istihdamının payı %23.2’tür ki bu oranlara kayıt dışı çalışan yüz binlerce işçi çoğunlukla dahil edilmemektedir (www.tuik.gov.tr). Bununla birlikte, Türkiye nüfusunun önemli bir bölümü kırsal alanlarda yaşamakta ve bu insanların yaşam koşullarına ve becerilerine göre temel geçim kaynağı tarım olmaktadır.

Türkiye’de tarım işçisi denildiğinde, başkasının tarlasında ve tarım işletmelerinde çalışan, yiyeceği işveren tarafından karşılanan, kol emeği karşılığında ücret alan kişiler kastedilmektedir. Kendi tarlalarında ve tarımsal işletmelerinde dışarıdan işgücü kiralamadan çalışan tarla sahipleri ve aile bireyleri “ücretsiz aile işçisi” olarak tanımlanmakta ve “tarım işçisi” olarak değerlendirilmemektedir (Özbek, 2007).

İşletmede daimi veya geçici olarak bulunuşuna göre işçiler “daimi işçi” ve “geçici işçi” olarak adlandırılmaktadır. “Daimi işçi”, işletmenin faaliyeti esnasında her zaman işi bulunan, en az bir üretim dönemi veya yılı işletmede bulunan kişilerdir. Geçici işçiye ise, işletmede yıl içerisinde, belirli zamanlarda, işlerin en yoğun olduğu ve kısa zamanda yapılması gerektiği dönemlerde gereksinim duyulur. Bunlar işe göre, “gündelikçi, aylıkçı veya mevsimlik işçi” olup, işletme sahibi tarafından işlerin yoğun olduğu dönemlerde istihdam edilirler (Erkuş, 1995).

3.1.2 Türkiye’de Tarım Sektöründe Çocuk İşgücü Kullanımı

Kırsal kesimde ailenin geçimini sağlayabilmesi açısından çocuk emeği vazgeçilmezdir. Bununla beraber örgütlenme açısından zayıf ve kayıtdışı çalışma biçiminin şekillendirdiği enformel yapısıyla tarım sektörü çocuk çalıştırmaya en müsait sektörlerden birisidir.

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye’de çocuk işgücünün %41’i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş sürecinde sanayileşme, makineleşme, kırsal alanda ailelerin topraksız veya az topraklı oluşu ve ailedeki birey sayısının fazlalığı gibi nedenlerden dolayı çocuk işçiliği giderek artış göstermektedir (Yıldırak, 2004).

3.1.3 Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tarım Aracıları

Mevsimlik tarım işçilerinin sayıca çok olması sebebiyle işverenlerin tüm işçilerle tek tek muhatap olması ve gün içerisindeki çalışmayı ayarlaması çok zordur. Ayrıca iş sezonu açılmadan önce işverenlerin gereksinimi olan işçilerin sayısı, çalışma koşulları ve ücretleri gibi konuların netlik kazanması gerekir. Tarım aracıları, bu koşulların sağlanması amacıyla işçi-işveren ilişkisini kurarak arz-talep dengesini sağlamaya çalışan kişilerdir. Aracılar, gezici ve geçici olarak çalışılan bölgeye göre farklı isimler alır. Ege Bölgesinde “dayıbaşı” veya “elci”, Çukurova’da “elci”, Karadeniz Bölgesinde “çavuş”

veya “dayıbaşı”, İç Anadolu Bölgesinde “dayıbaşı” “elcibaşı” veya “çavuş” olarak adlandırılabilir (Gülçubuk vd., 2003).

Tarım aracıları, işverene işçi, işçilere iş ayarlayan ve yaptığı bu işler karşılığında hem işverenden hem de işçilerden komisyon alan, genelde kendileri de tarım aracılığı öncesinde tarım işçisi olan kişilerdir. Aracılar, işveren için ucuz iş gücü sağlarken bir yandan da vasıfsız işçi oldukları için başka sektörlerde iş bulma imkanları oldukça kısıtlı olan, çoğunlukla işsiz olan ve yaşamları kazanacakları günlük yevmiyelere bağlı bulunan Güneydoğu kökenli yoksul ve kalabalık aileler için iş imkanı sağlamaktadırlar. İşverenler (halkın diliyle ağalar), işçilerle (halkın diliyle ırgatlar) çalışma dönemi boyunca muhatap olmamaktadırlar. Bu yüzden, elcilerin, işgücü arz-talebini karşılamak dışında işçilere uygun barınma-konaklama yerleri ayarlama, su ve yiyecek temini, sağlık sorunlarında destek vermek gibi sorumlulukları da vardır (Özbek, 2007).

Kendileri de genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli olan elcilerin aileleri de mevsimlik işçi olarak çalışmaya devam etmektedirler. Elciler, aşiret, akrabalık, hemşehrilik, komşuluk ilişkileri aracılığıyla ya da yaşadıkları bölgenin en yoksul kesimlerine ulaşarak onlara para dağıtarak işçi bulmaktadır.

Elciler, çalışma sezonunun başlamasından 1-2 ay önce işverenle görüşerek iş, temin edeceği işçi sayısı, ücretler, çalışılacak süre gibi konular hakkında bilgi alır. Eğer anlaşma sağlanırsa, elciler işçilerin evlerine gidip işin

detayları hakkında bilgi verir ve işverenden aldığı bir miktar parayı ihtiyaç sahibi olan işçilere avans olarak dağıtarak gerekli sayıda işçi bulmaya çalışır. Elciler, sürekli geçim sıkıntısı çeken bu işçilere, çalışma sezonu dışında işsiz kaldıkları dönemde de hastalık, düğün, kıtlık gıda ihtiyacı gibi durumlarda da avans verir. Böylece elciler, borçlandırarak kendisine bağladığı işçilerin çalışma sezonunda başka elcilerle anlaşmasını da engellemiş olur (Koçak, 1989). İşçilerin çoğu tarım işine faiziyle birlikte biriken bu borçlarını ödeyebilmek için geldiğini belirtmiştir.

Bu çalışmanın öznesi olan tarım işçisi çocuklar, elciler tarafından zaman zaman azarlanmalarına ve hatta dövülmelerine rağmen elcilere sempati duymaktadır. Yaşı büyük olan çocuklardan bazıları elcilerin kendilerini sömürdüğünü düşünse de çocukların büyük bir çoğunluğu otoriteyi ve gücü temsil eden elcilere kendilerine bu iş imkanını sağladığı için minnettardır.

3.2 ADANA-KARATAŞ'TA, MEVSİMLİK TARIM İŞİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERE DAİR BULGULAR

Çukurova ve özellikle Adana, makineleşme düzeyinin düşük oluşu ve yoğun emek gücüne dayalı pamuk üretimi ile yüzyıllardır Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan mevsimlik işçi göçü almaktadır. Fakat bu işçilere dair herhangi bir kayıt tutulmadığı için burada çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sayıları ve

hareketlerine dair sağlıklı veriler mevcut değildir. Ancak Adnan Gümüş, bir yöredeki kendi deyimiyle “ırgat” sayısının, bitki deseninin dekar başına gerektirdiği emek gücü ve işletmelerin kullandığı yerli ve yabancı işgücü oranı üzerinden tahmin edilebileceğini ifade etmiştir. Bu hesaplama yöntemiyle Gümüş, 2005 yılında sadece Adana ilinde, özellikle Seyhan, Yüreğir ve Ceyhan ovaları olmak üzere toplam 100 bin civarında mevsimlik tarım işçisinin çalıştığını, 12 yaştan küçük çocuklarla birlikte bu nüfusun 150 binler civarında olduğunu belirtmiştir (Gümüş, 2005).

Çukurova’da mevsimlik tarım işçiliğinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. 1830’da yörenin yöneticisi İbrahim Paşa’nın düzenlediği “İbrahim Paşa Nizamnamesi” ne göre, işçiler 5.5 gün çalışıp, 1.5 gün dinlenmekte ve haftalık ücret almakta, günde 13-15 saat çalışmaktadır. Ayrıca, yemek ve namaz vakitlerini de içeren dört kez toplam üç saat süreyle dinlenme hakkına sahiptirler. 1960’a kadar uygulanan bu nizamnameden sonra, haftalık tatil ve haftalık ücret uygulaması kaldırılmış, işçilerin dinlenme süreleri azaltılmıştır (Koçak, 1989).

1960’lara gelinceye kadar mevsimlik tarım işçiliği, Güneydoğu Anadolu köylüleri için ek gelir sağlamaktan başka bir anlam taşımıyordu. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Çukurova arasındaki mevsim farklılıklarından dolayı köylüleri, buğdayla pamuğun birbirine uyumlu üretim süreçleri içerisinde hem kendi tarlasında çalışabiliyor hem de mahsulün bol olmadığı dönemlerde ek gelir elde edebilmek için Çukurova’ya gelebiliyordu. 1960’lara kadar, köylülerin, mahsulün bol ve satışın iyi olduğu dönemlerde Çukurova’ya

gelmediği, bu yüzden Çukurova'daki tarım işletmelerinde mevsimlik tarım işçisi bulmakta güçlük çekildiği belirtilmektedir (Koçak, 1989).

1960'tan sonra, nüfus artışı ve miras yoluyla toprakların küçülmesi, tarımda makineleşme ve her tür olanağın (sulama makinesi, tarım makineleri, gübre vb.) kullanıldığı entansif tarıma geçiş, büyük işletmelerin kurulması sonucu küçük ölçekli işletmelerin g kaybetmesi ve devlet desteğinin kesilmesi gibi sebeplerle kendi tarım işletmelerini terk eden çiftçiler mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya başlamıştır (Koçak, 1989). Tarım işletmelerindeki küçülme süreci 1960'larda hız kazanmış, 1952 yılında 77 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü, 1980 yılında 62 dekara, 1991 yılında ise 57.7 dekara düşmüştür (Gülçubuk vd. 2003).

Geçmiş yıllarda yapılan tahmini mevsimlik tarım işçisi sayısıyla günümüzdeki tahminler karşılaştırıldığında, işçi sayısında bir artış olduğu görülmektedir. 1925 yılında Adana'da toplanan Pamuk Kongresi tutanaklarına göre bu tarihte Adana'ya gelen işçi sayısı 30-40 bin civarında iken, 1986 yılında TÜBİTAK'ın açıkladığı tahmini rakamlarla 117 bine yükselmiştir (Koçak, 1989). 2005 yılında Adnan Gümüş'n bitki desenine göre yaptığı hesaplamalara göre tahmini mevsimlik işçi sayısı 150 bindir (Gümüş, 2005). 1925 yılındaki tutanaklarda, ayrıca Adana'ya Vilayet-i şarkiye ve Laskiye (Hatay yakınları) den işçi gelirken, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli gibi tutanaklardaki ifade biçimiyle "mühim" yörelere, Konya ve Antalya'dan işçi gittiği belirtilmektedir. şemseddin Koçak, 1989 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, Çukurova'ya genellikle Urfa, Kahramanmaraş, Gaziantep ve

Mardin'den işçi göçü yaşanırken, İzmir, Aydın ve Manisa'ya çevre illerden ve Orta Anadolu kentlerinden işçi geldiğini belirtmiştir. Günümüzde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden Türkiye'nin tüm bölgelerine mevsimlik, gezici işçi göçü yaşanmakta olduğuna ve Adana'daki işçi sayısı da arttığına göre mevsimlik gezici işçi sayısının arttığını söyleyebiliriz. Mevsimlik işçi sayısındaki artış, nüfus artışı, tarım işletmelerinin küçülmesi ve bu işçilerin topraksız kalması ve yoksullaşmasının yanı sıra Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki toprak sahiplerinin pahalı makineler almak yerine çok ucuz olan bu işgücünü tercih etmelerinden ve küçük ya da büyük tüm tarım işlerinde bu işçileri çalıştırmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Saha çalışmasının gerçekleştirildiği Karataş ilçesi, Adana il genelindeki toplam pamuk ekim alanının % 42'sine (19.000 hektar) sahiptir. Bu nedenle, Adana ilinde en fazla pamuk tarımının yapıldığı ilçe ve en fazla mevsimlik gezici-geçici işgücü hareketliliğinin yaşandığı ilçedir. Türkiye İş Kurumu Adana İl Müdürlüğü, yıllara göre değişmekle birlikte Adana'ya gelen toplam mevsimlik gezici - geçici işçi sayısının 100-120 bin arasında değiştiğini belirtmiştir. Pamuk ekim alanlarının % 42'si Karataş ilçesinde olduğuna göre, pamuk toplama ve çapalama amacıyla Karataş'a gelen toplam mevsimlik gezici ve geçici işçi sayısı kaba bir hesaplama ile yaklaşık 35.100 olarak öngörülmüştür (Gülçubuk vd. 2003). Karataş'ta 7-14 yaş arası yaklaşık 6000 çocuğun mevsimlik pamuk işinde çalıştığı tahmin edilmektedir.

3.2.1 Çocukların Aile Yapıları

Mevsimlik gezici işçiler kalabalık bir aile yapısına sahiptir. Araştırmalar gezici-geçici işçilerin sahip olduğu ortalama çocuk sayısını 4.09 olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırak, 2004). Kırsal kesimde aileler, geleneksel yapıya uygun olarak daha fazla çocuk sahibi olma eğilimindedir. Çocuk sayısının fazla olması hem soyun devamlılığı hem de gelecek garantisi ve sosyal güvence sağlaması bakımından önemlidir. Kırsal kesimde yaşayanlar ve özellikle çok düşük ücretlerle çalıştırılan mevsimlik işçiler için çocuk emeği vazgeçilmezdir. İşçiler, toplama işinde 100 kilo pamuk için 16 milyon yevmiye almaktadırlar. Bu işin sezonluk olduğu, her işçinin günlük çalışma ücretinin yaklaşık %10'unu elcilerin aldığı, yol ve yemek ücretlerini de işçilerin kendilerinin karşıladığı düşünülürse bu çalışmanın anlamlı olabilmesi için hanehalkı çalışan sayısı fazla olmalıdır.

Ancak kendilerine ait toprak varlığı olmayıp başkalarının işletmelerinde çalışan ve sürekli yaşadıkları kent merkezlerinde de iş olanağı bulunmayan aileler için gezici tarım işi aslında tasarruf amaçlı değil temel ihtiyaçların karşılanması için yapılmaktadır. Görüşülen çocukların tamamı ailelerinin borçlarını ödemek için çalıştıklarını söylemektedir. Bu borçlar, mevsimlik işçilerin, kira, gıda vb. giderler için elcilerden avans olarak alıp, tarım sezonunda çalışarak faiziyle ödedikleri borçlardır. Dolayısıyla, mevsimlik tarım işi dışında başka bir geliri olmayan aileler için çocuk sayısının fazla

olması, giderin de fazla olması sebebiyle her çocuğun en azından kendi yaşam giderlerini karşılayabilmek için çalışması zorunluluğunu doğurmaktadır.

2003 yılında Tarım-İş tarafından, gezici-geçici kadın tarım işçilerine dönük olarak gerçekleştirilen bir çalışma kadınların ortalama 4 çocuğa sahip olduğunu ancak istenilen çocuk sayısının 2 olduğunu göstermiştir. Kadınların, istemese de çocuk sahibi olmalarının temel nedeni, aile planlaması konusunda bilgi sahibi olmamalarıyla beraber dini gerekçeler ve geleneksel yapı nedeniyle aile planlamasına karşı olmalarıdır.

Görüşülen çocukların da neredeyse tamamı az çocuk istediğini, çoğunlukla sahip olmak istedikleri çocuk sayısının 2 olduğunu belirtmiştir. Çocukların bazıları, kendilerinin çalışma sebeplerinin, annelerinin çok çocuk yapması olduğunu düşünmektedir. Onlara göre, bu kadar kalabalık ailelerin geçimi ancak çocukların da çalışmasıyla sağlanır. Görüşülen çocuklardan Hatice ve Aynur, sahip olacakları çocuk sayısı ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“2 çocuğum olsun isterim. Annem 7 çocuk yaptığı için biz bu hallere düştük. Bende çok çocuk yapsam yine hepimiz tarım işine gelmek zorunda kalacağız. Ben bu tarlalara bir daha hiç gelmek istemiyorum” (13 yaşındaki Hatice).

“Çok çocuk yapmak istemiyorum. Çünkü çok çocuk olursa bizim gibi perişan olurlar. Benim şimdiye kadar hiç düzenli, düzgün bir yaşamım olmadı.

Evlenirsem, çocuğum olursa onu çalıştırmak istemiyorum. Çünkü onların bizim gibi zorluk yaşamamasını istemem” (15 yaşındaki Aynur).

Karataş'ta çalışan mevsimlik gezici işçilerin yarısından fazlası (%69.1) Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Gaziantep) ve yaklaşık 1/3'ü ise, Doğu Akdeniz Bölgesi (Kahramanmaraş, Hatay, Adana) doğumludur. Özellikle Hatay ve Adana doğumlu hanehalkı reisleri çoğunlukla 30 yaş altı gruplarda yer almakta olup, bu işçilerin babaları/anneleri yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenlidir. İşçiler çoğunlukla, Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumlu oldukları için hanehalkı reislerinin %57.2'sinin ana dili “Kürtçe”, %24'ünün “Türkçe”, %11'inin “Arapça” ve %7.9'unun ise, “Zazaca” dır (Gülçubuk vd. 2003).

Mevsimlik gezici işçiler, eğitim-öğretim yılının büyük bölümünde çalışmak durumunda olduğu için eğitim olanaklarından yararlanamamaktadır. Ailelerin eğitim durumu, içinde bulunulan sosyo-ekonomik koşullar ve çocuklarının eğitimine bakış açıları anlamında önemlidir. Fakat ailesi gezici tarım işçisi olup eğitim görmeyen bir bireyin bu döngüden kurtulması çok zordur. Çünkü gezici işlere, aileler ve çocuklar hep birlikte gitmektedir.

2003 yılında, gezici işçi olarak çalışan 6387 çocuk, 3617 hanehalkı reisi ile görüşülerek gerçekleştirilen geniş kapsamlı bir çalışma, gezici işlerde çalışan hanehalkı reislerinin eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.2 Mevsimlik Tarım İşçisi Hanehalkı Reislerinin Eğitim Düzeyi, 2003

Eğitim Düzeyleri	%
Okur-yazar değil	30.0
Okur-yazar	23.0
İlkokul mezunu	45.1
Ortaokul mezunu	1.9
Toplam	100.0

Kaynak: Gülçubuk vd. 2003

Ailelerin, eğitim durumuna bakıldığında, en büyük kesimi ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Eğitim düzeyinin bu denli düşük olması, mesleki anlamda sosyal hareketliliğin gerçekleşmesinin güç olacağı şeklinde yorumlanabilir. Anne ve babalarının da çoğunlukla tarım işçisi olduğu tespit olan bu ailelerin, çocukları da büyük olasılıkla aynı mesleği devam ettirecektir.

3.2.2 Çocukların Barınma Koşulları

Mevsimlik tarım işçileri, çalışma yerlerinde “göçebe barınakları” “çadır”, “hayma” olarak adlandırılan ve yapılıp sökülmesi kolay olan ilkel barınaklarda kalmaktadırlar. Yerleşim yerinin tespit edilmesinde içme ve

kullanma suyuna yakınlık ve elektrik kullanımına müsait olması oldukça önemlidir. Ancak yerleşik halkın işçilere yakın olmak istememesi ve yerleşim yerlerinin yakınında barınmalarına izin vermemeleri sebebiyle çadırlar işveren ve elci arasındaki anlaşmaya göre belirlenen boş, açık ve köylerden uzak arazilere kurulur. Yıldırak (2004) yerleşik halkın, işçiler ve onların barınma yerleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Genel olarak yerli halk, gezici işçilerin köy yerleşim alanlarına yakın konuşlandırılmalarını istememektedir. Bunun nedeni, sınırlı su ve temizlik olanaklarının bulunması ve ayrıca, temizlik konusuna pek özen göstermemelerinden dolayıdır. Ayrıca, özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden gelenlere karşı bir önyargı söz konusudur. Gerçekten de belirli bir süre geçirecekleri bu yerlerde tuvalet olanağının temiz içme ve kullanma suyunun bulunmaması, çevreyi kısa sürede kirletmelerine neden olmaktadır. Bazen 20-30 çadır için işverence sağlanan bir tonluk su tankı gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. El yüz yıkama, çamaşır, banyo gibi yaşamsal gereksinimleri tam olarak karşılayamayan gezici işçiler çevreyi kirletmekte ve nispeten daha temiz, düzenli yaşayan yerleşik halkın huzurunu bozmaktadırlar. Bazı köylerde hırsızlık gasp olaylarını tek nedeni olarak gezici işçileri gören yerleşik halk giderek gezici işçilerin bu konularda suçsuz olduklarına da inanmaya başlamıştır.

Bazı yerleşimlerde köy halkı ile gezici işçiler arasında zaman zaman kavgaya varabilecek zıtlıklar yaşanmaktadır. Hatta bazı köylerde, gezici işçilere şiddetli gereksinimleri olduğu halde onların köy sınırları içinde geçici de olsa yerleşmelerini önlemeye çalışmaktadırlar. Bu zıtlıklar bazı gezici işçilerde

yöre halkına yönelik nefret uyandırmıştır. Gezici işçiler birkaç kez aynı yöreye gelmeleri halinde yöre halkınca daha iyi tanınmaları nedeniyle aralarında daha içtenlikli, daha yakın ve dostça ilişkilerin başladığını, her iki kesimden de konuşulan kişiler ifade etmiştir (Yıldırak, 2004).

İşçilerin barınakları, savan, plastik örtü, muşamba veya bezden yapılıdır. İşçiler çadırları, beraberinde getirdikleri yatacak, yiyecek ve giyecek eşyalarını, güneş, rüzgar ve yağıştan korumak ve içinde yatmak amacıyla yaparlar. Aile bireylerinin bir kısmı aile nüfusunun fazlalığından dolayı çadır dışında açıkta uyumaktadır.

3.2.2.1 Çadırda Yaşam

Çadırlar genellikle naylondan yapıldığı için yaz aylarında çadırın içi oldukça sıcak olmakta, yağmur yağdığı anda ise çadırları su basmaktadır.

“Çadırda 11 kişi bir arada yaşıyoruz. Çadırda yaşamak çok zor. Yağmur yağdığı anda içeriye su basıyor. Su uzaktır. Su taşımak, bulaşık yıkamak, çamaşır yıkamak, banyo yapmak zor oluyor” (14 yaşındaki Emine).

Gezici işçilerin sahip olduğu ortalama çocuk sayısının 4 olduğu düşünülürse bir çadırda en az 6 kişi yaşamaktadır. Bu sayıya, aile büyükleri ve yakın akrabalar da eklenebilmektedir. Görüşmeler esnasında, genellikle tek odalı olan bu çadırlarda en az 6 en fazla 14 kişinin bir arada yaşadığı görülmüştür. Aile bireyleri, tek odada yan yana sıralanarak uyumaktadır.

Çocukların en fazla rahatsız olduğu konulardan biri tek odalı çadırlarda kalabalıktan dolayı uyuyamamalarıdır.

“Çadırda bir odada 10 kişi yaşıyoruz. Bir erkek olarak çadırda yaşamak sıkıntıdır. 2 oda olsaydı, erkekler ayrı bayanlar ayrı odada yatarı. Ben bayanların olduğu yerde uyuyamıyorum” (15 yaşındaki Zeynel).

3.2.2.2 Alt yapı olanakları

Çadır yerleşimlerinde tuvalet ve kanalizasyon sistemi yoktur. Bu yüzden çocuklar tuvalet ihtiyacını yaşam alanlarına uzak yerlerde gündüzleri gidermektedir. Su kanallarına yakın çadır yerleşimlerinde, çocukların gece tuvalet gereksinimlerini karşılamak için yer ararken, su kanallarına düştüğü ve hayatını kaybettiği bilinmektedir.

“Tuvalet için çadırların uzağına gitmek zorunda kalıyoruz. Tuvalet için gittiğimiz yere su taşıyamıyoruz, zor oluyor” (11 yaşındaki Ali).

Tuvalet ve kanalizasyon sisteminin olmayışının yarattığı bir diğer sorun, sivrisineklerin üreme ortamının çoğalmasdır. Sağlık açısından sorun yaratabilecek düzeyde fazla olan sivrisinekler, çocukların çoğu için çadırda yaşamının en büyük zorluğudur. Sivrisineklerle bulaşan sıtma hastalığı bu bölgede en sık görülen rahatsızlıklardan biridir.

“Çadırda akşamları sinekten yemek yiyemiyoruz, yatamıyoruz. Biz bir odada 11 kişi yaşıyoruz. Çalışırken tuvalete gidemiyoruz. İşten gelince de

gidemiyoruz, her yerde çadırlar var. Uzaklara gitmemize de izin vermiyorlar, bekçi koymuşlar tarlalara ” (12 yaşındaki Fatma).

“Çadırda sivrisinek çok oluyor, sivrisineklerden uyuyamıyoruz. Akrep çıkıyor, kurbağalar oluyor” (10 yaşındaki Hasret).

Çadırlarda yaşayan işçiler, elektrik ve temiz içme suyu gibi yaşamsal öneme sahip olanaklardan mahrumdur. İçme suyu genellikle tankerlerle getirilmektedir. Ancak çocuklar bu tankerlerin paslı olduğunu, içinde yosun ve kurbağa gördüklerini ve bu suyun kumlu olduğunu belirtmişlerdir. Böbrek hastalıkları çocuklarda en sık görülen rahatsızlıklardandır.

“Burada yaşamak çok zor. Acil tuvaletim gelse bir yere gidemiyorum. İçtiğimiz su temiz değil. Bir keresinde içtiğim suyun içerisinde küçük balıklar gördüm ” (13 yaşındaki Ömer).

Temiz içme suyunun olmaması, çocukların sağlığı açısından tehdit oluşturmaktadır.

“Burada kuyudan su içiyoruz. Ama kuyunun içi hiç temiz değil. İçinde kurbağalar var, kurtlar var. Geçen sene pis su içmekten tifo oldum” (15 yaşındaki Leyla).

3.2.3 Çocukların Çalışma Koşulları

Tarımda günlük çalışma süresi, ürün ve o ürünle ilgili yapılacak işin çeşidine, işçi ve tarla sahibi/işveren taleplerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu çalışmanın saha görüşmeleri, pamuk toplama zamanında gerçekleştirilmiştir. Pamuk toplamada günlük ücret, toplanılan pamuğun miktarına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, işçiler daha fazla ücret alabilmek için olabildiğince fazla pamuk toplamaya çalışmaktadır. Bu sebeple, işçiler oldukça hızlı bir tempoyla hergün sabahın erken saatlerinden akşam geç saatlere kadar çalışmaktadır.

“6 yaşımdan beri bu işte çalışıyorum. Sabah 4’te kalkıyoruz, kahvaltayı hazırlıyoruz. Sonra erkekler uyanıyor. Yatakları kaldırıyoruz. Sonra naylona binip işe gidiyoruz. 6’da işe başlıyoruz, akşam 6’ya kadar çalışıyoruz” (12 yaşındaki Nuray).

Pamuk toplama, kızgın güneşin altında saatlerce sürmektedir. İşçilere eldiven temin edilmediği için pamuğun dikenleri ellerine batmakta, yaralı ellerle çalışmaya devam etmektedirler.

“Hergün sabahtan akşama kadar çalışıyorum. Pamuk işini hiç sevmiyorum. Pamuk toplarken ellerimiz yırtılıyor. Sıcaklığın altında çalıştığımız için hergün başım ağrıyor. Tarlada çalışırken yılan ve akrepten çok korkuyorum” (10 yaşındaki Hasret).

Görüşülen çocukların neredeyse tamamı bu işi hiç sevmediğini ama çalışmak zorunda olduklarını ifade etmiştir. Bu çocuklar, çok küçük yaşlardan itibaren başkalarının belirlediği kurallar ve kısıtlamaların ağır yükü altında yaşamaya mecburdur. Çalışma alanında çocukların sık tuvalete gitmesi ya da yavaş yemek yemesi bile sorun olabilmektedir. Çocuklar, daha fazla para kazanabilmeleri için hızlı çalışmaları konusunda sürekli uyarı almakta ve dinlendiklerinde ise sözlü ve fiili şiddete maruz kalabilmektedir.

“Tarlada seyrekleme, kazma, bıçak işi yaparım. Bu iş çok zor çünkü hızlı çalışmak zorundayız. Babam çabuk olmamız için bize kızıyor. Çok yoruluyoruz. Elciler bize kötü davranıyor, sürekli bağıyor” (14 yaşındaki Hasan).

Pamuk tarlalarında çalışan çocukların bir diğer kabusu pamukların arasında fark edilmesi güç olan yılan, akrep ve farelerdir.

“Pamuk toplama işinde ağır önlükleri taşımak çok zor. Çalışırken susuz kalıyoruz. Çalışırken yılanı göremediğimiz için basmaktan korkuyorum. Pamuk toplarken geride kalırsam döverler, dayak yemekten korkuyorum” (14 yaşındaki Cenap).

Pamuk toplamada, çocukları en çok yoran işlerden birisi de toplanan pamukları, arazi koşullarında nakliye araçlarına kadar taşımaktır. 10-15 kg'lık

torbalara konulan pamuklar, tarlanın içinden sırtta, balyalama alanına kadar taşınmaktadır. Çocukların hemen hepsi, hem sürekli eğilmekten hem de ağır yükleri araçlara taşımaktan dolayı bel ağrısı çekmektedir.

“Sürekli eğilip kalktığımız için belimiz ağrıyor, çok zorlanıyoruz. Annem hep çabuk olmamı istiyor. Pamuk toplarken geride kalırsam babam gelip beni dövüyor. Dünya hep böyle kötü olacak. Ben hep dayak yiyeceğim. Ya annem ya da babam beni hep dövecek” (11 yaşındaki Nazmiye).

3.2.4 Çocukların Sağlık Durumları

Hem çadırlar hem de çalışma alanları özellikle çocuklar için oldukça sağlıksız koşullar barındırmaktadır. Çocuklarda en sık görülen rahatsızlıklar, bazen 40 dereceyi aşan sıcaklıkta, güneşin altında çalışmaya bağlı olarak ishal, güneş çarpması, grip-nezledir. Haşere-böcek, yılan-akrep sokması ile sivrisineklerin sebep olduğu sıtma ve besinlerin sağlıklı bir ortamda saklanma imkanı olmadığı için besin zehirlenmesi de sıkça görülen sağlık problemleridir.

3.2.4.1 Çocukların Beslenme ve Uyku Koşulları

Çocuklar çalışmaya gitmeden önce genellikle ekmek, zeytin ve çaydan oluşan kahvaltı yapmaktadır. Ancak çocuklar kahvaltıyla ilgili olarak, ya çok erken kalktıkları için iştahlarının olmadığını ya da acele etmek zorunda

oldukları için karınlarını doyuramadıklarından şikâyet etmiştir. Saat 6.00’da işe başlayan çocuklar saat 12:00-13:00 arasında hızlı tüketilen yiyecekler yemekte ya da tekrar kahvaltı türü yiyecekler tüketmektedir. Akşam 18:00’de iş bitiminin ardından çadırlara dönen çocuklar akşam yemeğinde bulgur, pirinç, mercimek gibi kuru gıdaların genelde sadece birinden yapılan yemeklerden yemektedir. Çadırlarda elektrik olmadığı ve buzdolabı da kullanılmadığı için genellikle bozulmayacak kuru gıdalar tüketilmektedir.

“Burada çok zorluklar çekiyoruz. Doğru dürüst yemek yok. Sebze, meyve yemek istiyorum ama burada yok” (11 yaşındaki Aysel).

“Sabahları zeytin, ekmeğ öğlenleri bulgur ya da makarna, akşamları pirinç ya da bulgur yiyoruz” (14 yaşındaki Hasan).

“Urfa çok güzel bir şehir. Oradayken güzel yemekler yiyebiliyorduk ama burada soğuk, ekşimiş yemekleri bile yiyoruz” (12 yaşındaki Sevgi).

Çocuklar 22:00-22:30 civarı uyumaktadır. Erkek çocukları genellikle 6-7 saat, kız çocukları 4-5 saat uyduklarını ifade etmiştir. Kız çocukları işten geldikten sonra çadırda yemek yapma, bulaşık yıkama, su taşıma, çamaşır yıkama gibi işlerle uğraştığı için daha geç yatmaktadır.

“Pamuktan sonra çadıra gelip ev işleri yaparım. Akşamları çadıra su taşımak, çamaşır yıkamak zor oluyor. İş yaptığımız için 4-5 saat uyuyabiliyoruz ama mecburuz yapıyoruz” (15 yaşındaki Aynur).

3.2.4.2 Çocukların Karşılaştığı Sağlık Riskleri

Yetersiz beslenme, uykusuz kalma, yılan ve akrep sokması, güneş çarpması, boş tarım ilacı kutularına temas sonucu zehirlenmeler, ağır yük kaldırma dışında gezici işçilikte karşılaşılan tehlikeli durumlardan biri de sık sık gündeme gelen trafik kazalarıdır. Mevsimlik gezici işçiler, gerek çadırlardan işe giderken gerekse çalışmak için başka şehirlere giderken son derece sağlıksız koşullarda seyahat etmektedir. Aileler ulaşım masraflarını çoğunlukla kendileri karşıladığı ve çok kalabalık geldikleri için en ucuz ulaşım biçimini yani eşyalarıyla birlikte kamyonla çalışma yerlerine gitmeyi tercih etmektedir. Bunun sonucunda, gezici işçiler ihtiyaç duyacakları yiyecek, giyecek, yatak, çadır malzemesi vb. tüm eşyalarıyla birlikte üstü açık kamyonlarda oldukça kalabalık biçimde saatlerce yolculuk etmektedir. Bu seyahatler sırasında pek çok işçinin trafik kazaları sonucu hayatını kaybetmesinden dolayı Trafik Bölge Müdürlükleri yasak olan bu seyahat biçimine dönük denetlemeleri arttırmıştır. Ancak hâlâ ailelerin çoğu ucuz olması sebebiyle bu seyahat biçimini tercih etmekte, denetimlerden dolayı genellikle gece yolculuk etmektedir. Gece yolculuğu, kaza riskini arttırmakla birlikte havanın soğuk olduğu dönemlerde özellikle çocukların hastalanmalarına yol açmaktadır.

Bir ilden diğerine geçerken bu elverişsiz koşullarda yolculuk eden işçiler, çadır ve çalışma alanları arasındaki ulaşımlarında da risk altındadır.

Çadırlardan tarlalara, oldukça kalabalık bir biçimde “naylon” olarak adlandırılan üstü açık araçlarla gitmektedirler.

“İşe giderken bindiğimiz motor kanala devrildi. Küçük kardeşimin gözü kör oldu. Babam kardeşimi ameliyat ettirmek istiyor ama benim hastalığım yüzünden yapamıyorlar. Ben epilepsi hastasıyım. Tarlada çalışırken önce başım dönüyor, sonra midem bulanıyor. Sonra kendimden geçiyorum. Burada paramızın çoğu benim hastalığımından gitti. Benim bayılmam yüzünden kardeşime bakamıyorlar, buna çok üzülüyorum” (14 yaşındaki Nesrin).

3.2.5 Çocukların Eğitim Durumları

Mevsimlik gezici tarım işçileri büyük bir yoksulluk içinde yaşam mücadelesi vermektedir. Çalışma dönemi ortalama 7 ay sürmekte ve her yıl eğitim öğretim yılı sona ermeden başlayıp okullar açıldıktan sonra da sürmektedir.

ILO'nun 2002 yılında yayınladığı *Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları Raporu*’na göre Türkiye’de meslek grupları içinde eğitim seviyesinin en düşük olduğu gruplardan birisi, mevsimlik tarım işçileridir. Mevsimlik tarım işçiliği nedeni ile okul terk oranının yüksekliği ve terk etme süreleri açısından değerlendirildiğinde, Şanlıurfa, bu sorunun en yaygın yaşandığı il olarak belirlenmiştir. Şanlıurfa’da mevsimlik tarım işçiliğinin yaygın olduğu

mahallelerde, öğrencilerin beşte birine yakını (%18.1) mevsimlik tarım işçiliği nedeni ile okullarını terk etmektedirler. Bu süreç daha Mart ayı sona ermeden başlamakta ve okulu terk eden öğrenci sayısı, takip eden 3 ay içerisinde ciddi bir artış göstermektedir. Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün verilerine göre, 2006 yılı itibariyle Şanlıurfa merkezde, Mart ayında okulu terk eden öğrenci sayısı 1996'dır. İlin 11 ilçesindeki öğrenciler de dahil edildiğinde bu rakam 3949'a ulaşmaktadır. Bu sayı Nisan ayında 5910'a, Mayıs'ta ise 10027'ye yükselmektedir. Bu sayı, Şanlıurfa kent merkezi ve ilçelerdeki toplam öğrenci sayısının yüzde 2.58'ine tekabül etmektedir (www.egitimsen.org.tr).

Tablo 3.3 Mevsimlik, Gezici Tarım İşlerinde Çalışan Çocukların Eğitim Düzeylerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (%), 2003

Yaş Grupları	Erkek			Kız			Toplam		
	6-14	15-17	Toplam	6-14	15-17	Toplam	6-14	15-17	Toplam
Okur-yazar değil	6.3	4.1	8.8	20.9	13.2	18.0	13.5	9.6	13.2
Okur-yazar	56.3	11.4	41.0	53.3	52.0	52.8	54.8	35.2	47.2
İlkokul mezunu	33.9	60.2	41.3	24.0	33.9	27.7	29.0	44.4	34.2
Ortaokul mezunu	3.5	20.3	8.3	1.8	0.9	1.5	2.6	8.7	4.7
Lise mezunu	-	5.5	1.6	-	-	-	-	2.2	0.7

Kaynak: Gülçubuk vd., 2003

Çocukların % 47.2'si "Okur-yazar", % 34.2'si ise "İlkokul mezunu"dur. "Okur-yazar olmayan"ların oranı ise, % 13.2'dir. ¹

Çocukların eğitim devamlılığının olmamasının sebeplerinden bir diğeri, okul masraflarının bu aileler için küçümsenmeyecek kadar fazla olmasıdır. Devlet okullarında eğitim parasız olsa dahi önlük, kitap, kırtasiye ve gezici işçiler için köy-kasaba okullarına ulaşım vb. masrafların karşılanması aileler için oldukça zorlayıcıdır. Çocuk sayısının da oldukça fazla olduğu düşünülürse bu masraflar yüksek bir düzeye ulaşabilmekte ve aileler, çocuklarının eğitimini göz ardı edebilmektedir.

Bu koşullar sebebiyle mevsimlik tarım işçisi pek çok çocuk okula gidememektedir.

"Okula hiç gitmedim. Okuma yazma bilmiyorum. Sakız fallarını okuyabilmek istiyorum ama okuyamıyorum. Arkadaşlarım bana okuyor, çok üzülüyorum" (12 yaşındaki Ceylan).

Tüm zorluklara rağmen, okula gidebilen çocukların eğitim hayatları ise her an son bulma ihtimali ile birlikte devam etmektedir. Çünkü mevsimlik gezici işçilerin bir sonraki durakları ve orada ne kadar kalacakları çoğunlukla belirsizdir.

---

¹ Tabloda halen ilkokula devam eden (1.-5.sınıflar arası) veya ilkokulu bitirmeden ayrılan çocuklar "okur-yazar", halen ortaokula devam eden (6, 7 ve 8. sınıflar) veya ortaokulu bitirmeden ayrılan çocuklar "ilkokul mezunu", halen lise eğitimine devam eden veya liseyi bitirmeden ayrılan çocuklar "ortaokul mezunu" olarak değerlendirmeye alınmıştır. Mevcut eğitim sistemine göre zorunlu eğitim "sekiz yıldır". Fakat, çeşitli nedenlerle işgücü kaynağı olan çocuklar, özellikle kırsal kesimde hala aileleri tarafından 5. sınıfa kadar okutulmaktadır.

Mevsimlik gezici işçilerin yerleşim yerleri dışında geçirdikleri ortalama süre 7 aydır. İş bitiminde memleketlerine dönen ve Kasım-Nisan ayları arasında ancak 4-5 ay okula devam edebilen çocuklar ise okulda başarısız olmakta ve bunun sonucunda yaşadığı güven kaybı ve umutsuzlukla, okulu bırakmak isteyebilmektedir.

“Bu sene Orta 2’ye gidecektim ama okulu bırakıyorum. 3 senedir üst üste buraya geldiğimiz için karnemi alamadım. Sınıfta kaldım. Bu yüzden okula devam etmeyeceğim” (13 yaşındaki Osman).

“Ben Matematik Öğretmeni olmak istiyorum. Çünkü matematikte çok başarılıyım, hem de çok seviyorum. Ama burada okula gidemiyorum. Sonradan gittiğimde de dersleri yetiştiremiyorum. Anlayamıyorum. Arkadaşlarım sonradan anlatırsa anlayabiliyorum” (12 yaşındaki Serkan).

Görüşülen erkek çocuklarının pek çoğu sürekli yaşadıkları yerlerde de tarım dışı işlerde çalışmakta ve bu çocukların bir kısmı hem okula gitmekte hem de çalışmaktadır.

“Urfa’da 5 sene simit sattım, 2 senede tatlı. Hem çalıştım hem de okula gittim. Sabah simit satıyordum, öğlen okula gidiyordum” (13 yaşındaki Abdullah).

“Burada tarlada çalışıyorum. Memlekete gittiğimde terzinin yanında çalışıyorum. Ben hergün çalışıyorum. Hiç boş olmuyorum. Terzinin yanında çalıştığım zaman sabah dükkana gidiyorum, öğleden sonra okula gidiyorum. Okulu, öğretmenlerimi çok seviyorum. Ders yapmak istiyorum” (11 yaşındaki Ali).

Kız çocuklarının eğitime başlama ve devam etme olasılığı ise daha düşüktür. Tablo 4.2’de görüldüğü üzere, toplamda “Okur-yazar olmayan” çocuk işçilerin oranı % 13.2’dir. Bu oran, erkekler arasında %5.7 iken, kızlarda %18’dir. Bu ciddi dengesizliğin sebebi, kırsal kesimin, kız çocuklarına bakış açısının ve yüklediği sosyal rollerin erkek çocuklarından farklı olmasıdır. Kırsal kesimde aileler kız çocuklarını, her an aileden kopacak bir emanet olarak görmektedir. Özellikle gezici işlerde, aileler kendi değer yargılarına göre kız çocuklarını korumak adına onları küçük yaşlarda evlendirme eğilimine girmekte ve dolayısıyla eğitimlerini çok fazla önemsememektedir. Bu çalışmada görüşülen ve okula hiç gitmemiş olan çocukların çoğu kız çocuğudur.

Toplumsal baskı ve aşiret kuralları, kız çocukların okula gönderilmemelerinde etken olan diğer unsurlardır. Bu çocuklardan bazıları, ailelerinin kendilerini okula göndermek istediğini ancak aşiretleri izin vermediği için okula gidemediğini söylemiştir.

14 yaşındaki Zehra aşiret kurallarının yarattığı baskı ile ilgili şunları söylemiştir:

“ Annem beni 17 yaşımı doldurunca evlendirecek. Bu sene 6. sınıfa gidecektim ama babam beni okuldan çıkarttı. Ben okuyup, doktor olup, İstanbul’da bir dairede yaşamak isterdim ama bunlar olamaz çünkü bizim aşiretimiz izin vermez. Bu yüzden babam beni erkenden sevmediğim biriyle evlendirebilir. Benim sevdiğim var ama bunu babama söylesem beni öldürür.”

Çocukların okula devam etmeme sebeplerinin bir diğeri, ailelerin ve çocukların eğitimin zorlu ve güvencesiz bir yol olduğunu düşünmeleridir. İyi bir eğitim düzeyinin dahi çocuklarına iyi koşullar sunamayabileceğinin farkında olan aileler, bu uzun soluklu ve garantisiz sürece girmek istememektedir. Bu yüzden, beslenme ve barınma gibi en temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken gezici işçiler ve çocuklar için, kısa sürede, gözle görülür bir fayda sağlayacak olanaklar daha cazip görünmektedir.

Sürekli yaşadıkları yerde okula devam edebilen çocukların bir kısmı sınıfların çok kalabalık olduğunu ve dayak yedikleri için okulu sevmediklerini belirtmiştir. Zorunlu ve doğal göçler sonrası, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri il merkezlerindeki nüfusla beraber okullardaki öğrenci sayısı da artmıştır. Eğitim personelinin bölgeyi tercih etmemesi sebebiyle, az sayıda öğretmenle kalabalık sınıflarda verilen eğitim, çocuklar ve aileleri tarafından daha güzel bir gelecek için atılan bir adım olarak düşünülmemektedir.

3.2.6 Yeni Yoksulların Yok Olan Gelecekleri

Görüşülen çocukların istekleri arasında ilk sırada “tarım işinden kurtulmak” yer almaktadır. “Bu işi seviyor musun?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde “Mecburuz”, “Allah’ın işidir”, “Borçlarımızı ödüyoruz” gibi dolaylı cevaplar veren çocuklar, kardeşleri ve çocuklarının çalışmasına ilişkin düşünceleri sorulduğunda oldukça kararlı ve korumacı bir tavırla, onların çalışmalarını istemediklerini ve çocuklarını çalıştırmayacaklarını belirtmişlerdir. Ailelerinin sorumluluklarını yüklenmek gibi ezici bir duyguyla baş başa bırakılan bu çocukların, küçük kardeşleri ve çocuklarının çalışması söz konusu olduğunda suçluluk ve sorumluluğun iç içe geçtiği daha öfkeli bir ruh hali sergilediği gözlemlenmiştir. Bu gerilim, her ne kadar ailelerinin çaresizliğini anlıyor gibi görünseler de aslında çocukların, ailelerinin kendilerini çalıştırmasını doğru bulmadıklarının bir göstergesi olarak da algılanabilir. Çocukların büyük bir bölümü, çalışmalarının kardeş fazlalığından kaynaklandığını, kendilerinin az sayıda çocuk sahibi olmak istediklerini belirtmişlerdir. Özellikle kız çocukları bu konuda annelerini suçlayıcı ifadeler kullanmış ve kendilerinin, çocuklarını çalıştırmayacaklarını kararlılıkla ifade etmişlerdir.

“Küçük kardeşlerimin ve çocuklarımın buralarda çalışmasını istemiyorum. Yeter ki ben çalışayım, ben para kazanıp eve götürürüm, onlara yemek yaparım. Çocuklarımın tarlada çalışmasına izin vermeyeceğim, onlar okuyup öğretmen olsun” (10 yaşındaki Hasret).

Çocuklar tarım işi yapmaktan ve çadırda yaşamaktan dolayı mutsuzdur. Bu koşullar fiziksel zorlukların yanı sıra çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Gerek bedensel ve gerekse sosyal olarak yaşatlarının yaptığı şeyleri yapamamak ve bunun yerine saatlerce, aylarca aynı işi tekrarlamak çocukların ruh sağlığını zedelemektedir. Hayal gücünün gelişimi, enerjinin dışa vurumu ve sosyalleşme anlamında çocuğun oyun oynaması büyük önem taşımaktadır. Ancak mevsimlik tarım işçisi çocukların hem çalışma hem de yaşam koşulları, oyun oynayabilmeleri için elverişli değildir.

İş dışında kalan zamanlarda özellikle kız çocuklarının oyun oynamaya zamanı olmamaktadır. Zaten belirli bir yaştan sonra kız çocuklarının oyun oynaması hoş karşılanmamaktadır. Bununla beraber kız çocuklarının işten geldikten sonra yemek hazırlama, su taşıma, bulaşık yıkama, çadırın temizlenmesi gibi sorumlulukları da vardır. Kız çocukları çevre baskısı ve çadır işleri sebebiyle çadır alanı dışına çıkamamaktadır. Oyun oynama ve çadır alanının dışına çıkma imkanı olmayan kız çocukları, boş zamanlarında arkadaşlarıyla sohbet ettiklerini, dertleştiklerini, türkü söylediklerini ifade etmiştir.

Oyun oynama fırsatı açısından erkek çocukları kızlara göre daha şanslı olmakla beraber çocukların oynadığı oyunlar yaşam alanlarına uygun olarak sınırlı kalmaktadır. Geç saatlerde tarladan dönen çocuklar, elektrik olmayan karanlık çadır bölgelerinde çoğunlukla saklambaç, körebe ve boş arazilerde yaşadıkları için kovalamaca, birdirbir gibi oyunlar

oynayabilmektedir. Yaşı biraz daha büyük olan erkek çocukları ise civardaki internet kafe'lerde bilgisayar oyunları oynayabilmekte ya da köylerdeki kahvehanelere gidebilmektedir.

Görüşülen çocuklar, mevcut koşulları dolayısıyla istekleri olarak öncelikle ev, araba, düzgün bir iş gibi büyüklerinin isteklerini dile getirirse de rahatlıkla oyun oynayabilecekleri tek ortam olan okula duydukları özlemi sık sık ifade ederek bir anlamda oyun oynama isteklerini dışa vurmuşlardır. Görüşülen 50 çocuktan 47'si okula gitmek istediğini belirtmiştir. Çocuklar "Okulun neyini seversin?" sorusuna ise çoğunlukla "boş zamanlarını", "tenefüsleri", "oyun oynamayı", "zil çalmasını", "arkadaşlarımla vakit geçirmeyi" gibi cevaplar vermiştir. Çocukların en çok istediği şeyler arasında oyun oynayabildikleri, arkadaşlarıyla eğlendikleri, yeni arkadaşlar edinebildikleri bir ortam olan okula gitmek vardır. Normal şartlarda yaşayan pek çok çocuğun, kurallar ve baskılardan dolayı itici bulunduğu okul, mevsimlik tarım işçisi çocukların en özgür oldukları, çocukluklarını en rahat yaşayabildikleri ve belki de kendilerini en fazla değerli hissettikleri mekandır.

Çocukların önde gelen isteklerinden bir diğeri "binada yaşamak" tır. "Bina"nın buradaki anlamı "çadır olmayan"dır. Çocuklar, kırsal alanda ve çadırda yaşamının zorluklarını fazlasıyla deneyimlemiştir. Yılan, akrep, fare, çadırın korunaksız oluşundan kaynaklı aşırı sıcak ya da aşırı soğuğa maruz kalmak bunlardan sadece birkaçıdır. Çocuklara nasıl bir evde yaşamak istedikleri sorulduğunda çoğunlukla "apartmanda" cevabı alınmıştır. Apartman "şehirli" olmaya dair bir vurgudur. Bu isteğin neredeyse tüm çocuklarda ortak

olması, şehrin kendilerine sunacağına inandıkları güvenli, rahat ve temiz bir ortama ve belki de çoğunlukla dışına itildikleri şehir hayatıyla bütünleşmeye dönük özlemlerinin bir göstergesidir.

Bunlarla beraber bisiklet, televizyon ve yaşça büyük erkek çocuklarının cep telefonu, bilgisayar, traktör, tarla gibi istekleri olduğu görülmüştür.

Çocuklara “Kimin yerinde olmak isterdin?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde, “Zengin birinin yerinde” en sık verilen cevap olmuş, söylenme sıklığına göre “İbrahim Tatlıses”, “İsmail YK”, “Hakan Şükür”, “Hatice”, “Ebru Gündeş”, “Başbakan”, “Tuncay Şanlı”, “Alex”, “Ceylan” en çok söylenen isimler arasında yer almıştır.

Özellikle kız çocuklarının, yerinde olmak istedikleri kişilere dair cevapları arasında, “ses sanatçıları” oldukça fazla yer almakta iken bu çocukların tercih ettikleri meslekler arasında “ses sanatçı” sı hiç yer almamıştır. Bu durum, içinde yaşadıkları toplumun ahlaki değer ve inançlarının şekillendirdiği tutumlarının da çocukların gerçekte arzu ettikleri meslekleri ifade etmelerini engellediğini düşündürmektedir.

Görüşülen çocukların, 14’ü ileride doktor, 10’u öğretmen, 6’sı polis, 5’i futbolcu olmak istemektedir. Polis ve futbolcu olmak isteyenlerin çoğu erkek, doktor ve öğretmen olmak isteyenlerin çoğu kız çocuğudur. Çocukların mesleki beklentileri, dünya hakkında sahip oldukları bilgiyle sınırlıdır. Küçük yaştaki çocuklar, bilgi sahibi olduğu meslekler doğrultusunda genellikle öğretmen, doktor, polis olmayı tercih etmektedir. Bununla beraber, bu

mesleklerin toplumsal otorite ve gücü simgeleyen üniformalı meslekler oluşu çocukların otorite sahibi olmak isteyişlerinden kaynaklanıyor olabilir. Yaşı büyük olan çocukların, günümüzde ekonomik değişimler ve teknolojik gelişmelere uygun olarak popülerliği artan mesleklere uzak olmaları ve geleneksel meslekleri tercih etmeleri ise kapalı bir ortamda sınırlı bilgiye sahip olmalarındandır. Fakat çağımızın hobisi olan futbol ve küresel futbol ekonomisinin yaygın gücü, istedik durumlarda bu sınırların aşılabildiğini göstermiştir. Nitekim tüm dünyayı etkisi altına alan ve küresel bir dayatmaya dönüşen futbol, mevsimlik tarım işçisi olan erkek çocuklarının da en büyük tutkularından biri olarak gelecek düşlerini süslemektedir. Kuşaklar boyunca hiçbir değişime uğramayacak bir yoksulluk sarmalı içerisinde dönüp duran bu çocuklar için değişen şey belki de sadece düşleri olabilecektir.

“Bir futbolcunun yerinde olsaydım ne güzel olurdu! Hakan Şükür’ün yerinde olsaydım! Büyüyünce futbolcu olmak istiyorum. Gelecekte ailem ve çocuklarımla bir evde, şehirde yaşamak istiyorum. Böyle zorlanarak çalışmak istemiyorum. Bir dükkanım olsun istiyorum, oğlum da yanımda çalışır. Zengin olup annemi ve kardeşlerimi bu hayattan kurtarmak istiyorum. Okula devam edemezsem hayatım çürüyecek. Ben hayatımı burada geçirmek istemiyorum ama bu istediklerimin olacağına inanmıyorum” (13 yaşındaki İsmail).

Çocukluğu tanımlayan reddetme, kontrolsüz ve benmerkezci istekler burada yerini kabullenme, umutsuzluk ve kaderciliğe bırakmıştır. Bu itaatkâr tutumun ve tüm yaşadıklarının anlamı çocuklar için “Allahın yazdığı yazgıya

boyun eğme, kısmetin bu tarlalarda yazılması”dır. Öyleyse bu yaşamdan kurtulmanın yolu Allah’a yalvarmaktır.

“Ceylan’ın yerinde olmak isterdim. O şimdi keyiftedir, evinde oturmuş keyif yapıyordur. O zengindir, bu işlere gelmez. İleride doktor olup, saray gibi bir evde yaşamak istiyorum. Bir meslek sahibi olmayı, annemi babamı buradan kurtarmayı istiyorum. Artık kimsenin buraya gelmemesini istiyorum. Param olursa çocukların ailelerine para vereceğim. ‘Çocuklarınızı buraya getirmeyin yazıktır, günahtır’ diyeceğim. Ben Allah’tan umudumu kesmeyeceğim. Hep umudum Allah’tan. Biz artık buralara gelmeyeceğiz. Ben okuluma gideceğim. Babam artık bizi buralara getirmeyecek. Eğer biz okumazsak bu küçük kardeşlerimiz okuyacak” (12 yaşındaki Fatma).

Çocuklar, içine doğdukları yoksulluğun zorlu koşullarıyla yıkıcı bir biçimde yüzleşmektedir. Ailelerinin yaşamını sürdürebilmesi için çalışan çocuklar, hem anne-baba hem de çocuk rolünü bir arada yürütmektedir. Onlar, hem ailesini koruyup kollama gibi sorumluluklara sahip olan “ebeveynler” hem de anne-babasının koyduğu kurallara itaat etmek zorunda olan “çocuklar”dır. Çocukların geleceğe dair öncelikli isteklerinden biri anne-baba ve kardeşlerine güzel bir hayat sağlamak ve kendi deyimleriyle onları kurtarmaktır.

Görüşülen 50 çocuktan, 21’i gelecekte istedikleri şeyleri elde edebileceğine, 19’u ise istediklerinin olamayacağına inanmaktadır. Bu karamsar tablo, çocuklara yakın ve uzak gelecek algılarına dair yöneltilen sorularla iyice

belirginleşmiştir. Çocuklardan sadece 2 tanesi istekleriyle örtüşen bir gelecek tasavvur etmektedir. Bu çocuklardan biri 10 yıl sonra matematik öğretmeni, diğeri ise polis olmuş olacağını ifade etmiştir. Ancak bu isteklerine kavuşmanın tek yolu okula gidebilmektir. Bu imkandan mahrum olan çocuklar isteklerine ulaşamayacaklarının farkındadır. Çocukların gelecek algılarında çaresizlik, kabullenme ve umutsuzluk vardır. İstekleri ve gelecek beklentileri olarak anlattıkları ise gerçekleşmesi imkansız olan hayallerden ibarettir.

“Sence 1 yıl sonra nerede, ne yapıyor olacaksın?”

“Harran’da, pamuk’ta olacağız.”

“Ankara’da patates işinde olacağız.”

“Burada pamukta olurum.”

“Evlenmiş olurum, bilmiyorum”

“Hatay’da soğan’a gideceğiz.”

“Urfa’da kaporta işinde olacağım.”

“Ankara’da pancar işinde oluruz.”

“Adana’da çalışacağım”

19 çocuk, 1 yıl sonra aynı yerde, aynı işi yapacağını yine Karataş’ta pamuk tarlalarında olacaklarını düşünmektedir ki en sık verilen cevap budur.

10 yıl sonra nerede, ne yapıyor olacakları sorulduğunda ise en sık verilen cevap değişmemiş, 9 çocuk bu soruyu “Burada aynı işte olurum” şeklinde yanıtlamıştır. Kız çocuklarının 10’u, sadece “Evlenmiş olurum” diyerek nerede, ne yapıyor olacağına dair bir açıklama yapmamıştır. Bunun

sebebi, evlenecekleri kişiler ile ilgili seçme şansını olmayan kız çocuklarının, evlendikten sonrasına dair bir fikir yürütememesidir.

Uzak gelecek algılarına dair yöneltilen bu soruya verdikleri cevaplar, çocukların istekleri ile olabilecekler arasındaki uçurumu ve yaşadıkları umutsuzluğu çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur:

“Sence 10 yıl sonra nerede, ne yapıyor olacaksın?”

“Beni 10 yıl sonra da yine bu tarlalarda bulursunuz.”

“Böyle giderse 10 yıl sonra toprağın içine girmiş olurum.”

“Kaportacıda çalışıyor olurum.”

“Urfa’da tamirci olurum.”

“Ben kesinlikle burada olmak istemiyorum. Antalya’da çalışacağım.”

“Evlenmiş, evde çocuklarıma bakıyor olurum”

“Çocuklarımla burada çalışıyor olurum.”

“Ev işlerinde olurum.”

“Nerede olurum bilmiyorum ama kesin yine tarım işinde olurum”

“Biz bu tarlalarda öleceğiz.”

“Biz hep bu çadırlarda yaşayacağız. Yine burada, hem de aynı çadırda oluruz.”

BÖLÜM IV

SONUÇ

Yoksulluk, insanlık tarihi boyunca tüm toplumlarda çeşitli biçimlerde varolmuş bir olgudur. Eski yoksulluk tanımlamalarında genellikle “gelir düzeyinin yetersiz oluşu ya da gelir sahibi olamama” şeklinde ifade edilen yoksulluk, günümüzde çok boyutlu ve karmaşık bir hale bürünmüş ve değişen koşullar göz önüne alınarak yeniden tanımlanması gerekmiştir. Bu çalışmanın teori bölümünde belirtildiği gibi, günümüzde sosyo-ekonomik ve politik açılardan çok farklı geçmişlere sahip ülkelerde dahi benzer şekillerde tezahür eden yeni bir yoksulluk biçimi yaşanmaktadır. Yoksulluğun bu yeni formunda, geleneksel sorunların yanı sıra gittikçe artan global bir etki görülmektedir.

Eski yoksulluk tanımlamalarında daha çok doğal felaketler, doğal kaynakların belirli bir kesimin elinde olması, yerel ekonomik krizler gibi iç faktörlerden kaynaklandığı görülen yoksulluk, artık tüm bu etkenlerin yanı sıra küresel ve uluslararası dinamiklerin etkileri ile şekillenmektedir. Özellikle, 1980 sonrası global düzeydeki sermayenin yeniden yapılanma süreci ve neoliberal gelişmelerin hem gelişmiş hem de azgelişmiş ülkelerin ekonomik ve

toplumsal yapılarında oluşturduğu derin eşitsizlikler, yoksulluğun tüm dünyada benzer yansımalar göstermesinin temel nedenidir.

Bu çalışmanın konusu olan mevsimlik gezici-geçici tarım işçileri, tarım sektöründeki neoliberal değişim politikalarının etkilerini en yıkıcı biçimleriyle yaşayan kesimlerden biridir.

Türkiye’de tarım, en fazla istihdam olanağı yaratan sektör olarak yıllardır önemini korumaktadır. Ancak uzun yıllar ekonominin temel unsuru olan tarım sektörü, sanayi ağırlıklı gelişim süreciyle birlikte yapısal bir dönüşüm içerisine girmiştir. 1980’lerden itibaren piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte tarım sektörüne aktarılabilir kaynakların büyük bir bölümü sanayi ve hizmetler sektörüne aktarılmış, devlet koruma ve desteğine dayalı üretim biçiminden, piyasa koşullarına uyumlu tarım uygulamalarına geçilmiştir. Neoliberal uygulamalarla hızlanan özelleştirmeler ile iyice küçülen tarım işletmelerinde devlet desteğinden de yararlanamayan üreticiler için son derece olumsuz koşullar oluşmuştur. Büyük ölçekli tarım işletmelerine ve küresel tarım ekonomisi baskısına dayanma gücü azalan bu işletmelerde ucuz işgücü gereksinimi artmış, kayıtdışı işçi çalıştırma yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum, ucuz, değiştirilebilir ve esnek bir işgücü olan mevsimlik gezici-geçici tarım işçilerine duyulan ihtiyacı arttırmıştır.

Kuramsal bölümde detaylı olarak anlatıldığı gibi, neoliberal uygulamaların bir başka sonucu, bölgelerarası eşitsizliğin artmasıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de belirli bölgelerde sanayileşme hedeflenmiş, hizmet sektörü güçlendirilmiş ve kalkınma

planlarında öncelik bu bölgelere tanınmıştır. Bu durum, geçimini sağlamak için tarımdan başka seçeneği olmayan ve tarım politikaları ile gittikçe güçsüzleşen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan kesim için gittikçe büyüyecek olan bir yoksulluğun ve göçün temel sebeplerinden biri olmuştur. Kendilerine ait toprak varlıklarında en azından sürekli bir gıda temini olanağı olan aileler, nüfus artışının da etkisiyle, bu topraklarda geçinemez olmuş ve kent merkezlerine yönelmiştir. 1990’larda yoğunluk kazanan terör olayları ile birlikte köy boşaltmalar ve güvenlik nedeniyle yapılan zorunlu yer değiştirmeler ise daha önce tarım işiyle geçimini sağlayan aileler için göç’ün bir başka boyutunu oluşturmuştur.

Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, kent merkezlerine gerçekleştirilen göçler buradaki nüfus yoğunluğunu arttırmış, zaten toprak ve hayvan varlıklarıyla birlikte tüm geçim kaynaklarını kaybeden ailelerin pek çoğu işsiz kalmış, hayatta kalabilmek için mevsimlik gezici tarım işçiliğine yönelmiştir. Ancak, çok ağır koşullarda gerçekleştirilen bu çalışma biçimi de işçileri içinde buldukları ağır yoksulluktan kurtarmaya yetmemektedir.

Kuramsal bölümde belirtildiği gibi, yoksulluk son dönemlere kadar mutlak ve göreceli yoksulluk ekseninde tanımlanmıştır.

Klasik yoksulluk çalışmaları, yoksulluğun çoğunlukla “mutlak yoksulluk” temelinde ele alındığı çalışmalardır. Mutlak yoksulluk, bireyin yeme, içme, sağlık hizmetleri, eğitim gibi asgari temel ihtiyaçlarının karşılanabilirliğini kriter olarak almaktadır. Gezici-geçici tarım işçilerinin aldığı düşük ücretlerle, çalışma ve yaşam koşulları ile “mutlak yoksulluk”

kriterlerinin tümünü taşıdığı açıktır. Mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklar, 40 dereceyi aşan sıcakta, yılan, akrep gibi pek çok tehlikeye karşı korunmasız bir biçimde, günde 12 saate varan hızlı bir tempoyla çalışmaktadır. Köy, kasaba gibi yerleşim merkezlerinden çok uzak alanlara kurulan çadırlarda yaşayan çocuklar temiz içme suyu, elektrik, tuvalet gibi yaşamsal öneme sahip pek çok olanaktan mahrumdur. Çalışma saatleri ve gezici oluşları sebebiyle eğitim olanaklarından, kayıtdışı olarak çalıştırıldıkları ve sosyal güvenceleri olmadıkları için sağlık hizmetlerinden de çoğunlukla yararlanamamaktadır.

Görelî yoksulluk ise, bireylerin sadece hayatta kalabilmesi için ihtiyaç duyduklarına ulaşabilmeleri değil, toplum tarafından kabul görebilmeleri için gerekli olan hayat standardına sahip olup olmadıklarının da kriter olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Yoksulluk yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmemektedir. Görelî yoksulluk kavramıyla beraber, bireyin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayabilmesinin yanı sıra toplumun bir bireyi olarak sosyal hayata entegre olabilmesi için gerekli kriterlerin de göz önüne alınması gerektiği görüşü savunulmaya başlanmıştır. Görelî yoksulluk, yoksulluğun psikolojik ve sosyal boyutlarının ihmal edilemeyeceği iddiasını taşır. Mevsimlik gezici tarım işinde çalışan çocuklar, gerek bedensel, gerekse sosyal olarak yaşlılarının yaptığı şeyleri yapamamaktadır. Çalışmaları ve yaşam koşulları sebebiyle çocuklar, bireysel gelişimleri ve sosyalleşmeleri için gerekli olan eğitim olanaklarından yararlanamamakta, oyun imkanları sınırlı olmakta ve yerleşim merkezlerinin oldukça uzağında olan çadır alanlarında sosyal bütünleşme olanağından mahrum, tecrit bir hayat yaşamaktadır. Kuşkusuz bu

durum, çocukların, kendilerini okullu çocuklar karşısında daha değersiz görmelerine, aşağılık duygusuna kapılmalarına ve özsaygılarını yitirmelerine neden olmaktadır.

Bu çalışmanın teori bölümünde, “Yeni Yoksullar”, sadece gelir düşüklüğü, açlık, yetersiz beslenme, hastalıklar ya da eğitim ve diğer sosyal imkanlardan mahrum olmakla kalmayan aynı zamanda barınacak yeri olmayan, güvenli olmayan bir çevrede yaşayan, eşitsizlik, sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmış bireyler olarak tanımlanmıştır. Mevsimlik, gezici tarım işinde çalışan çocuklar eşitsizlik ve sosyal dışlanmayı da tüm boyutlarıyla yaşamaktadır.

Eşitsizlik, gelir seviyesi ve tüketim miktarının toplumsal kesimler arasında adaletsiz dağılımını ve bölüşüm dengesizliğini ifade etmektedir. Oldukça ağır koşullarda, kayıtdışı ve sosyal güvenceden yoksun bir biçimde çalıştırılan ve hayatta kalmak için başka çareleri olmayan mevsimlik gezici işçilerin, gelir dağılımında dezavantajlı gruplardan biri olduğu açıktır. Gezici işçilerin gittikleri yörelerde, geldikleri yerlere göre ücret alması ise yaşanan eşitsizliğin ve ayrımcılığın bir başka yönüdür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelen işçiler, gittikleri yörenin yerlisi olan ya da civar illerden gelen işçilere göre daha az ücret alabilmektedir.

Yeni Yoksulluğun bir diğer boyutu sosyal dışlanmadır. Bu çalışmanın teori bölümünde, sosyal açıdan dışlanmış grupların sistem dışına itilmiş, toplumsal yaşamdan tecrit edilmeye çalışılan ve hem formel hem de enformel dayanışma mekanizmalarının kapsamı dışında kalan olan bir kesim olduğu

belirtilmiştir. Mevsimlik işçiler, çalışmak için gittikleri yörelerde, köy ve kasaba gibi yerleşim merkezlerinin uzağına kurdukları çadırlarda yaşamaktadır. Yerleşik halk, toplumsal düzeni bozdukları gerekçesiyle, bu işçilerin kendi yaşam alanlarına yakın yerlere yerleşmesine izin vermemektedir. Bazı yörelerde, Doğu ve Güneydoğu'dan gelen gezici işçilerin köy ve kasabalara yerleşmesine izin verilmezken, köy halkının Batı'dan gelen gezici işçilerin köy içine yerleşmesine izin verdiği görülmektedir. Bu durum, sosyal dışlanma ile birlikte etnik ayrımcılığın da bir göstergesidir.

Ortalama 7 ay süren mevsimlik göç sürecinde mevsimlik tarım işçileri, Çukurova ve Şanlıurfa–Harran'da pamuk, Adana-Mersin'de sebze ve narenciye, Ege'nin çeşitli illerinde pamuk, üzüm, tütün, Ordu- Giresun-Bolu-Düzce'de fındık, Rize'de çay, İç Anadolu'da nohut, sebze, kimyon tarımında çalışmaktadır. Gezici tarım işçilerinin gidecekleri yöreler ve çalışma süreleri, tarım araçları ve işveren arasındaki anlaşmaya bağlıdır. Bulunulan yöreye göre elci, dayıbaşı, çavuş gibi farklı isimler alan tarım araçları, işveren ve işçilerle görüşerek mevsimlik tarım işinde işgücü arz-talebini karşılayan kişilerdir. Araçlar, sürekli yaşadıkları yerde düşük ücretlerle çalışan ya da işsiz olan gezici tarım işçilerine, maddi sıkıntı yaşadıkları dönemlerde, faiziyle geri almak üzere avans vererek sürekli bir işgücü sağlar. Sadece tarım işinin az olduğu kış aylarında değil, işçiler, çalıştıkları dönemde dahi borç almak zorundadır. Çünkü kazançları, biriken borçlarını ödemeye yetmemekte ve aynı zamanda çalışma dönemlerinde ücretlerini genellikle zamanında alamamaktadırlar. Bu haliyle

mevsimlik tarım işçiliği, tasarruf etmek için değil aç kalmamak ve hiç azalmayacak olan borçları ödeyebilmek için yapılmaktadır.

Kuramsal bölümde detaylı bir biçimde anlatıldığı üzere, günümüzde yaşanan yoksulluk, formel ve enformel dayanışma mekanizmaları sayesinde baş edilebilecek, devredilebilen, kurallı bir yoksulluk değildir. Yeni yoksulluk, büyük ölçüde neoliberal paradigmanın şekillendirdiği yaygın, kalıcı ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir yoksulluk biçimidir. Bu bağlamda, mevsimlik gezici işçilerin de içinde buldukları koşullardan, günü kurtarmak için giriştikleri bu çalışma biçimiyle ve kendi imkanlarıyla kurtulamayacakları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu işçilerin sürekli ve nesilden nesile aktarılabilecek bir yoksulluk içinde oldukları görülmektedir. Yapılan görüşmeler, mevsimlik çocuk işçilerin pek çoğunun, yaşadıkları yoksulluğun kalıcı olduğuna ve bundan kurtulmanın imkânsız olduğuna dair farkındalıklarını ortaya koymuştur.

Saha araştırması boyunca görüşülen çocukların bir kısmı, özellikle kız çocukları, hiç okula gitmemiştir. Bu durumun oluşmasında, kız çocuklarının kendilerinden küçük kardeşlerinin bakımı ve gündelik hayatın idame edilmesi konusunda daha fazla sorumluluğunun olmasının yanı sıra kız çocuklarının her an evlenecek, aileden ayrılacak bir emanet gibi görüldüğü geleneksel yapının ve aşiret kurallarının da etkisi vardır. Bununla beraber, aileler, gezici bir işte kız çalıştırmanın ağır bir sorumluluk olduğunu düşünmekte ve kız çocuklarını küçük yaşlarda evlendirerek bu sorumluluğu bir an önce başkalarına devretmek istemektedir. Tüm zorluklara rağmen, sürekli yaşadıkları yerde 4-5 ay süreyle

okula devam edebilen çocuklar ise çoğunlukla ya derslerinde başarısız oldukları için ya da çalışma koşulları sebebiyle eğitim hayatlarını sürdürememektedir.

Çocuklar, eğitim olanaklarından faydalanamadıkları sürece içinde buldukları kısır döngüden çıkamayacaklarının bilincindedir. Mesleki beklentiler sorgulandığında, çocuklar çoğunlukla doktor, öğretmen, polis olmak istediğini belirtmiştir. Ancak bu isteklere ulaşabilmenin ve yoksulluk zincirini kırmanın tek yolu eğitimidir. Eğitim imkanlarından yoksun olan bu çocukların önemli bir kısmı, hayatları boyunca gezici tarım işinde çalışmak zorunda kalacaklarını, istediklerini elde edemeyeceklerini ve güzel bir geleceğe sahip olamayacaklarını ifade etmiştir. Çocukların yakın ve uzak gelecek algılarına dair bu umutsuz tablo, çocukların belirttiği istek ve gelecek beklentilerinin kendileri açısından da sadece birer hayalden ibaret olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Gezici-geçici tarım işçisi çocukların, hükümet yetkilileri ve ilgili resmi görevlilerin gündemine alınması ve kamuoyunda duyarlılık oluşturulması açısından önem taşıyan somut bir uygulama Milli Eğitim Bakanlığı, İlköğretim Genel Müdürlüğünün, ILO desteği ile Karataş'ta yürüttüğü *"Mevsimlik Gezici ve Geçici Tarım İşlerindeki En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Eğitim Yoluyla Sona Erdirilmesi Projesi"* olmuştur. "Pamuk Kadar Beyaz Bir Gelecek İçin" sloganı ile Çukurova Bölgesinde yürütülen proje kapsamında, projenin başladığı 2005 yılından günümüze kadar toplam 4800 çocuk okula kazandırılmıştır. Bu çocukların, okula devamlılığı Karataş Sosyal Destek Merkezi tarafından takip edilmektedir.

Bu tür projelerle beraber, gezici-geçici tarım işçisi çocukların iş yaşamına bağlı olarak oluşan eğitsel, sosyal ve kültürel sorunlarının çözümü için bütünlüklü kamusal politikalar oluşturulup uygulamaya geçirilmeli, sosyal devlet olmanın gereklilikleri göz önünde bulundurularak bu çocukların öncelikle temel yurttaşlık haklarına kavuşmaları sağlanmalıdır.

ILO tarafından “en kötü biçimde çalışanlar” kapsamına alınan mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklara dönük özel düzenlemeler yapılmalı, çocuk çalıştırmaya ilişkin mevcut yasalar ve uluslararası sözleşmeler uygulamaya geçirilmelidir.

Yeni yoksullar ordusunun yeni katılımcıları olan gezici-geçici tarım işçisi çocukların, insanlık onuru ve temel haklara aykırı olan bu çalışma biçiminden kurtarılması, en azından umutlarının ve güzel bir geleceğe dair düşlerinin teslim edilmesi için konuyla ilgili sorumluluğu olan tüm kurum ve kuruluşlar üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler.

BİBLİYOGRAFYA

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Poverty and Social Exclusion in the Slum Areas of Large Cities in Turkey*, Report for the European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG. Brussels. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2006/study_turkey_en.pdf (erişim tarihi: 25.02.2008).

Akdoğan, A. (1997). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Akkayan, T. (1986). “Eğitim, Göç ve Güvenlik”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi*, 1986, 169-199.

Akşit, B., Karancı, N. ve Gündüz Hoşgör, A. (2001). *Turkey: Working Street Children in Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment*. Cenevre: ILO.

Astarlı, M. (2002). “Türk İş Hukukunda Geçici İşçi Kavramı”. Yayınlanmamış Tez. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Bakırcı, K. (2004). *Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması (Uluslararası, Bölgesel ve Türk Hukuku Açısından)*. Kırklareli: Beta Yayınları.

Barkan, Ö.L. (1966). “İstanbul’a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Temmuz 1966, 44-86.

Başak Kültür ve Sanat Vakfı (2004), *Sorun Etme Sahip Çık Projesi, Zorunlu Göç’ün Çocuklar ve Gençler Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, 2004.

Bequele, A ve Myers, E. W. (1998). *Çocuk İşçiliğinde Öncelikler: Çocuklar için Zararlı Olan İşlerde Çocuk Çalıştırılmasının Önlenmesi*. Ankara: ILO.

Bequele, A. ve Boyden, J. (1995). *Çocuk İstihdamıyla Mücadele*. Ankara: ILO.

Beyazova, A. (1999). "Child Labour in Global Perspective". Yayınlanmamış Tez. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Boidin, C. (1994). *Çalışma Yaşamında Çocuk, Psikolojik Yaklaşım*. Ankara: ILO.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Merkezi.

Bulaç, A. (1998). "İstanbul, Göç ve Şehirlilik Kültürü". *İstanbul*, Kasım 1998.

Bulutay, T. (1995). *Türkiye'de Çalışan Çocuklar*. Ankara: ILO.

Chambers, L. (2005). *Göç, Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çelik, A. (2005). "Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne". *Birikim*, Nisan 2005, 29-39.

Çolak, Ö. M. (1998). *Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu ve Uluslararası Çalışma Teşkilatı.

Dansuk, E. (1997) "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi", DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi.

Dayıoğlu, M. (2005). "Patterns of Change in Child Labour and Schooling in Turkey: The Impact of Compulsory Schooling". *Oxford Development Studies*, Bölüm. 33, No. 2.

DİE ve ILO (1999). *Türkiye'de Çalışan Çocuklar*. Ankara: DİE.

Dikici-Bilgin, H. (2006) “Working Street Children in Turkey and Romania: A Comparative Historical Analysis in the Context of New Poverty”, Yayınlanmamış Tez. Ankara: ODTÜ

Dinler, Z. (1998). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

DPT (2000) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Raporu*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf> (erişim tarihi: 19.03.2008).

Eğitim-Sen (2007) Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni ile Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması, (14.12.2007).
<http://www.egitimsen.org.tr/down/mevsimliktarimiscisi.doc> (erişim tarihi: 15.05.2008)

Erkuş, A. (1995). *Tarım Ekonomisi*, Ankara: AÜZF Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Ertürk, Y. (1994). *Patterns Of Child Labour in Rural Turkey*, Ankara: ILO.

Ertürk, Y. and Dayıoğlu, M. (2004). *Gender, Education and Child Labor in Turkey*. Cenevre: ILO.

Gülçubuk, B., Karabıyık, E. ve Tanır F. (2003). “Tarım Sektöründe En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliği Temel Araştırması”, Yayınlanmamış Rapor. Ankara: ILO.

Gümüş, A. (2005). “Çukurova'nın Ötekileri”, *Tiroj*, Mayıs-Haziran 2005.

Gürhan, A. (2002). *İş Güvenliğinin Boyutları ve Temel İlkeleri*, http://www.isguvenligi.net/index.php?option=com_content&task=view&id=20 (erişim tarihi: 21.02.2008).

Hoşgör, A. G., Karabıyık, E., Çetinkaya, Ö. ve Sargın, H. C. (2005). *Sokaktan Umuda Başarı Öyküleri: Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Çözümüne Yönelik Model Çalışmalar ve Yöntemsel Rehber*. Ankara: ILO.

ILO (1994). *Çocuk İşçiliğinin Temel Nedenlerinden Birisi Olan İç Göç Araştırma Projesi Dökümanı*. Ankara: ILO.

ILO (1995). *Daha Alınacak Çok Yol Var: Günümüz Dünyasında Çocuk İşgücü*. Ankara: ILO.

ILO (1996). *Child Labor: What is to be done?* Cenevre: ILO.

ILO (2002). *Eliminating the Worst Forms of Child Labor*. Cenevre: ILO.

ILO (2004). *Child Labor: A Textbook for University Students*. Cenevre: ILO.

ILO (2005). *Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu*. Ankara: ILO

ILO (2006). *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef*. Cenevre: ILO

ILO (2006). *Ending child labour through education, a winning strategy in Turkey*. Ankara: ILO

ILO *Küresel İstihdam Eğilimleri 2008*
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2008-1.pdf> (erişim tarihi: 05.05.2008)

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

James, W. (1993). “Göç, Irkçılık ve Kimlik”. *Birikim*, Ağustos 1993, 33-45.

Kalkınma Merkezi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2006). *Zorunlu Göç ve Etkileri, Diyarbakır Haziran 2006*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.

Karabulut, Ö. (1996). *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.

Kaya, A. ve Özdoğan, G. (2003) *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar; Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, Ankara: Bağlam Yayınları.

Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme Ve Ulus-Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koçak Ş.(1989). “Mevsimlik Tarım İşçisi Çocukların Eğitimi”. Yayınlanmamış Tez. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kozanoğlu, H. Gür, N. ve Özden B.A. (2008). *Neoliberalizmin Gerçek 100’ü...*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mendelievich, E. (1998). *Children at Work*. Cenevre: ILO.

Osch, T.V. ve Wagenmans, W. (2000). *Eliminating Child Labor*. Amsterdam:Stichting FNV Pers.

Özbek, A. (2007) “New Actors Of New Poverty: The “Other” Children Of Çukurova”, Yayınlanmamış Tez. Ankara: ODTÜ

Özbekmezci, Ş. (2003). “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Sorunları ve Yaşam Üniteleri”. Yayınlanmamış Tez. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Pogge, T. (2002). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Polat, O. (1997). *Çocuk ve Hakları*. İstanbul: Analiz Yayınları.

Pries, L. (1999). *Migration and Transnational Social Spaces*. Vermont: Ashgate Publishing Company.

Rosanvallion, P. (2004). *Refah Devletinin Krizi*. Ankara: Dost Yayınevi.

Sıvacı, Celalettin (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve KADİM Projesi* <http://www.butce.org/Html/dergi/27/csivaci2.pdf> (erişim tarihi: 19.03.2008)

Sönmez, M. (1998). *Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye’de Doğu-Batı Uçurumu*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Şen, F. (2006), *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü, Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

T.C. Anayasası, <http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/kitap/1982ana.doc> (erişim tarihi:25.11.2008).

Tekeli, İ. ve Erder, Leila (1978). *İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TİSK ve TÜRKİŞ (2007). *Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar*. Adana: ILO.

Turan, E.B. (2004). “İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”. Yayınlanmamış Tez. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

TÜİK, *T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Çocuk İşgücü Araştırması, 2006* <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=482> (erişim tarihi: 14.04.2008).

Türk Tarih Vakfı (1998). *Türkiye'de İç Göç*, İstanbul: Myra Yayıncılık.

Türk Tarih Vakfı (1999). *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.

Türkdoğan, O. (1977). *Yoksulluk Kültürü: Gecekonducuların Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Sebil Matbaacılık.

Türk-İş (1995). *Çalışan Çocuklar ve Genç İşçilerin Sorunları Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu*. İzmir: Türk-İş Yayınları.

Uluatam, Ö. (1993). *Makro İktisat*. Ankara: Savaş Yayınları.

Uluatam, Ö. (1997). *Kamu Maliyesi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

UNICEF *2001 UNICEF Annual Report*
http://www.unicef.org/publications/files/Annual_Report_2001.pdf (erişim tarihi: 11.01.2008).

Yıldırak, N. (1990). *Toplumsal- Ekonomik Durumları ve Sorunlarıyla Türkiye'de Köy Çocukları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Yıldırak, N. (2004). *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli Tarım İşletmelerinde Çalışan Çocuk ve Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları ve Sosyo-Ekonomik Yapıları*. Ankara: ILO.

EKLER

EK A

182 NOLU SÖZLEŞME

KÖTÜ ŞARTLARDAKİ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN YASAKLANMASI VE ORTADAN

KALDIRILMASINA İLİŞKİN ACİL ÖNLEMLER SÖZLEŞMESİ

Bu sözleşme, ILO'nun temel haklara ilişkin 8 sözleşmesinden biridir.

ILO Kabul Tarihi: 17 Haziran 1999

Kanun Tarih ve Sayısı: 25 Ocak 2001 / 4623

Resmi Gazete Yayım Tarihi ve Sayısı: 3 Şubat 2001 / 24307

Bakanlar Kurulu Kararı Tarih ve Sayısı: 18 Mayıs 2001 / 2001/2528

Resmi Gazete Yayım Tarihi ve Sayısı: 27 Haziran 2001 / 24445

Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından Cenevre'de toplantıya çağrılan Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı, 1 Haziran 1999 tarihinde yaptığı 87 nci Oturumunda;

Çocuk İşçiliğine ilişkin mevcut temel belgeler olmaya devam eden 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaş Haddine İlişkin Sözleşme ve Tavsiye Kararını tamamlamak üzere uluslararası işbirliği ve yardımlaşma da dahil ulusal ve uluslararası eylemler için temel öncelik olmak üzere en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması ile ilgili yeni belgeler kabul edilmesi gerektiğini göz önünde bulundurularak ve

En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin aynı zamanda ailelerin ihtiyaçlarına cevap vererek ücretsiz temel eğitimin önemine ve buna maruz çocukların bütün bu işlerden uzaklaştırılmaları gereğini ve onların rehabilitasyonlarını ve sosyal uyumlarının sağlanmasını dikkate almak suretiyle derhal ve kapsamlı bir eylem yapılmasını gerekli kıldığını göz önünde bulundurarak,

Uluslararası Çalışma Konferansının 1996 yılında yapılan 83 üncü Oturumunda kabul edilen çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin kararını hatırlatarak ve

Çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkân tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığını kabul ederek ve

20 Kasım 1989 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesini hatırlatarak ve

Uluslararası Çalışma Konferansının 1998 yılında yapılan 86 ncı Oturumunda kabul edilen Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesi ve İzlemesini hatırlatarak ve

En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine diğer uluslararası belgelerde ve özellikle 1930 tarihli Zorla Çalışma Sözleşmesi, 1956 tarihli Birleşmiş Milletler Kölelik ve Köle Ticareti ile Kölelik Benzeri Kurumların ve Uygulamaların Ortadan Kaldırılması Ek Sözleşmesinde yer verildiğini hatırlatarak,

Oturum gündeminin dördüncü maddesini oluşturan çocuk işçiliği konusunda yapılan bazı önerileri kabule karar vererek,

Bu önerilerin bir uluslararası Sözleşme biçimini almasını kararlaştırarak,

Bindokuzyüzdoksandokuz yılı işbu Haziran ayının onyedinci günü En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi, 1999 olarak adlandırılabilir ve aşağıdaki Sözleşmeyi kabul etmiştir.

MADDE 1

Bu Sözleşmeyi onaylayan her üye ülke acil bir sorun olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alır.

MADDE 2

Bu Sözleşmenin amaçları bakımından “çocuk” terimi 18 yaşın altındaki herkese uygulanır.

MADDE 3

Bu Sözleşmenin amaçları bakımından “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesi

çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini; çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.

MADDE 4

Madde 3 (d)'de belirtilen isim türleri ulusal mevzuat veya düzenlemeler ya da yetkili makam tarafından ilgili işçi ve işveren kuruluşlarına danıştıktan sonra, ilgili uluslararası standartlar ve özellikle 1999 tarihli En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Tavsiye Kararının 3 üncü ve 4 üncü paragrafları dikkate alınarak belirlenir.

Yetkili makam ilgili işçi ve işveren kuruluşlarına danıştıktan sonra bu şekilde belirlenen iş türlerinin nerelerde bulunduğunu tayin eder.

Bu maddenin birinci paragrafı gereğince belirlenen iş türlerinin listesi, gerekli görüldüğü takdirde, ilgili işçi ve işveren kuruluşlarına danışılarak periyodik şekilde gözden geçirilir ve yenilenir.

MADDE 5

Her Üye, işçi ve işveren kuruluşlarına danıştıktan sonra bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını izleyecek uygun mekanizmalar kurar ya da belirler.

MADDE 6

Her Üye, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirler ve uygular.

Bu eylem programları, uygun olduğu takdirde diğer ilgili grupların görüşleri de göz önüne alınarak ilgili hükümet kurumları ve işçi ve işveren kuruluşlarına danışılarak belirlenir ve yürütülür.

MADDE 7

Her Üye, cezaî yaptırımların ya da uygun olduğu takdirde diğer yaptırımların kararlaştırılması ve uygulaması da dahil olmak üzere, bu Sözleşme hükümlerinin etkin şekilde uygulanmasını ve yürütülmesini sağlayacak gerekli tüm önlemleri alır.

Her üye, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında eğitimin önemini dikkate alarak etkin ve belli bir zamanla sınırlı şu önlemleri alır:

çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dahil olmalarının önlenmesi; çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları, sosyal uyumları ve rehabilitasyonları için gerekli ve uygun doğrudan yardım sağlanması;

çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitim ve mümkün ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitim sağlanması;

özel olarak riskli durumda bulunan çocukların belirlenmesi ve onlara ulaşılması, ve

kız çocuklarının özel durumunun dikkate alınması.

Her Üye, yürürlüğe konan bu Sözleşme hükümlerini uygulamak için sorumlu olan yetkili makamı belirler.

MADDE 8

Üyeler, ekonomik ve sosyal kalkınmanın, yoksulluğun ortadan kaldırılması programlarının ve evrensel eğitimin desteklenmesini de içerecek şekilde uluslararası işbirliği ve/veya yardımlaşmanın artırılması suretiyle bu Sözleşme hükümlerini yürürlüğe koymak üzere birbirlerine yardımcı olmak için uygun önlemleri alırlar.

MADDE 9

Bu Sözleşmenin kesin onama belgeleri tescil için Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne gönderilir.

MADDE 10

Bu Sözleşme, sadece onay belgeleri Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü tarafından tescil edilmiş olan Uluslararası Çalışma Örgütü üyeleri bakımından bağlayıcıdır.

Bu Sözleşme iki üyenin onama belgesi Genel Müdür tarafından tescil edildiği tarihten 12 ay sonra yürürlüğe girer.

Bu Sözleşme, onaylayan her üye için onama belgesinin tescil edildiği tarihten 12 ay sonra yürürlüğe girer.

MADDE 11

Bu Sözcleşmeyi onaylamış bulunan her üye, Sözcleşmenin ilk yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on yıllık bir süre sonunda, Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne göndererek tescil ettireceği bir belge ile feshedebilir. Bu fesih kayıt tarihinden bir yıl sonra geçerli olacaktır.

Bu Sözcleşmeyi onaylamış olup, da, bundan önceki fıkrada sözü edilen on yıllık sürenin bitiminden itibaren bir yıl süresince bu madde gereğince fesih hakkını kullanmayan her üye, yeniden on yıllık süre için bağlanmış olur ve bundan sonra bu Sözcleşmeyi, her on yıllık devre bitince, bu maddede öngörülen koşullar çerçevesinde feshedebilir.

MADDE 12

Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü, Uluslararası Çalışma Örgütü üyeleri tarafından kendisine bildirilen, bütün onama ve fesihlerin tescil edildiğini uluslararası Çalışma Örgütünün bütün üyelerine duyurur. Genel Müdür, kendisine gönderilen Sözcleşmenin ikinci onama belgesinin tescil edildiğini Örgüt üyelerine bildirirken bu Sözcleşmenin yürürlüğe gireceği tarih hakkında Örgüt üyelerinin dikkatini çeker.

MADDE 13

Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü, yukarıdaki maddeler gereğince tescil etmiş olduğu bütün onama beyanları ve fesih işlemlerine ilişkin tüm bilgileri, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 102 nci maddesi uyarınca tescil edilmek üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine iletacaktır.

MADDE 14

Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu gerekli gördüğü zamanlarda bu Sözcleşmenin, uygulanması hakkında bir raporu Genel Konferansa sunar ve Sözcleşmenin tamamen veya kısmen değiştirilmesi konusunun Konferans gündemine alınması isteğini inceler.

MADDE 15

Konferansın bu Sözcleşmeyi tamamen veya kısmen değiştiren yeni bir Sözcleşme kabul etmesi halinde ve yeni Sözcleşme aksini öngörmediği takdirde tadil edici yeni Sözcleşmenin bir üye tarafından onanması durumu, yukarıdaki 11 inci madde hükümleri dikkate alınmaksızın ve tadil edici yeni Sözcleşme

yürürlüğe girmiş olmak kayıt ve şartı ile, bu Sözleşmenin hemen feshini gerektirir.
tadil edici yeni Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren bu Sözleşme, üyelerin onayına açık bulundurulamaz.
Bu Sözleşme, onu onaylayan ancak tadil edici Sözleşmeyi onaylamamış bulunan üyeler için her halükarda şimdiki şekil ve içeriği ile yürürlükte kalmaya devam eder.

MADDE 16

Bu Sözleşmenin İngilizce ve Fransızca metinleri aynı şekilde geçerlidir.

EK-B

138 NOLU SÖZLEŞME

İSTİHDAMA KABULDE ASGARİ YAŞA İLİŞKİN SÖZLEŞME

ILO Kabul Tarihi: 6 Haziran 1973

Kanun Tarih ve Sayısı: 23 Ocak 1998 / 4334

Resmi Gazete Yayım Tarihi ve Sayısı: 27 Ocak 1998 / 23243

Bakanlar Kurulu Kararı Tarih ve Sayısı: 5 Mayıs 1998 / 98-11184

Resmi Gazete Yayım Tarihi ve Sayısı: 21 Haziran 1998 / 23379

Uluslararası Çalışma Teşkilatı Genel konferansı;

Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından Cenevre'de toplantıya çağrılmış ve 6 Haziran 1973 tarihinde düzenlediği 58 inci oturumunda;

Oturum gündeminin dördüncü maddesini oluşturan istihdama kabulde asgari yaş konusunda yapılan bazı önerileri kabule karar vererek,

1919 tarihli asgari yaş (sanayi) sözleşmesi, 1920 tarihli Asgari Yaş (denizcilik) Sözleşmesi, 1921 tarihli Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesi, 1921 tarihli Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesi, 1932 tarihli Asgari Yaş (Sanayi Dışı işler) Sözleşmesi, 1936 tarihli Asgari Yaş (Denizcilik) Sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1937 tarihli Asgari Yaş (Sanayi.) Sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1937 tarihli Asgari Yaş (Sanayi Dışı işler) Sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1959 tarihli Asgari Yaş (Balıkçılık) Sözleşmesi ve 1965 tarihli Asgari Yaş (Yeraltı Maden işleri) Sözleşmesi hükümlerini not ederek,

Çocukların çalıştırılmasına tamamen son vermek amacıyla, sınırlı sayıdaki ekonomik sektöre uygulanabilen ve zamanla mevcutların yerine geçecek bir genel belge oluşturulması zamanının geldiğini mülhaza ederek ve,

Bu önerilerin bir uluslararası Sözleşme haline getirilmesini kararlaştırarak,

Bin dokuz yüz yetmiş üç yılı Haziran ayının iş bu yirmialtınıcı günü asgari yaş sözleşmesi 1973 olarak adlandırılabilcek aşağıdaki sözleşmeyi kabul etmiştir.

MADDE 1

Bu sözleşmenin kendisi için yürürlükte olduğu her üye, çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı ve istihdama ve çalışmaya kabul için asgari yaşın giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politika takip etmeyi kabul eder.

MADDE 2

Bu sözleşmeyi onaylayan her üye, onay belgesine ekleyeceği bir açıklamayla ile kendi ülkesinde ve kendi ülkesinde kayıtlı bulunan ulaşım araçlarında istihdama veya çalışmaya kabul için asgari yaş sınırını belirleyecektir; bu sözleşmenin 4 üncü ve 8 inci maddeleri saklı kalmak üzere, hiç bir kimse bu yaşın altında herhangi bir meslekte istihdama ve çalışmaya kabul edilmeyecektir.

Bu sözleşmeyi onaylayan her üye, daha önce belirlemiş olduğu asgari yaştan daha yüksek bir asgari yaş belirlendiğini sonradan yapacağı yeni açıklamalarla Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü'ne bildirebilir.

Bu maddenin 1 inci fıkrasına göre belirlenen asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın, altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacaktır. Ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan, her üye bu maddenin 3. fıkrası hükümlerini dikkate almaksızın varsa ilgili iş veren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleyebilir.

Bir önceki fıkra gereğince asgari yaşı 14 olarak belirleyen her üye, bu sözleşmenin uygulanmasına ilişkin olarak Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesine göre sunacağı raporlarda; bu belirlemenin gerekçelerinin devam ettiğine veya belirli bir tarihten sonra söz konusu hükümlerden yararlanma hakkından yaz geçtiğine, ilişkin bir açıklamaya yer verecektir.

MADDE 3

Doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır.

Bu maddenin 1. fıkrasının uygulandığı istihdam veya çalışma türleri varsa işveren ve işçi örgütlerine danışıldıktan sonra ulusal mevzuat yahut makamca belirlenecektir.

Ulusal mevzuat yahut yetkili makam bu maddenin 1. fıkrası hükümlerine bakılmaksızın, varsa işveren ve işçi örgütlerine danışarak, söz konusu genç kişilerin sağlığı, güvenliğinin ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet dalında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren istihdamlarına veya çalışmalarına izin verebilir.

MADDE 4

Yetkili makam gerektiğinde, varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerine danıştıktan sonra özel ve önemli uygulama sorunlarının çıktığı sınırlı istihdam ve çalışma kategorilerini bu sözleşmenin uygulama alanı dışında tutabilir.

Bu sözleşmeyi onaylayan her üye, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi gereğince sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak vereceği ilk raporda bu maddenin 1. fıkrasına göre uygulama alanı dışında bırakılan kategorilerin listesini kapsam dışı bırakma nedenlerini de belirterek açıklayacak ve müteakip raporlarında kapsam dışı tutulan bu kategorilerle ilgili mevzuatın durumu ile sözleşmeye bu kategorileri kapsama alması bakımından ne ölçüde işlerlik kazandırıldığı veya kazandırılmasının öngörüldüğü hususlarında bilgi verecektir.

Bu sözleşmenin 3. maddesinin kapsadığı istihdam veya çalışma, bu maddeyle dayanılarak sözleşme kapsamı dışında bırakılmayacaktır.

MADDE 5

Ekonomisi ve idari yapısı yeterince gelişmemiş bir üye bu sözleşmenin uygulama alanını, varsa ilgili işçi ve işveren örgütlerine danışarak başlangıç aşamasında sınırlayabilir.

Bu maddenin 1. fıkrası hükmünden yararlanan her üye, onay belgesine ekleyeceği beyanda sözleşme hükümlerinin uygulanacağı işyerlerini ya da ekonomik faaliyet dallarını belirtecektir.

Bu sözleşme hükümleri her halükarda aşağıda kayıtlı işler bakımından uygulanacaktır: madencilik ve maden çıkarımı; imalat; inşaat; elektrik, gaz ve su; temizlik hizmetleri; ulaştırma, depolama ve haberleşme; düzenli olarak ücretli işçi istihdam etmeyen ve yerel tüketim amacıyla üretim yapan küçük ölçekli aile işletmeleri dışında kalan ticari amaçlı üretimde bulunan diğer tarım işletmeleri ve plantasyonlar.

Sözleşmenin uygulama kapsamını bu madde uyarınca sınırlamış olan üyeler, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi uyarınca düzenleyecekleri raporlarda, sözleşmenin uygulanma kapsamı dışında bırakılan faaliyet dallarında çocukların ve gençlerin çalışmaları yada istihdamlarına ilişkin genel durumu ve sözleşme hükümlerinin uygulama alanının genişletilmesi doğrultusunda kaydedilen gelişmeleri bildirecekler Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne gönderecekleri resmi bir beyan ile uygulama kapsamını her zaman genişletebileceklerdir.

MADDE 6

Bu sözleşme, çocuklar ve gençler tarafından genel, mesleki ve teknik eğitim için okullarda ve diğer eğitim kuruluşlarında yapılan işlere veya yetkili makamın varsa ilgili işçi ve işveren örgütlerine danışarak belirlediği koşullara göre işyerlerinde en az 14 yaşındaki kişilerin yaptıkları ve

Esas olarak bir okul yada bir eğitim kuruluşunun sorumlu bulunduğu bir eğitim veya öğretim kursunun,
Yetkili makam tarafından onaylanmış olup büyük ölçüde veya tamamen bir işyerinde yürütülen bir eğitim programının veya
Eğitim veya meslek seçimini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmış bir yönlendirme ya da rehberlik programının

ayrılmaz parçası olan işlere uygulanmaz.

MADDE 7

Ulusal mevzuat 13-15 arası yaşlardaki kişilerin,
Sağlıklarına veya gelişmelerine zarar vermesi ihtimali bulunmayan ve
Okula devamlarını, yetkili makamın onayladığı mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını engellemek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına izin verilebilir.

Ulusal mevzuat en az 15 yaşında olmakla birlikte henüz zorunlu öğrenimlerini tamamlamamış olan kişilerin bu maddenin 1. fıkrasının a ve b paragraflarında belirtilen koşullara uygun işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına da izin verilebilir.

Yetkili makam bu maddenin 1. ve 2. fıkralarına uygun olarak istihdama veya çalışmaya izin verebilecek faaliyetlerin neler olduğuna karar verecek ve bu çalışma veya istihdamın koşulları ile çalışma sürelerini belirleyecektir.

Bu maddenin 1. ve 2. fıkraları dikkate alınmaksızın 2. maddenin 4. fıkrasının hükümlerinden yararlanmakta olan bir üye bu durum devam ettiği sürece bu maddenin 1. fıkrasındaki 13 ve 15 yaşları 12 ve 14 ile, 2. fıkradaki 15 yaşı 14 ile değiştirebilir.

MADDE 8

Yetkili makam, varsa ilgili işçi ve işveren örgütlerine danıştıktan sonra,
Sözleşmenin 2 nci maddesinin öngördüğü çalışma ya da istihdam yasaklarına sanatsal faaliyetlere katılma gibi amaçlar için münferit çalışma izinleri vermek suretiyle istisnalar getirebilir.

Bu şekilde verilecek izinler, çalışma ya da istihdamın koşullarını belirleyecek, süresini sınırlayacaktır.

MADDE 9

Yetkili makam, bu sözleşme hükümlerinin etkin bir biçimde uygulamasını sağlamak için uygun cezai hükümleri de dahil gerekli tüm önlemleri alacaktır.

Ulusal mevzuat veya yetkili makam, sözleşmenin uygulanmasına ilişkin hükümlere uyulmasından sorumlu kişileri tanımlayacaktır.

Ulusal mevzuat veya yetkili makam, işverenin muhafaza edeceği ve hazır bulunduracağı kayıt defteri veya diğer belgeleri tanımlayacaktır. Bu kayıt defteri veya belgelerin işverenin istihdam ettiği ya da kendisi için çalışan ve yaşları 18 den küçük olan kişilerin adları ile, mümkün olduğu hallerde usulünce onaylanmış doğum tarihlerini veya yaşlarını içermesi gerekir.

MADDE 10

Bu sözleşme 1919 tarihli Asgari Yaş Sanayi Sözleşmesi, 1920 tarihli (Denizcilik) Sözleşmesini, 1921 tarihli Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesini, 1921 Tarihli Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesini, 1932 tarihli Asgari Yaş (Sanayi Dışı İşler) Sözleşmesi, 1936 tarihli Asgari Yaş Denizcilik Sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1937 tarihli Asgari Yaş Sanayi Sözleşmesini (Düzeltilmiş), 1937 tarihli Asgari Yaş Sanayi Dışı İşler Sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1959 tarihli Asgari Yaş (balıkçılık) Sözleşmesini ve 1965 tarihli Asgari Yaş (Yeraltı Maden İşleri) Sözleşmesini bu maddede ön görülen koşullar dahilinde tadil eder.

Bu Sözleşmenin yürürlüğe girmesi 1936 tarihli asgari yaş (denizcilik) sözleşmesini (Düzeltilmiş), 1937 tarihli asgari yaş (sanayi) sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1937 tarihli asgari yaş (sanayi dışı işler) sözleşmesi (Düzeltilmiş), 1959 tarihli asgari yaş (balıkçılık) sözleşmesi ya da 1965 tarihli asgari yaş (Yeraltı Maden işleri) sözleşmesini başka onaylara kapatmaz. 1919 tarihli Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesine, 1920 tarihli Denizcilik Sözleşmesine, 1921 tarihli Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesi ve 1921 tarihli Asgari Yaş (Trimci ve Ateşçiler) Sözleşmesine taraf bütün ülkeler, bu sözleşmelerin onaya kapatılmasına, bu sözleşmeyi onaylamak suretiyle veya Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü'ne iletecekleri bir beyan ile muvafakat ettiklerinde bu sözleşmeler başka onaylara kapanırlar.

İş bu sözleşme yükümlülüklerinin,

1937 tarihli Asgari Yaş (Sanayi) sözleşmesine (Düzeltilmiş) taraf olan bir üye ülke tarafından kabul edilmesi ve bu sözleşmenin 2. maddesi uyarınca 15 yaştan az olmayan bir asgari yaş belirlenmesi halinde anılan sözleşme kendiliğinden derhal yürürlükten kalkar.

1932 tarihli Asgari Yaş (sanayi dışı işler) Sözleşmesinde tanımlandığı şekilde sanayi dışı istihdama ilişkin olarak anılan sözleşmeye taraf bir üye ülke tarafından kabul edilmesi halinde o sözleşme kendiliğinden derhal yürürlükten kalkar.

1937 tarihli Asgari Yaş (sanayi dışı işler) sözleşmesinde (Düzeltilmiş) tanımlandığı şekilde sanayi dışı istihdama ilişkin olarak anılan sözleşmeye taraf bir üye ülke tarafından kabul edilmesi ve işbu sözleşmenin 2. maddesi uyarınca 15 yaştan az olmayan bir asgari yaş, belirlenmesi halinde o sözleşme kendiliğinden derhal yürürlükten kalkar.

Deniz işlerinde istihdam bakımından 1936 tarihli Asgari Yaş (Denizcilik) sözleşmesine (Düzeltilmiş) taraf bir üye ülke tarafından kabul edilmesi ve işbu sözleşmenin 2. maddesi uyarınca 15 yaştan az olmayan bir asgari yaş

belirlenmesi ya da üye ülkenin bu sözleşmenin 3. maddesini deniz işlerindeki istihdama uygulandığını belirtmesi halinde o sözleşme kendiliğinden derhal yürürlükten kalkar.

Deniz balıkçılığında istihdama ilişkin olarak 1959 tarihli Asgari Yaş (Balıkçılık) sözleşmesine taraf bir üye ülke tarafından kabul edilmesi ve sözleşmenin 2. maddesi uyarınca 15 yaştan az olmayan bir asgari yaş belirlenmesi ya da üye ülkenin bu sözleşmenin 3. maddesini deniz balıkçılığına istihdama uygulandığını belirtmesi halinde o sözleşme kendiliğinden derhal yürürlükten kalkar.

1965 tarihli asgari yaş (Yeraltı Maden işleri) sözleşmesine taraf bir üye ülke tarafından kabul edilmesi ve o Sözleşme uyarınca belirlenen yaştan daha az olmayan bir asgari yaşın bu Sözleşmenin 2. maddesi uyarınca belirlenmesi ya da üye ülkenin işbu sözleşmenin 3. maddesi gereğince bu yaş sınırının yeraltı maden ocaklarında istihdama da uygulandığını belirtmesi halinde anılan sözleşme bu sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle kendiliğinden ve derhal yürürlükten kalkar.

Bu sözleşme yükümlülüklerinin kabulü, sözleşmenin yürürlüğe girmesi halinde ve yürürlüğe girdiği tarihte,

12. Maddesi uyarınca 1919 tarihli Asgari Yaş (Sanayi) sözleşmesinin yürürlükten kalkmasını

9. maddesi uyarınca tarıma ilişkin olarak 1921 tarihli Asgari Yaş (tarım) Sözleşmesinin yürürlükten kalkmasını,

Deniz işlerinde istihdama ilişkin olarak 10. maddesi uyarınca 1920 tarih Asgari Yaş (Denizcilik) sözleşmesinin ve 12. maddesi uyarınca 1921 tarihli asgari yaş (Trimci ve Ateşçiler) sözleşmesinin yürürlükten kalkmasını gerektirir.

MADDE 11

Bu sözleşmenin kesin onama belgeleri Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürlüğüne gönderilir ve onun tarafından kaydedilir.

MADDE 12

Bu sözleşme, ancak onay belgeleri Genel müdür tarafından kaydedilmiş olan Uluslararası Çalışma Örgütü üyelerini bağlar.

Bu sözleşme iki üyenin onama belgesi Genel Müdür tarafından kaydedildiği tarihten 12 ay sonra yürürlüğe girer.

Bu sözleşme, onu onayan her üye için onama belgesi kaydedildiği tarihten 12 ay sonra yürürlüğe girer.

MADDE 13

Bu sözleşmeyi onayan her üye, ilk yürürlüğe girdiği tarihinden itibaren on yıllık bir süre sonunda, Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürlüğüne göndereceği ve bu Müdürlüğün kaydedeceği bir belge ile feshedebilir. Fesih kayıtlarından ancak bir yıl sonra geçerli olacaktır.

Bu sözleşmeyi onaylamış olup da, onu bundan önceki fıkra da sözü edilen on yıllık sürenin bitiminden itibaren bir yıl süresin bu madde gereğince feshetmek seçeneğini kullanmayan her üye yeniden on yıllık süre için bağlanmış olur ve bundan sonra bu sözleşmeyi, her on yıllık devre bitince, bu maddenin içerdiği koşullar içinde feshedebilir.

MADDE 14

Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü, Örgüt üyeleri tarafından kendisine bildirilen, bütün onama ve fesihlerin kaydedildiğini Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bütün üyelerine duyurur.

Genel Müdür, kendisine gönderilen sözleşmenin ikinci onama belgesinin kaydedildiğini örgüt üyelerine duyururken bu sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarih hakkında örgüt üyelerinin dikkatini çeker.

MADDE 15

Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü, yukarıdaki maddeler gereğince, kaydetmiş olduğu bütün onama beyan ve fesihlere ilişkin tam bilgileri, Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 102 nci maddesi uyarınca kaydedilmek üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine ulaştıracaktır.

MADDE 16

Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim kurulu gerekli gördüğü zaman bu Sözleşmenin, uygulanması hakkında bir raporu Genel Konferansa sunar ve onun tamamen veya kısmen değiştirilmesi konusunun konferans gündemine alınması gereği hakkında karar verir.

MADDE 17

Konferansın bu Sözleşmeyi tamamen veya kısmen değiştiren yeni bir sözleşme kabul etmesi halinde ve yeni sözleşme aksini ön görmediği takdirde:

Değiştirici yeni sözleşmenin bir üye tarafından onanması durumu, yukarıdaki 16 ncı madde dikkate alınmaksızın ve değiştirici yeni sözleşme yürürlüğe girmiş olmak kayıt ve şartı ile, bu sözleşmenin derhal ve kendiliğinden feshini gerektirir.

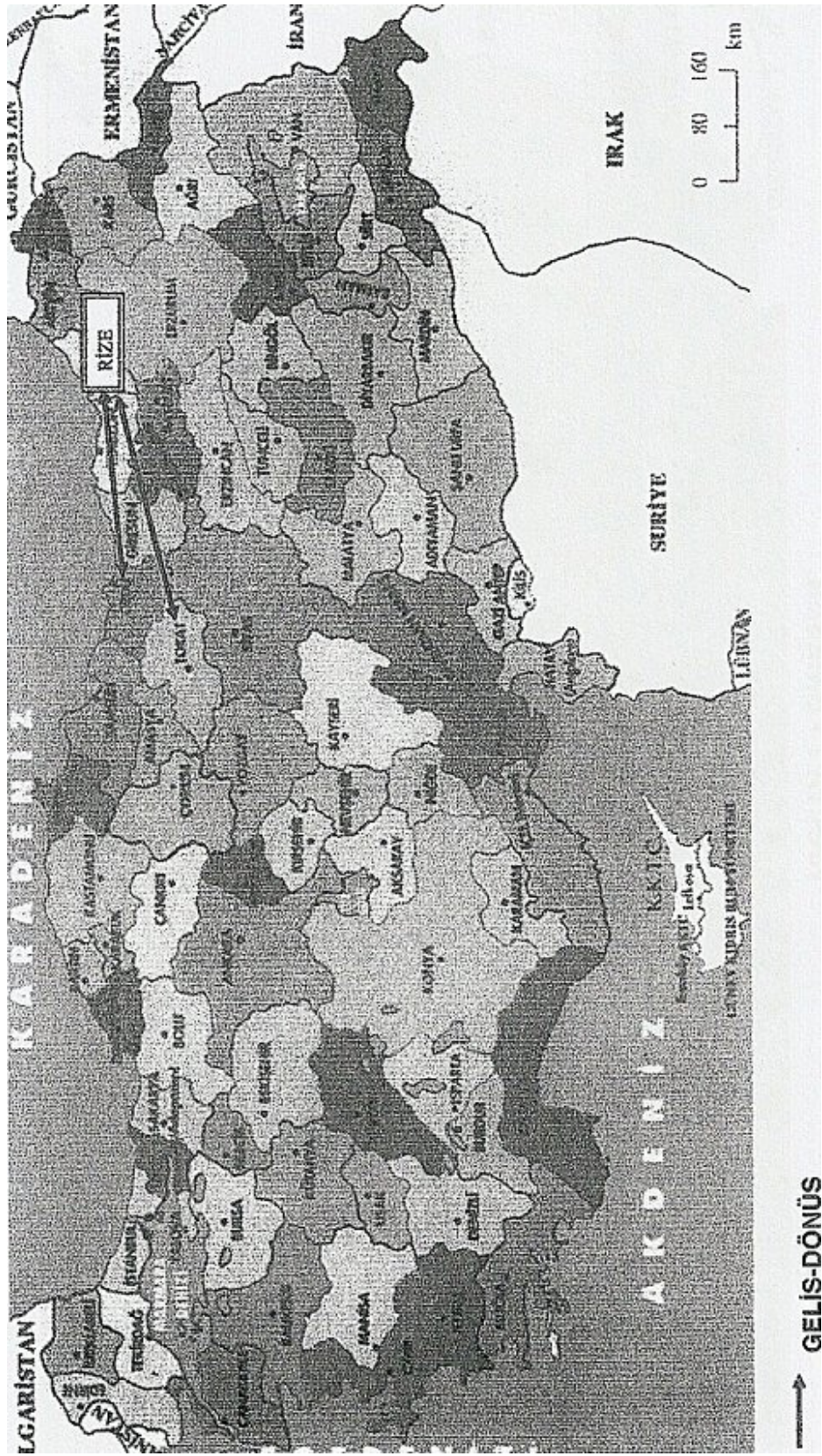
Değiştirici yeni sözleşmenin yürürlüğe girmesi tarihinden itibaren bu sözleşme üyelerin onamasına artık açık bulundurulamaz.

Bu sözleşme, onu onayıp da değiştirici sözleşmeyi onamamış bulunan üyeler için, herhalde şimdiki şekil ve içeriğiyle geçerli olmakta devam eder.

MADDE 18

Bu sözleşmenin Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteberdir.

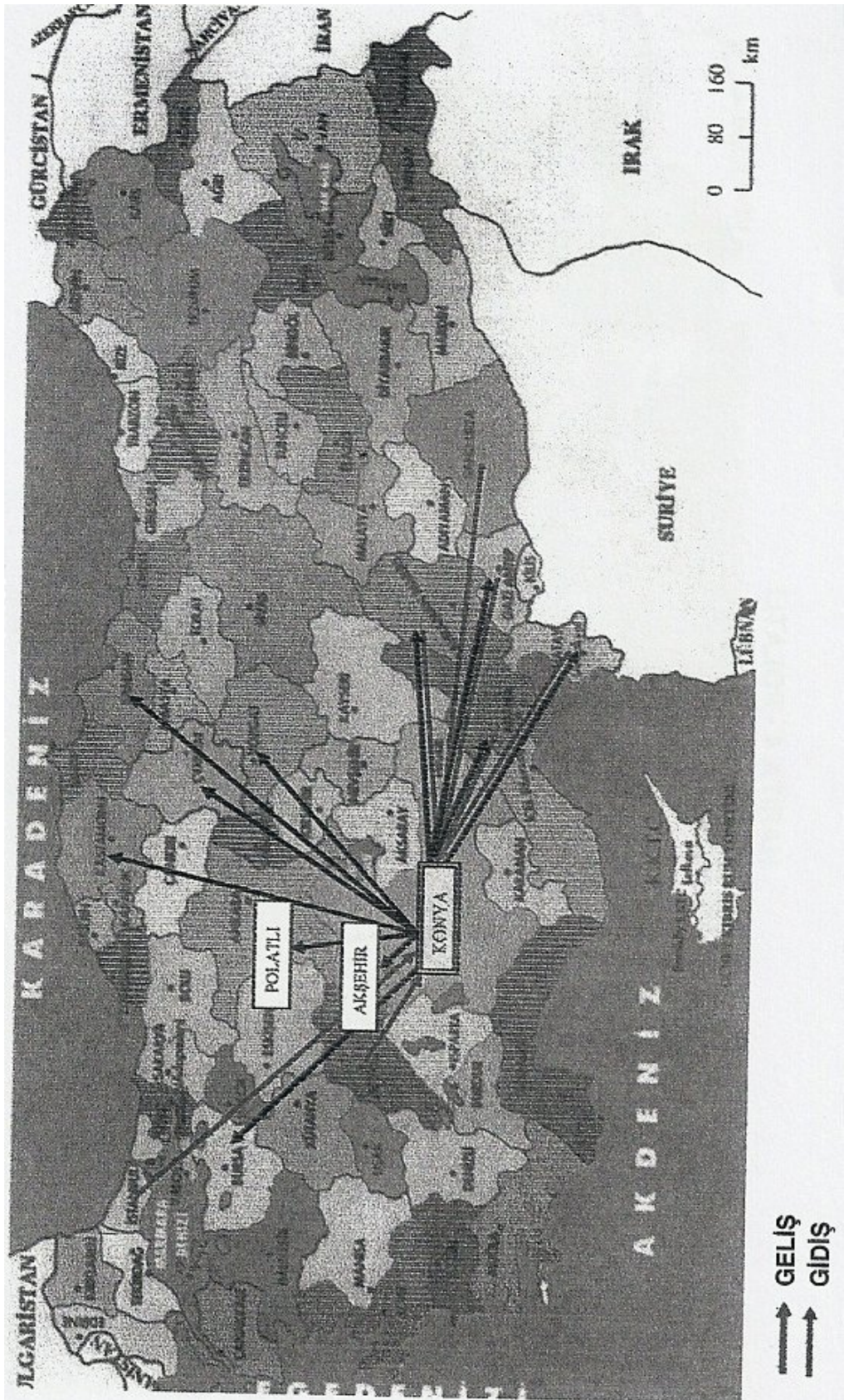

EK D: FOTOĞRAFLAR

